

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Pierre Loti

Doğu Düşleri Sona Ererken

KitapYAYINEVİ

KİTAP YAYINEVİ – 2

ANİ VE YAŞAM DİZİSİ - 1

DOĞU DÜŞLERİ SONA ERERKEN / PIERRE LOTI

ÖZGÜN ADI

SUPRÊMES VISIONS D'ORIENT

© 2002, KİTAP YAYINEVİ LTD.

ÇEVİREN

FARUK ERSÖZ

DÜZELTİ

NURETTİN PİRİM

KİTAP TASARIMI

YETKİN BAŞARIR, BEK

TASARIM DANIŞMANLIĞI

BEK

KAPAK RESMİ

İVAN AYVAZOVSKİ

Haliç'te Akşam Karanlığı, 1845

GRAFİK UYGULAMA VE BASKI

MAS MATBAACILIK A.Ş.

1. BASIM

EYLÜL 2002, İSTANBUL

ISBN 975-8704-02-8

YAYIN YÖNETMENİ

ÇAĞATAY ANADOL

KİTAP YAYINEVİ LTD.

CİHANGİR CADDESİ, ÖZÜÇÜL ŞOKAĞI 20/1-B

BEYOĞLU 80060 İSTANBUL

T: (0212) 292 62 86 F: (0212) 292 62 87

E: kitap@kitapyayinevi.com

W: www.kitapyayinevi.com

Doğu Düşleri Sona Ererken

PIERRE LOTI

ÇEVİREN: FARUK ERSÖZ

KitapyAYINEVi

YAYINCININ NOTU

Loti'nin yayımlanan ilk kitabı *Aziyadé*, ilkgençlik yıllarında İstanbul'da yaşadığı aşkı, yaşarken yayımlanan son kitabı *Suprêmes Visions d'Orient (Doğu Düşleri Sona Eerken)* 1910 ve 1913 yıllarında İstanbul'a yaptığı son iki yolculuğu anlatır. Birinci Dünya Savaşı'nın araya girmesiyle yazımı aksayan kitap 1921 Eylül'ünde yayımlanmıştır. Kapakta yazar adı olarak Pierre Loti'nin yanı sıra oğlunun da adı vardır. Geçirdiği felç dolayısıyla kendinde yazma gücü göremeyen Loti kitabı bitirmekle oğlunu görevlendirmiş, ona günlüğündeki yararlanacağı bölümleri göstermiş, kitaba alınmasını uygun gördüğü basında yayımlanmış birkaç makalesini işaret etmişti. Oğlu Samuel Viaud bunların yanı sıra kitabın sonuna *L'Illustration* ve *Figaro*'da çıkmış beş yazıdan bölümler ekledi. Birinci Dünya Savaşı'nın hemen ardından Türkleri savunmak adına aşırı sert biçimle kaleme alınmış bu yazılar, gerek günümüz siyasal ortamında diğer ulusları rencide edici bir nitelikte olmaları, gerekse yapıtın içsel uyumunu bozmaları nedeniyle kitaba alınmamıştır.

ÖNSÖZ

AZİYADE'DEN DOĞU DÜŞLERİNİN SONUNA¹

Pierre Loti, yapıtlarının yanı sıra, çok renkli yaşamı ve kişiliğiyle de özellikle yaşadığı dönemde ilgi odağı olmuş ender yazarlardan biri. Gazetelerde, dergilerde resimleri basılan, hakkında türlü çeşitli, doğru yanlış sürekli haberler, yazılar çıkan bir ünlü; öyle ki 1903-1905 yılları arasında *Vautour* gemisinin komutanlığını yaptığı zamanlar İstanbullu hanımlar onu izletmek için özel hafiyeler tutmuşlar. Bugün için adı pek yabancı gelmese de yapıtları pek tanınmayan Fransız deniz subayı Julien Viaud, yazın dünyasındaki adıyla Pierre Loti, Türkiye'yi ikinci yurdu saymıştı.

Deniz subayı olması sayesinde çeşitli ülkeleri tanıma fırsatını bulan Loti, zaman zaman keyif için de yolculuklara çıkmıştır. Tahiti'den Senegal'e, Mısır'dan Çin'e, Hindistan'dan Amerika'ya kadar pek çok yer gezip dolaşmış, ama yalnızca Türkiye'yle bir gönül bağı olmuştur; bu, sözde kalan bir gönül bağı değildir.

Ardında kırk kadar yapıt bırakan Pierre Loti 14 Ocak 1850 günü dünyaya geldi. Sanatçı kişiliği daha çocukluğunda belirmeye başladı. Oğlundaki resim yeteneğini gören annesi onu resme yönlendirdi, ablası Marie ona yol gösterdi, aynı zamanda piyanoya başlattı. Loti fotoğraf çekmeye merak sardıktan sonra resmi bırakmış, ama piyanodan hiçbir zaman kopmamış, komutanlık yaptığı savaş gemilerinde bile odasına bir piyano koymayı ihmal etmemiştir.

Julien on beş yaşındayken, ağabeyi gibi denizci olmaya karar verir. Deniz Harp Okulu sınavlarına hazırlanmak için gittiği Paris'te yalnızlıktan kurtulmak için küçük bir deftere içini dökmeye başlar. 1866 Kasım'ında başladığı bu günlük giderek bir yaşamın seyir defterine dönüşür. Pierre Loti hemen bütün yapıtlarını günlüğünden yola çıkarak yazdığı için yapıtları özyaşamöyküsel bir nitelik taşır.

Julien Viaud ilk kez asteğmen olarak *Jean-Bart* gemisiyle çıktığı uygulama gezisi sırasında Türk topraklarına ayak basar. *Jean-Bart* 20-25

Şubat 1870 tarihleri arasında İzmir limanında demirler. Kent onda üstünkörü bir izlenim bırakmıştır. Karanlık bir gecedir; yağmur yağmakta, sokak köpekleri ulumakta, kervanlar geçerken develerin çingirakları duyulmaktadır. Her şey sanki bir düşteymiş gibi görünmüştür ona. Türkiye'ye bir sonraki gelişi ise 1876 yılına rastlayacaktır.

Bu arada Tahiti'ye, sonra Senegal'e gider, Tahiti'de Kraliçe Pomaré'nin nedimleri ona Loti adını takarlar, sonraları yapıtlarını imzalayacağı bu ad tropikal bir çiçeğin adıdır. Deniz subayının Senegal'de yakalandığı sevdâ fırtınası düş kırıklığıyla biter. Sonra onu *Couronne* fırkateyninde teğmen olarak görüyoruz. Aradan geçen zaman içinde, çizdiği resimlere günlüğünden eklediği alıntılarla, Paris basınının önde gelen ressam muhabirleri arasına girmeyi başarmıştır.

Selanik'teki Fransız ve Alman konsolosları öldürülünce, hükümetleri suçluların cezalandırılmasını istemişler ve idamları izlemek için çokuluslu bir filo Selanik'e gönderilmişti. *Couronne* fırkateyni bu filodaki gemilerden biriydi.

Suçluların asılmasından üç gün sonra subaylara kentte gezme izni verilir. Genç teğmen Julien Viaud, yabancılar için tehlikeli sayılan kentin Müslüman mahallelerine dalmaktan çekinmez. *Dövüşen iki leyleğe bakmak için eski bir camininin kapalı kapısı önünde durduğunda* iki iri yeşil gözün gözlerine dikilmiş olduğunu ayırmsar. Bunlar Aziyade'nin, on sekiz yaşlarında bir Çerkez kızının, yaşlı tacir Abeddin'in dört hanımından en genci olan Aziyade'nin gözleridir. Aziyade'nin hizmetçisi Hatice ve Julien'in Selanik rıhtımlarında tanıştığı Musevi kayıkçı Samuel'in katkılarıyla gizli buluşmalar ayarlanır. *İlkin bir düş ve duygu esrikliğinden öte değildir bu; ardından bir şeyler daha gelir, aşk ya da onun gibi bir şey.* Bu arada İstanbul'daki *Gladiateur* gemisinde bir göreve atanır. Ancak, Aziyade de sonbaharda İstanbul'a gelecektir, çünkü kocası Abeddin evini başkente taşıyacaktır.

Julien Viaud'nun Osmanlı başkentinde ilk kalışı 1 Ağustos 1876'dan 17 Mart 1877'ye kadar uzanır. Kısa süre Beyoğlu'nda bir otelde kaldıktan sonra *Beyoğlu'nun تنها bir yerinde Haliç'e ve Türk kentinin uzak-taki panoramasına bakan bir eve yerleşir.* Tanıştığı bir Ermeni papazdan ilk

Türkçe derslerini alır. Sonra hayatın tadını çıkarmak için gönlünce yaşamaya başlar. Giderek Doğu'nun yaşam biçimine alışır; Türk geleneklerini benimser, kaftan giyer, nargile içer, hatta Karagöz seyretmeye bile gider. Sonunda bir ev tutup Eyüp'e yerleşir.

Bu arada Aziyade, Selanik'ten İstanbul'a gelmiştir. Genç kadın, kocasının sık sık İstanbul'dan ayrılmasından yararlanmakta, sevgilisinin Eyüp'teki evine gelip birkaç gün kalmaktadır. Aziyade'nin kendini adamaya kadar varan sevgisiyle sanki Tanrı katına yüceltildiğini duyumsayan Julien'in benliğindeki eski yaralar iyileşir, Julien, genç Çerkez kızına duyduğu sevgiyi itiraf eder: *Aşkın o saf, o mavi küçük çiçeği bu genç, ateşli tutkuyla karşılaşınca yeniden açtı gönlümde. Olanca kalbimle onu seviyor, ona tapıyorum.* Genç denizci zamanla Eyüp halkından biri olur çıkar. Dünyanın en güzel ülkelerinden birinde yaşadığına inanmaktadır artık. Ama nasıl oluyordu da, Aziyade, Julien Viaud'nun evine rahatça gidip geliyordu. Loti'ye göre bu durum *çevrede üstü kapalı biçimde kabul edilmişti.* Aziyade'nin, ya da bir erkeğin haremindeki Müslüman kadının, Hristiyan bir erkekle ilişkiye girmesinin olanaksızlığı üzerine az mürekkep harcanmamıştır. Kimileri Aziyade'nin hiçbir zaman var olmadığını, sanal bir sevgili olduğunu vurgularken, Gide, Cocteau, Goncourt kardeşler gibi kimileri de onun aslında bir erkek olduğunu ısrarla öne sürmüşlerdir. Aziyade ile yaşadığı bu aşk ona Türk dünyasının kapısını açar. Öte yandan Loti, gelişen siyasal olaylar karşısında *gönlünün haritadan silinmek istenen bu güzel ülkeden yana [olduğunu], hiç farkına varmaksızın yavaştan Türkleş [tiğini]* itiraf eder. Artık, *kendi memleketi tehditle ve ölüm tehlikesiyle karşılaştığı zaman duyacağı coşkuyu biraz Türkiye için de duy[maktadır].* Günün birinde gemisinin bir başka ülkeye doğru demir alacağını bilincindedir. Genç subay 17 Mart 1877'de, Osmanlı-Rus Savaşı'nın çıkmasından bir süre önce, sevgilisine döneceği sözünü vererek İstanbul'dan ayrılır.

Türkiye'den dönüşünde sıkıntı ve özlem kaplamıştır içini. Anıların yükünden kurtulmak için yazmayı düşünür. *Acısının türküsünü söylemek, içindeki acıyı önüne gelene haykırmak* istiyordu. Hem yazmak için kafasını yormasına da pek gerek yoktu. Nasılsa günlüğü elindeydi. Ufak tefek

değişikliklerle İstanbul'da kaldığı süreyi çok özgür bir biçimde roman gibi yeniden yazmaya başladı. Yalnızca adları değiştirdi; Hatice'yi Aziyade, kendisini Loti adında bir İngiliz deniz subayı yaptı. Bir de romana özgü etkileyici bir son bulması gerekiyordu. Buldu da. Romanın baş kişisi Loti, İstanbul'a döndüğünde sevgilisinin öldüğünü öğrenince Ruslara karşı savaşıyan Türk birliklerine katılacak ve Kars kalesi önlerinde şehit düşecekti.

Julien Viaud'nun ilk yapıtı *Aziyadé* 1879 Ocak ayında satışa çıkarıldı. Loti'nin bu ilk romanı hemen hiç ilgi uyandırmadı. Romandaki olay örgüsünü oluşturan bir dizi küçük olayın siyasal ve tarihsel bir fon üzerinde sıralanması yapıta belgesel bir çeşni katmaktadır. Sultan Abdülaziz'in tahttan indirilip yerine V. Murat'ın geçirilmesi, üç ay sonra onun yerine II. Abdülhamit'in tahta çıkarılması, 23 Aralık 1876'da Meşrutiyet'in ilanı ve yine aynı gün Bahriye Nezareti Binası'nda toplanan Tersane Konferansı ve konferansın başarısızlıkla sonuçlanması bu fonun dokusunu oluşturur.

Aziyadé, yayın için deniz kuvvetlerinden izin alma zorunluluğunu aşmak için yazar adı olmadan çıksa da, Julien Viaud yazmayı sürdürmeye kararlıydı. Bir yıl sonra *Le Mariage de Loti* (Loti'nin Düğünü) Madame Adam'ın *Nouvelle Revue*'sünde tefrika edilince yazın dünyasında büyük yankılar uyandırdı. *Aziyadé*'nin yazarı birden üne kavuşmuştu. Julien Viaud üçüncü romanı *Le Roman d'un spahi*'de (Bir Sipahinin Romanı) Pierre Loti imzasını ilk kez kullanır. Artık yapıtlar birbirini izleyecektir.

Pierre Loti on yıl sonra ikinci kez Türkiye'ye gelir. Romanya Kraliçesi Elizabeth'in, yazın dünyasındaki adıyla Carmen Sylva'nın çağrısına uymak, Bükreş üzerinden İstanbul'a gitme fırsatını vermiştir ona. 6-8 Ekim 1887 tarihleri arasında İstanbul'da kalan Loti, bu üç gün içinde eski günlerin izini sürmeye, gençlik günlerinin üzerini örten külleri deşme[ye] çalışır. Amacı Aziyade'nin ölümünden kesinlikle emin olmaktır. Heyecan içinde, soluk soluğa, gerçeği öğrenmek için çırpınır. Çılgınca koşuşturma Topkapı'da Aziyade'nin mezarında noktalanır. Bundan böyle İstanbul'a her gelişinde bu mezarı ziyaret edecektir. Bu üç günlük yolculuğun soluk kesen öyküsünden yeni bir yapıt doğar: *Fantôme d'Orient* (Doğudaki Hayalet).

1890 yılında Carmen Sylva'ya ikinci kez konuk olan Loti oradan yine İstanbul'a uzandı. 12-15 Mayıs günleri arasında Osmanlı başkentinde kalan Loti'nin üçüncü kez niçin geldiği pek açık değildir. Günlüğünde resmi bir ziyaret için İstanbul'a gittiğini belirtmesi ünlü yazarın Sultan Abdülhamit'in çağrılısı olduğu varsayımına yol açmıştır. Gerçekten, bu gelişinde Yıldız Sarayı'nda Sultan Abdülhamit ile görüşmüş, Mecidiye nişanıyla onurlandırılmıştır. Loti'nin Abdülhamit'e hayranlık duyduğu doğrudur. Ama bu, siyasal nedenlerden çok, estetik nedenlere dayanan bir hayranlıktır. Çünkü hükümdarlar hep büyümüştür onu. Kralları hep bir peri masalı kahramanı olarak algılamıştır. Onun gözünde Osmanlı padişahı *Batılı ruhun yeryüzünde en anlayamayacağı insandır, insanüstü sorumlulukları olan Halife'dir, Asya çöllerinin derinliklerinde Tanrı'nın gölgesi diye adı geçen adamdır*. Görüşme sırasında sadrazam padişahla ünlü konuğu arasındaki konuşmaları çevirmek için boşuna soluk tüketmiştir. Çünkü Loti'ye göre ikisi de birbirlerini çok iyi anlıyor, Hıristiyan güçlerin sıkıştırdığı imparatorluğun geleceği hakkında aynı kaygıları paylaşıyordu. Ötesi, Loti yalnızca Abdülhamit'ten değil, çağın birçok kral ve kraliçesinden de iyi kabul görmüştür. Ancak Loti hiçbir zaman Abdülhamit'i savunmamıştır. Bu üçüncü İstanbul yolculuğundan *Constantinople en 1890* (İstanbul 1890) çıkacaktır.

Loti, 1894 yılında, henüz küçük bir çocukken yitirdiği inanca tekrar kavuşmak ümidiyle kutsal toprakları ziyaret etti. Fransa'ya dönüşte yine İstanbul'a uğradı. Bu dördüncü gelişi 12-18 Mayıs tarihlerine rastlar. Abdülhamit'in davetlisi olarak Cuma Selamlığını izledi; Fransız elçisi Paul Cambon'un eşliğinde Bursa'ya gitti. Bu yolculuğunu *La Galilée'nin* ([Filistin kenti] Celile) sonuna eklediği *La Mosquée Verte*'de anlatır.

20. yüzyıl başında Balkanlar'daki huzursuzluk Avrupalı güçleri telaşlandırıyordu. Avrupa'nın gözetiminde reformlar yapılması için Osmanlı hükümetine baskılar yoğunlaşmaktaydı. Bu ortamda İstanbul'daki Fransız Elçiliği'ne bağlı karakol gemisi *Vautour* komutanlığına atanacak kişi önemli bir rol üstlenecekti. Ayrıca Fransa Türkiye'nin güvenini kazanmak istiyordu. Belki diplomatik hesaplar, belki rastlantı sonucu bu görev Pierre Loti atandı.

9 Eylül 1903 günü Julien Viaud beşinci kez İstanbul'a geldiğinde elli üç yaşında, ünü dünyayı tutmuş bir yazardı. Gerek aydın çevrelerde, gerekse İstanbul hanımları arasında *Aziyadé* yazarının prestiji çok yüksekti. Loti, günlerini Fransız karakol gemisi komutanı sıfatı nedeniyle, resmi resepsiyonlara katılarak, Türk ve yabancı çevrelerin ileri gelenleriyle görüşmeler yaparak geçiriyordu. İstanbul'a her inişi, her hareketi gazetelere haber konusuydu. Yine de çoğu zaman gemisine kapanıyor, yazmayı sürdürüyordu; *Vers Ispahan* (İsfahan'a Doğru), *La troisième jeunesse de Madame Prune* (Madame Prune'ün Üçüncü Gençliği) bu dönem çalışmalarının ürünüdür.

Fransızca yayınlanan *Stamboul* gazetesi, okurlarına Loti'yle ilgili haberleri sürekli duyurmaktaydı. 9 Aralık 1903 tarihli sayısında bir gün önce *Vatour*'da düzenlenen bir törenle kendisine hediye edilen kediye vaftiz ettirdiğini yazınca kıyamet koptu. Olay Paris gazetelerinde skandala dönüştü.

Öte yandan çapkınlığıyla da ün kazanmış olmasına karşın Loti yeni bir serüvene atılmaktan sakınıyor, resmi görevlerinin dışında oldukça sakın bir yaşam sürüyordu. Boğaziçi kıyıları boyunca tek başına gezinmenin yanı sıra, ilk gelişinde olduğu gibi, başında bir fesle İstanbul sokaklarında dolaşıyordu. Ne ki, görünüşte genç bir Türk kadınından gelen bir mektup, bu dingin yaşamın sonu oldu. Yaşamının sonuna kadar kandiği bir aldatmaca söz konusudur burada.

Mektubun altına 'Nurinisa' diye imza atan bu kadın *Aziyadé*'nin yazarıyla tanışmak istediğini söylüyordu. Mektup Loti'nin keyfini kaçırmıştı, ama her şeye karşın buluşma önerisini kabul etti. Ancak, 16 Nisan 1904'teki ilk buluşmaya yüzü peçeli, kara çarşaflı üç kadın geldi.

Aslında bu üç kadın, Müslümanlığı kabul etmiş bir Fransız'ın torunları olan iki kız kardeş, Zennur ve Nuriye ile o sıralar İstanbul'da bulunan arkadaşları Fransız gazeteci Marie-Amélie, diğer adıyla Marc Hélys'di. Zennur ile Nuriye'nin istediği, sıra dışı bir şeyler yaşamaktı; amaçları eğlenmekti. Loti'ye mektup yazıp kendisiyle tanışmak istediklerini söylemek gelmişti akıllarına. Zaten iki yıl öncesinde Zennur, Loti'ye bir mektup yazmış, *Aziyadé*'yi yayımladığı için teşekkür etmişti; insanın sevdiği yazarı yakından tanımak istemesi, Loti'den bir randevu koparmak

için iyi bir bahane olabilirdi. Bu kez Marc-Hélys yazdı mektubu.

İlk buluşmanın ardından üç genç kadın ona bir roman yaşatmaya karar verdiler. Kendilerinin çağdaş genç Müslüman kadın ruhunu temsil ettiğini sanıyorlardı, onun için yazacağı bir romanla bu kadının özgürlük davasına katkıda bulunmasını Loti'den rica etmeyi düşündüler. Buluşmalar birbirini izledi; Göksu'da, Eyüp'te mezarlığın bir köşesinde, eski İstanbul'da küçük Firuz Ağa Camii yakınlarındaki bir evde zaman zaman buluştular. Marc Hélys, Aziyade çağrışımlarının yazarda uyandırdığı duygulardan yararlanarak hem mektuplarında, hem buluştukları zamanlar, üstü kapalı biçimde sevgisini dile getirmişti. Giderek tüm olup bitenler bir saklambaç oyununa dönüştü. Loti ise tüm kuşkularına karşın kendini aldatmayı yeğliyordu. Marc Hélys Paris'e dönünce bu güldürüyü noktalamak gerekti. Marc Hélys, kendini Loti'ye tanıttığı adla Leyla, ailesinin kendisini istemediği biriyle evlenmeye zorlaması üzerine intihar etmeden önce, Loti'ye son bir mektup yazacak ve aşkını itiraf edecekti!

Pierre Loti'nin *Vautour* komutanlığı sırasındaki bu üç gönül kırgınıyla yaşantılarını konu alan romanı çok büyük başarı kazandı. 1906 temmuzunda yayımlanan ve *Roman des harems turcs contemporains* (Çağdaş Türk Haremlerinin Romanı) altbaşlığını taşıyan yapıtında Loti üç Müslüman kadınla bir Avrupalı arasındaki gizli ve inanılmaz dostluk ilişkisini öykülemiştir. *Les Désenchantées* (Gönül Kırgınları) adlı bu romanında Loti gerek Müslümanlığa, gerek Türklere halel getirmemek adına, Osmanlı İmparatorluğu'nda kadının toplumsal konumuna ilişkin üstünkörü yargılarda bulunmaktan kaçınmıştır.

Sonunda 1906 yılında Nuriye ile Zennur gerçekten İstanbul'dan kaçtılar. Önce Nice'te, sonra bir süre Rochefort'da Loti'nin yanında kaldılar. *Les Désenchantées* ile ilgilerini anlatmaktan geri durmadılar, hatta romanı esinledikleri için Loti'den telif hakkı payı bile istediler.

Leyla ya da romandaki Canan konusunda Loti'nin ciddi kuşkuları vardı. Ona ikinci bir Aziyade olarak bakmak istese de, kulağına gelen söylentiler yüzünden onun ölmediğinden kuşkulanıyordu. Canan diye birinin Türk olmadığını öne süren mektuplar alıyordu. Kasım 1909'da Loti gönül kırgınlarından birine şunları yazdı: "*Bana bu korkunç oyunu oynat-*

madınız değil mi? Yüksek çevrelerin insanı olan Leyla Hanım böyle yürek burkan bir sonla ortadan yiter de, nasıl olur, ne haremelerde, ne elçiliklerde onu kimse anımsamaz?" Bu aldatmaca, Loti'nin ölümünden sonra Marc Hély's *Le secret des Désenchantées*' yi (Gönül Kırgınları'nın Gizi) yayımlayınca aydınlığa çıkmıştır.

Loti, 1910 yılında emekliliğini ister. Altmış yaşındadır. 1910 Ağustos'unda altıncı kez İstanbul'a gelir, 15 Ağustos - 22 Ekim 1910 tarihleri arasında dokuz hafta kalır. İstanbul'a, romanında adını Canan koyduğu Leyla, dolayısıyla Marc Hély's hakkındaki gerçeği öğrenmek üzere gelmiştir. Birkaç gün Kontes Ostrorog'a konuk olur, ardından Çemberlitaş'ta tuttuğu bir eve yerleşir. Kısa süre sonra hastalanınca hastaneye yatar, Fransız konsolosunun Ortaköy'deki yazlık konutunda uzun bir nekahat dönemi geçirir. Öte yandan Canan ve arkadaşları hakkındaki tüm araştırmaları sonuçsuz kalır. 23 Ekim 1910 günü, bir daha hiç gelmeyeceğini sanarak Türkiye'den ayrılır.

İtalya 1911 Eylül'ünde Trablus'a saldırınca yalnız Pierre Loti buna karşı çıktı. 3 Ocak 1912 tarihli *Figaro*'da çıkan yazısında, "*Ben yalnız İtalyanları değil, hepimizi, kendine Hristiyan diyen bütün Avrupa halklarını üzüntüyle protesto ediyorum*" diyor, yazısını şöyle sürdürüyordu: "*Kendine Hristiyan diyen Avrupa'nın gözünde bütün ülkelerin Müslümanları avlanmasına izin verilen av hayvanlarıdır. [...] Türkiye kendisine böyle davranılmasına razı gelmeyecektir. [...] Türkiye korkulacak bir savaşçıdır, gururlu ve kahraman ordusuyla kanının son damlasına kadar kendini savunacaktır.*" Bu, Doğu'nun gizemine tutkun, Türklere duygusal yakınlık duyan Pierre Loti değil, tümüyle siyasal tavır sergileyen güdümlü bir yazardır. İtalya karşısı bu yazıdan dolayı aboneliğini iptal edenlerin çokluğu *Figaro*'nun müdürü Gaston Calmette'i güç durumda bırakmıştır.

1912 Lozan Antlaşması'yla Trablusgarp ve Bingazi'nin İtalya'ya verilmesinin hemen ardından Birinci Balkan Savaşı patlak verdi. Loti sesini yükseltmekte gecikmedi, altmış yaşını geçmiş olmasına karşın giderek artan bir ateş ve coşkuyla Türkiye'yi savunmaya koyuldu. Emekli olduğu için taşıdığı üniformanın yazdıklarını kısıtlaması söz konusu değildi artık. Önce *Figaro*'da sonra *Gil Blas*'da sürdürdüğü yazılarla Avrupa'yı küçük Balkan devletlerinin

suç ortağı ilan etti. *Katil Türkler* diye manşetler atan basına, Türklerle kara çalmaya uğraşan satılmış yazar bozuntularına ateş püskürüyordu. “Avrupa’da [Türkleri] destekler görünenlerin tümü bugün onları aşırı bir rahatlıkla reddediyor, hakaret yağdıran basın, onları korumayı üstlenmiş siyasetçiler ve bir zamanlar dost olduklarını ilan eden Batılı Güçler, hepsi onları ortada bırakıyor” diyordu. 22 Ocak 1913’te *Turquie agonisante* (Can Çekişen Türkiye) piyasaya çıktı. Bu kitap, mektuplardan ve makalelerden oluşan bir derlemesidir.

Loti’nin Türklerden yana oluşu nasıl açıklanabilirdi? Bazı Fransız araştırmacıların öne sürdüğü gibi, otuz beş yıl önce yaşanmış bir aşkın anısı siyasal bir tavır almaya yetebilir miydi? Loti *Türklerle duyduğu bağlılık ve saygının kişisel nedenlere çok daha az bağlı* olduğunun altını çizer.

Bu nedenleri dizgesel biçimde açıklamasa da onları yapıtlarına serpiştirilmiş olarak bulmak mümkündür. O, özellikle *sadakat, dürüstlük, büyüklere saygı, konukseverlik, düşman olmayan herkese beslenen, hatta hayvanları da kapsayan sınırsız sevecenlik* gibi artık Avrupa’da sarsılmış değerlerin hâlâ Türklerin yaşam biçimini belirlemesine hayranlık duymaktadır. Varoluşun kozmik sonsuzluk içinde bir rastlantı olduğunu ve bu rastlantının kaybolurken tozdan öte hiçbir şey bırakmadığını düşünen Loti için zaman geçiyor korkusu, yalnızlık korkusu, yaklaşan hiçliğin verdiği korku Türkiye’de duyulmaz. Türkler bütün Doğu’nun en temiz ruhlu, en hoşgörülü insanlarıdır.

Osmanlı hükümeti şükran ifadesi olarak *Turquie agonisante* yazarını İstanbul’a resmen davet etti. 12 Ağustos-17 Eylül 1913 tarihleri arasında rastlayan bu yolculuk onun Türkiye’ye yedinci ve son gelişi olacaktı. İstanbul’da kaldığı süre içinde hükümet ve saray mensupları ile görüştü, padişah tarafından kabul edildi. 18-21 Ağustos günleri arasında Edirne’ye bir yolculuk yaptı. Trenin geçtiği her yerde nerdeyse bir kurtarıcı gibi coşkuyla karşılanıyordu. İstanbul’a dönüşünden Fransa’ya hareketine kadar, daha önce Ostroroglara konuk olan Loti, Yavuz Selim’de kendisi için özel olarak hazırlanıp döşenmiş bir evde ağırlandı.

Pierre Loti’nin bu son iki Türkiye yolculuğu, oğlu Samuel Viaud’nun babasının notlarından derlediği *Suprêmes Visions d’Orient*’da (*Doğu Düşleri Sona Ererken*) anlatılır.

Birinci Dünya Savaşı patlak verince Loti silah altına alınmasını

ister. Türkiye'nin savaşta hangi kampta yer alacağından kaygılanmaktadır. Bir Türk-Alman bağlaşmasını engellemenin görevi olduğuna inanıyordu. Bu amaçla Enver Paşa'ya gönderdiği mektup 6 Eylül 1914 tarihli *Figaro*'da yayımlanmıştır.

Pierre Loti savaşın ardından Türkleri savunmak için tekrar kalemine sarılır. Ne Türklere hakaret eden, eski önyargılarla gözleri körelmiş, Doğu'ya hiç ayak basmamış adamlara, ne de besleme basının Türkleri kara çalan her yazısına *İncil*'den alınmış sözler gibi inanılmasına dayanamıyordu. Sansürün Ermenilere, Yunanlılara ucu dokunan her şeyi kesmesine ama Türkleri yönelik en ağır hakaretleri hoş görmesine isyan ediyordu. "Her şeyden önce onlar Hristiyan değiller, zavallı Türkler; işte bu, Avrupa'nın gözündeki en büyük kusurdur [...] her zaman onlar haksız çıkarılacak, bedel her zaman onlara ödetilecektir" diyordu. Artık Batı'da Türklerin yasadışı paryalar olduğu ve yalnızca düşmanlarının barış konferansına katılma hakkı olduğu kabul edilmiş gibi görünmektedir. Çünkü Türkler ne yaparlarsa yapsınlar Avrupa daima onları haksız bulacaktır. İnsan haklarına ve antlaşmaların ruhuna aykırı olarak İzmir'e yerleşen yabancı işgalciler [in] kanlı bir savaşa yol açması olasıdır. Ne ki, İzmir'i Yunanlılar'a vermek, Foçalılar zamanında Marsilya'da Yunanlıların çok olduğu ve orada iyi işler çevirdikleri bahanesiyle burasını da onlara vermeyi önermekle aşağı yukarı aynıdır.

Öte yandan Pierre Loti Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Türkleri savunurken bunun Fransa'nın ulusal çıkarları açısından önemini sık sık dile getirmekten kaçınmamıştır. Çünkü Fransa Halife'nin imparatorluğuna milyarlar yatırmıştır. Rusya'nın çökmesinden sonra Türkiye'nin de yıkılması Fransa'ya çok pahalıya mal olacaktır. [...] Orada piyasayı elinde tutan tartışmasız Fransız tacir ve bankerlerdir ve Türkiye ile sürtüşmek Fransa'nın yılda ortalama iki buçuk milyar yitirmesine yol açacaktır.

Pierre Loti sansürü aşmak için nüfuzlu dostlarına başvuruyor, Türkiye lehinde girişimlerde bulunmaları için onları bir çeşit baskı altında tutuyordu.

Türkler lehine yürüttüğü bu kampanya giderek kendisinin Türklere yaklaşımında da değişikliğe yol açacak, Mustafa Kemal'in çevresindekileri yurtlarını savunan kahramanlar olarak selamlayacak ve yazgıcı bir bekleyiş

içinde olan değil, hakları için savaşan “Türk”e destek verecektir. Büyük Millet Meclisi hükümeti Loti’nin bu tutumuna incelikli bir yoldan karşılık verir. Fransa’daki temsilcimiz Ferit Bey’in eşi Müfide Hanım Loti’ye Mustafa Kemal Paşa’nın bir mektubuyla Meclisin hediyesi olarak bir halı vermekle görevlendirilir.

Pierre Loti 10 Haziran 1923’te öldü. Ardında kırk kadar yapıt bıraktı. İngilizceye, Almancaya, İtalyancaya, Japoncaya... çevrilen bu yapıtlardan yedisi Harf Devrimi’nden önce eski yazıyla Türkçeye çevrildi. Latin harfleriyle dilimize kazandırılan yapıtlarının sayısı da sekizi aşmıyor. Bunların arasında ne doğrudan Türkiye’yi savunduğu, ne de konusu Türkiye’de geçen yapıtlarının tümü yok. Elinizdeki kitap *Suprêmes Visions d’Orient*’in ilk çevirisi. Pierre Loti hakkında yazılmış üç yüz elliye aşkın kitaptan yalnızca ikisi Türkçeye aktarıldı. Türk yazarlara gelince, Pierre Loti hakkında bugüne kadar yalnız bir Türk yazar Türkçe bir kitap yazdı: Abdülhak Şinasi Hisar.

Faruk Ersöz

*Bir gün Mağrip'in kumlu, dar yollarında dolaşırken
İslam dünyasının kendini fethettiğini sezen ve bu büyüden
bir daha hiç kurtulamayan Madam Alice Louis Barthou'ya.
Pierre Loti*

1.

Marmara Denizi, 15 Ağustos 1910, Pazartesi.

Altı yıldan beri görmediğim İstanbul bu akşam ufukta görünecek yine, çok kısa süren, çok kısa sürmesi insanı ürküten altı yıldan sonra, ömrün sonuna doğru su gibi akıp giden zaman öylesine hızlanıyor.

Beni getiren gemi Marmara'nın ılık, sakın sularında yol alırken bu ülkeye ait anılarım gitgide canlanıyor, sanki yaklaşan karadan yayılan bir kokuyla geçmişte Türkiye'de yaşadığım bütün zamanlar aklıma geliyor. Bunu başka ülkelerde de gözlemledim, bir ülkenin yakınlarına gelmek geçmişte orada yaşanan tüm zamanların bellekte aydınlanmasına yetiyor...

Uzun süre komutanlık ettiğim, ~~la~~şın rüzgârlarına, kabaran dalgalılarına karşı Adriyatik'ten Karadeniz'e dolaştığım *Vautour*'dan bir nisan akşamı, Boğaz'ın girişinde, sonsuza dek ayrılalı altı yıl geçti demek. Ayrılık sahnesinin en küçük ayrıntılarını öylesine anımsıyorum ki, bana dünmüş gibi geliyor. Bir filikayla beni İstanbul'dan götürecek *Phrygie* gemisine giderken gemimde kalan denizlerim üzüntülerini belirtmek için berelerini denize fırlatıyorlardı, onların "yaşa komutanım" çığlıklarını, alkışlarını hâlâ işitir gibiyim. Çok iyi anımsıyorum, gemi insan dolu rıhtımdan yavaş yavaş ayrılıyordu, işte o sıra, çok iyi anımsıyorum, kala-balığın arasından kapalı bir araba ağır ağır geçmiş, kapı aralanmış, bir anlığına kalkan siyah peçenin altında bir çift kadın gözü görmüştüm...

Altı yıldan bu yana Türkiye'de büyük çalkantılar yaşandı; şimdi, anı dolu yerlere kutsal bir ziyaret yapmak, saygı, sevgi duygularıyla mezarları ziyarete gitmek için bu ülkeye bir kez daha geri geliyorum.

Boğaziçi, aynı günün akşamı.

Sivri külahlı minareleri ve kubbeleriyle İstanbul uzaktan belirmeye başladığı sırada güneş artık alçalmış, ışığı biraz sararmıştı.

Sonunda, saat yedide görkemle karşımıza dikilen, büyük sessizlik içindeki “Eski Saray”ın önünden geçiyoruz; bir tepe üstündeki sivri burçlar, koyu yeşil servilerle çevrili gizemli köşklere, camilerden, alabildiğine yüksek minarelerden oluşan bu yığının gölgesi günbatımının kükürt sarısı ışığına vuruyor. Burası İstanbul’un en uç noktasıdır; dünyanın önünde titrediği göz kamaştıran padişahlar burada otururdu; denizden bakınca karşı Asya’ya doğru çıkıntı yapan bu burunda üstünlüğün gösterişli havası hâlâ duruyor. Ama bu akşam oradan hiç ses çıkmıyor, çevrede gemiler, kayıklar yok, ürkütücü surların eteğinde yaşanacak bir rıhtım görünmüyor. “Eski Saray” Marmara’nın sularından çıkıp göğe doğru yükselen bir ölü kenti andırıyor, insan onu alacakaranlıkta neredeyse eski günlerin ansızın beliren hayaleti sanıyor. Ve biz, yanına varılması yasaklanmış kapalı ve cansız şeyler önündeymişiz gibi hiç durmadan yolumuza devam ediyoruz.

Gürültü, devinim, kalabalıklar, Doğu ezgileri; tüm bunlar, az ötede, ardı ardına gemilerin bağlı olduğu Galata rıhtımına yanaşmak için daracık Haliç’i geçtikten hemen sonra, küçük küçük binlerce ışığın deldiği alacakaranlıkta bizi bekliyor.

Kıyıda küçük kulübeler var, hepsi açık, hepsinde ışık yanıyor, bunlar Levanten güruhun eğlence yerleri, giderek artan sıcak bir uğultu geliyor bize oralardan: Doğu’nun bütün dillerinde şakalaşan, söven binlerce ses, yaylı çalgıların, laternaların çaldığı çok hızlı, neredeyse neşeli, garip havalar, tutku dolu minör haykırışları kulağa hüznü gelen Türkçe, Rumca şarkılar, Yakındoğu limanlarının ilk karşılaştığınız anda sizi saran o kendine özgü gürültüsü...

Bu kez buradan uzakta, Boğaz’ın öbür yakasında, Asya kıyısında

kalacağım için yarından önce karaya çıkmayı düşünmüyordum, küçük bir tekne kiralayıp Karadeniz'in sürekli akıntısına karşı gecenin karanlığında o yolu gitmek bana karmaşık bir iş gibi görünüyordu. Ama kendilerine konuk olacağım sevimli dostlarım buradalar: "Aksine, bundan kolay bir şey yok" diyorlar, beni işiten buraların insanı olmadığımı sanırmış, "ama kara yoluyla gidersek akıntıdan kurtuluruz" diye sürdürüyorlar, "iki üç arabayla Avrupa kıyısı boyunca Bebek'e kadar Boğaz yukarı çıkarız, orası geceleyin kalabalık değildir, hem yaz geceleri Boğaz'ın suları sakın, ayna gibi olduğundan bizi karşıya, Asya'ya geçirecek kayıkçı bulmakta güçlük çekmeyiz" diyorlar. Haydi bakalım, rıhtımdaki patırtının, gümrükteki karışanın içine dalalım öyleyse.

Yarım saat geçmeden her şey tamamlandı, bavullar, çantalar gösterildi, peş peşe gidecek küçük arabalara yüklenip bağlandı. Ve biz Levantenlerin oturduğu o iğrenç Beyoğlu'na sırtımızı dönüp tırısı kalktık, çingirak sesleri arasında deniz kıyısı boyunca ilerlemeye başladık.

Gökteki ayın güzelliğiyle bu yolculuk Türkiye görüntülerini hemen hemen unutmuş gözlerimi çabucak büyülüyor.

Boğaz boyunca kıyı köylerinin ardı kesilmez; aynı yol Marmara'dan Karadeniz'e uzanır gider sanki; alabildiğine değişken bir yolda köyü andıran mahalleler, duvarla çevrilmiş bahçeler, çeşmeler, hemen kıyıdaki saraylar, neredeyse deniz içindeki camiler almasırlar. Bu akşam hava çok güzel, o yüzden açık havada oylanmasını seven Doğu insanları geç saatlere kadar kahvelerin, kapıların önünde kalacak. Geçerken eski tarzda sayısız lambanın aydınlığında uzun bıyıklı, kırmızı fesli, renk renk ceketlerle öbek öbek Rumeli ya da Anadolu köylülerini görüyoruz; dışarda masalara oturmuşlar, önlerinde nargileler, yalnızca su dolu bardaklar var. Küçük manav dükkânları üzüm, incir, kavun karpuzla tıka basa dolu. Sımsıkı kapalı büyük bey konaklarının girişlerinde ise siyahi haremağaları çıkmış, tepeden tırnağa sırmalar içindeki kavasların eşliğinde şöyle bir hava alıyorlar.

Bir saat sonra işte araba yolculuğumuzun son durağı Bebek'teyiz. Buralarda hiç gelgit olmadığı için deniz her zaman rıhtımla aynı düzeyde. Bu saatlerde ıssızlaşan rıhtım burada birden genişliyor, çok küçük bir

düzlük oluşturun, ama üstünde kimseler yok, Boğaz'ın sim işlemeli büyük bir örtüyü andıran suları bu düzlüğü aynı düzeyde devam ettiriyor. Akşam dolaşmaya çıkanlar evlerine dönmüş, hiçbir gürültü işitilmiyor ortalıkta. Kayıklar düşündüğümüz gibi orada duruyor, ama uykuya dalmışlar. Kayıkçılar da yatmaya gitmiştir mutlaka, onları toplamak epey zaman alacak; ama ne önemi var, eskisi gibi bir Doğulu oluverdim ansızın, artık hiç acelem yok. Üstelik burası neredeyse unuttuğu bir yere *geri gelen* benim gibi birini büyülüyor. Hem sonra beni getiren dostlarım Türkiye'deki ilk geceyi bir nargile keyfi yapmadan geçirmek olmaz diye düşündüklerinden hâlâ açık duran küçük bir kahveden, bizi şimdilik Asya'dan ayıran kıpırtısız sudan aynanın kenarına sandalyelerle birlikte nargile getirtiyorlar. Hayır, gerçekten hiçbir acelemiz kalmıyor artık, konuşulacak her şey gereksiz görünüyor.

İnsanın bozmaya çekindiği nasıl bir sessizlik, ne benzersiz bir huzur var hem burada! Söylemek gereksiz, başlarımızın üstündeki Doğu dünyasının göğü Fransa'nın göğünden biraz farklı, yukarıda koca dolunay, her şeyin üstüne daha da gizem saçıyor.

Boğaz'ın suları bu saatlerde sonsuz büyüklükte bir kalıba dökülmüş, orada hiç kırılmadan soğumuş, soluk renkli kalayı andırıyor. Karşının, az ötedeki Asya'nın tepeleri, köylerdeki küçük küçük ışıklarla birlikte sularda yansıyor. Ve uzakta, sola doğru, Karadeniz yönünde, Boğaz'ı tam anlamıyla belirten iki eski hisar arasında kalay dökülmüş kalıp daralıyor: Sivri, yabanıl burçlarıyla görünüşü insanı ürküten hisarlar, görkemli Fatih Sultan Mehmet devrinden beri bir kıyıda ötekine birbirlerine bakıyor, bugün iştahları kabartan su yolunu gözlüyorlar.

Büyük buharlı gemilerin Boğaz'daki yoğun gidişgelişi güneş batınca hemen duruyor; ardı kesilmeyen gemileri, tankerleri, şilepleri akşam çöker çökmez Boğaz'ın girişinde durduran yönetmelikler Tanrı'ya şükür hâlâ varlığını sürdürüyor, tüm bu gemiler düdüğü sesleriyle bir zamanlar olağanüstü güzellikteki bu yörelerde huzuru bozuyor, İngiliz taşkömüründen de kötü bir kömürün daha kalın, daha kara dumanlarıyla minareleri, göğü kirletiyorlar. Gece bütün bu çirkinlik siliniyor, yalnız ince uzun eski zaman kayıkları, balıkçıların ağırdan kürek çektiği sandallar geçiyor, eski

zamanlarda olduğu gibi ortalığı bir dinginlik kaplıyor, iki kıyının da toprağına iyice sinmiş Geçmişin Ruhı havaya yayılıyor.

Birdenbire soğuk çıkıyor, ayın gümüş beyazlığında böyle bir yaz gecesi için hava garip biçimde soğuyor, bunu beklemediğı için insan her şeyin yakında öleceğı, artık sürenin sonsuzluğa dek dolduğı izlenimine kapılıyor. İstanbul'a döndüğüm akşam şu suların kıyısında beni karşılayan sonsuz dinginliğin içinde geçmiş gitgide beni sarıyor; hem uzak, hem dünkü geçmiş bu; bir yanda kendi geçmişimin hiçliğı, öte yanda çöküş halinde bir ulusun geçmişinin akıl almaz yumağı.

Her şeyden önce nerdeyse yaklaşılmaması olanaksız bir sarayın derinliklerinden bütün İslam dünyasını her gün biraz daha gizlediğı yaman elinde tutar görünen o adamın artık yerinde olmadığını bilmek çok şaşırtıcı. O hiçbir yerde görünmezdi, ama insan her yerde onu duymasardı, her yerde duyulan varlığının baskısı altında İstanbul sürekli titrerdi, o Yıldız'daki yuvasından hiç çıkmazdı, bununla birlikte binlerce kulağıyla her şeyi işitirdi, her şeyi bildirdi, en önemsiz şeyleri, hatta benim ne yaptığımı bile; beni izlesinler diye polislerine resimlerimi dağıtmıştı, iyi niyetle tabii, beni korumaları için... O gittikten sonra burada yaşam değişmiş olmalı, çünkü yeni adamlar Türkiye'yi Batı'nın çılgın devinin dünyası içine sürüklemek istiyorlar.

Bu ülke çok güzeldi, dünyayı seyre dalanların, kendini düşlere bırakanların, Tanrı'ya yakaranların ülkesiydi; onun da safların, özellikle fırsatçıların gelişme dedikleri dengesizlik ve acı çekme yarışına sürüklendiğini görecektik kadar yaşayacakmışım meğer, ne yazık!

Yavaş yavaş, gürültü çıkarmadan, omuzlarında kürekleri Türk kayıkçılar geldiler. Bavullarım kayıklara yerleştirildi; şimdi karşı kıyıdaki küçük ışıklara yönelmeli. Küreklerin tartımına göre dümdüz büyük bir örtüyü andıran Boğaz'ın sularında kaymaya başlıyoruz, ardımızda ipekten kırmalar bırakarak.

Gece yarısı, ayın soluk aydınlığında Asya kıyısına, dostlarımla evi önündeki eski küçük mermer rıhtıma yanaşıyoruz. Bana deniz üstünde, yüksekliğı hiç değişmeyen bu gelgitsiz sularla neredeyse aynı hizada bir oda veriyorlar.

16 Ağustos 1910, Salı.

Ertesi gün, henüz yarı uykuda gözlerimi açtığım zaman ilk izlenimim odamın karanlık storları ardında parlak bir yaz güneşinin ışıldadığı oluyor. Su şırıltıları, hafiften kürek gıcırtiları iştiriyorum, geçen kayıklardan kulağıma yabancı bir dili konuşan insanların sesleri geliyor... Bir an kendimi Bidassoa'daki ıssız kır evimde sanıyorum, orada da sabahın gürültüleri aynıdır. Ama hayır, bunun için suyun tehlikeli biçimde yükselmiş olması gerekirdi, çünkü çok yakınımnda, hemen odamın altında suyun kıpırdadığını duyumsuyorum; orada, sevgili Fransamızın sınırında benim yattığım yer denizden epeyce yüksek... Buradaysa konuşan seslerin geldiği kayıklar pencereme değiyor. Hem sonra bu yabancı dili anlıyorum ben, oysa Bask diline hâlâ ilk günkü gibi aklım ermiyor... Sahi! Evet, bunlar Türkçe sözcükler, bu da Boğaz'ın suyu! Bu gece geldim ben... Asya kıyısında bir köyde, yalıda kalıyorum...

Bunun üzerine iyice uyanmak, perdeleri açmak, içeriği ışıkla doldurmak, bakmak, anımsamak için acele ediyorum!

İşte önce güneşin altında pırıl pırıl, sabah esintisi çıktığı için hafif çalkantılı bir mavi enginlik. Servilerin, kulelerin olduğu şu karşı kıyı Avrupa; karşıyı aşağı yukarı Bask bölgesindeki küçük evimden İspanya'yı gördüğüm gibi görüyorum, ama beni karşı kıyıdan ayıran Boğaz, Pirenelerin küçük ırmağından çok derin ve şu anda Boğaz'da Marmara'ya doğru inen büyük eski zaman yelkenlileri tüm yelkenlerini açmış, suları yararak geçiyorlar.

Hemen önde, az önce seslerin geldiği kayıklar var, burunlarına sarı yıldız çekili ve acemice resimler kondurulmuş; kayıklar akıntıyla sürüklenmesin diye başları sarıklı yaşlı kayıkçılar pencerelerimdeki demir parmaklıklara teklifsizce tutunmuşlar, kayıklardan biri sedef pullu balıklarla, diğeri kavun karpuzla dolu; demek bu köylerde sabah yaşamı hep aynı

sadelikte sürüyor, hep aynı küçük satıcılar bir yandan kürek çekiyor, evlere yanaşıp duruyorlar, bir yandan da ezgiler söyleyerek müşteri çağırıyorlar. Tüm bunları ilk gördüğümde bu yana ne uzun zaman geçti! Aşağı yukarı, karinası artık su sızdıran yaşlı bir gemide olduğu gibi suyla içli dışlı odamı, biraz ağır, nerdeyse nemli bir ılıklik dolduruyor; öyle ki, gözlerim kapalı olsa bile yalnızca soluduğum havadan Boğaziçi'nde olduğumu anlardım; şu anda tüm gördüklerim, tüm duyumsadıklarım bana yaşamımın çeşitli devirlerini çağırıyor, hatta birbirini izleyen gençlik çağlarımı çağırıyor diyeceğim geliyor...

Biraz uzakta, pencerelerimin karşısında, Avrupa kıyısının ileriye doğru çıkıntı yapan şu kısmı, vaktiyle Boğaziçi'nin en saygın, en güzel yerlerinden biriydi. Rumeli Hisarı dedikleri yalçın kale orada yükselir, dış dış mazgallı yabanıl surları, heybetli burçları kuzeyden gelecek istilacıları durdurmak için dört ya da beş yüz yıldır orada gözcü dikilir; çevrede yalnızca, evleri insanı kaygılandırarak kadar sessiz bir Türk köyünün olduğu ve şu mezarlarla dolu dev serviler korusunun tepenin yukarılarından denize kadar indiği zamanları ben iyi bilirim; yeşile, maviye boyalı mezar taşları altın yaldızlı yazıtlarla kaplıydı, mezar taşları aşağılara, iyice aşağılara kadar iniyordu, kuşkusuz hızla aktığı, uğuldadığı, her zaman çok berrak olduğu bu noktada suya komşu olmak için.

Olabilir mi? Bugün mezar taşları eskisinden daha az sanki. Her ne olursa olsun serviler kesinlikle azalmış, Gölgelele korusuna barbarca, budalaca bir balta vurmuşlar. Üstelik dokunulmaması gereken kutsal tepenin üstüne alay edercesine iğrenç yapılar kondurmuşlar benim buralarda olmadığım sıralar. Kara renkli iğrenç yapılar bunlar; kışla olmalı, öteki de bir elektrik santralının büyük bacası herhalde. Sahi, buradaki kutsallığın hiçe sayıldığı konusunda beni uyarmışlardı, ama dün akşam Ay olanları görmemi istemedi. Bunlar Robert Kolej'in, uzun zamandan beri bu yöreyi kirleten bir Amerikan lisesinin ek binaları; lisenin yapıları cüzam gibi yayılıyor, lise sinsice genişliyor, genişlemesini altın dökerek mezarlık korusunu yok etmeye, II. Mehmet'in silah arkadaşlarının kemiklerini yerinden atmaya değin vardiıyor; oysa burada Fatih'in ardı sıra gelen söy-

lence savaşçıları yatıyor, onlar su kıyısındaki böyle yerleri, Boğaziçi akıntıların hoş ve sonsuz müziğini dinlemek için seçmişlerdi kuşkusuz.

Uzun zaman Boğaz'a bakmış bütün evler gibi dostlarımla evi de biraz kötü durumda, ulaşımın özellikle deniz yoluyla yapıldığı göz önünde tutularak eski tarzda tasarlanmış, yavaş yavaş ya da geçen tekneler küçük beyaz mermer rıhtımın parmaklıklarını defalarca kırmışlar. Ama bu sabah karadan gitmek geliyor içimden, eski Türk toprağında, Asya'nın eski toprağında yürümek, köy alanında, gelip geçen cana yakın insanlar arasında oturmak için sabırsızlanıyorum.

Evle kıyıdaki tepenin arasında bahçe var, oradan sıvıyacağım; küçük küçük setler, dik basamaklar halinde dışarı doğru epey çıkıntı yapan bu daracık bahçede gölge seven ortancalardan başka çiçek yok. Bahçede gözleri minnetle dolu uslu köpekler karşılıyor insanı, bunlar dostlarımla son zamanlardaki kırımdan kurtarmak için orada gizledikleri sokak köpekleri; dışarı çıkmaları yasak, yoksa bedelini canlarıyla öderler. Taşları yıpranmış bir merdivenin yukarısında yamacın ortasından geçen yola bir kapı açılıyor; yol, hiç göze batmayan tam Türk tarzı yüksek duvarların arasında sıkışmış gibi, duvarların ardında bize komşu genç bir prensesin köşkü ve bahçeleri var. Bu yoldan gidiyorum, üç dört yüz metre sonra köydeyim, en azından köyün canlı ve açık olan kısmında olacağım: Küçük cami, çeşme, alan, gösterişsiz dükkânlar, berber, arkalıksız tahta kanepeleri dışarda, ağaçların altında duran küçük kahveler, sonunda saat başı Boğaz seferi yapan yandan çarklı vapurların uğradığı iskele. Burası Kandilli, burası insanın Avrupa kıyısına göre kendini daha Doğu'da duyumsadığı Asya kıyısındaki tüm o dingin, gözden uzak köşeleri andırıyor, iki kıyı arasında yüzyıl fark var.

Konuksever dostlarımla bıkılmazlarsa Kandilli'de yaklaşık on beş gün kalacağım, sevgili İstanbulumda yerleşecek bir yer ayarlayıncaya değin. Ve yarısı suda geçen o Boğaziçi hayatını yaşayacağım... Elbette bir nargile getirsinler bana! Gölgede güzel bir yere oturup gelip geçen gemilere, kayıklara bakacağım. Doğu yazının bu sabah göğü altında gördüğüm her şey gönlümce; çevremde ak sakalları yeşil ya da kırmızı güzelim cübbelerinin üstüne dökülen başı sarıklı yaşlı adamlar, zihinleri sonsuzluk düşüyle

meşgul, oturmuş tütün içiyorlar; az ötemde berber açık havada güneşin altında işini yapıyor, Anadolu köylüleri getirdikleri altın sarısı üzümlerle dolu büyük sepetlerin yanı başında çömelmiş, ellerinde bakır teraziler siyah çarşafli kadınlara sesleniyorlar.

Evet, her şey gönlümce, ama köpekler ortada yok, her yerde dolanmalarına alıştığımız, zararsız, uysal, şöyle bir dokununca oldukça duyulan cana yakın köpekler. Onlar mahalle aralarında gece bekçiliğine çıkar, sokakları temizler, küçük çocukları kollarlardı. Bu ülkeye II. Mehmet'in ordularının ardınca gelmişlerdi, buraya sonsuzluğa dek yerleştiklerini sanıyorlardı, şimdiye değin kendilerine hiç kötülük etmeyen insanlara güvenleri tamdı, ama "gelişme"yi ve Levantenlerin hükümet işlerine burunlarını sokacaklarını hesaba katmamışlardı; hiç kimseyi ısırmadıkları dört ya da beş yüzyıllık bir bağlılıktan sonra bu bahar kırımların en acımasızına hüküm giydiklerini gördüler. Köpekleri ortadan kaldırma işi rahat yürümemiş; sabah çevremde oturanlar Hilal'e uğursuzluk getirecek bu küçültücü işi hiçbir Türk'ün üstlenmek istemediğini söylediler; bu iş için serserileri, çingeneleri, haydutları toplamak zorunda kalmışlar. Bu adamlar kışkaçlı büyük demir maşalarla iş görüyorlarmış; zavallı kurbanlarını boyunlarından, ayaklarından ya da kuyruklarından yakalıyor, yara bere ve kanlar içinde onları Hayırsızada'ya götürecek kayıklara üst üste atıyorlarmış. İstanbul'da günlerce çığlıklar, ağlamalar, şiddetli tartışmalar duyulmuş, Türkler kızıyor, bunu istemiyorlarmış. Zavallı köpekler! Olabildiğince çoğunu evlerde gizlemişler. Dostlarımdan biri, burada bize komşu büyük bir köşkte oturan süvari yüzbaşısı Tevfik Bey' işi açıkça başkaldırıya kadar vardırmış; köpek avcılarını tanıdığı cana yakın köpeklerle dolu kışlasının avlusuna girdiklerinde askerleri öfkeyle bağırmaaya başlayınca, katillerin üzerine kapıların kapatılmasını, silahlarının alınmasını ve onların kendi maşalarıyla yakalanıp dışarı atılmalarını buyurmuş; bir ay hapis vermişler, ama süvarilerinin dostu uysal hayvanların canı kurtulmuş.

İstanbul'un bütün öteki köpeklerini yüzer yüzer doldurdukları Hayırsızada, Marmara'nın ortasında içecek bir damla su bulunmayan ıssız bir kaya parçasıdır; çılgınlık içinde birbirlerini parçalayıp yiyen köpekler

orada yavaş yavaş açlıktan susuzluktan ölmüşler. Denizde, adanın yakınından geçenler olduğunda hep birden kıyıya iniyorlarmış ve iç parçalayan ulumaları işitiliyormuş; bu iki ay sürmüş, kayıkları, insanları daha uzaktan görür görmez safça yardım istemeye geliyorlarmış. Her şeye karşın insanların acıma duygusuna güvenişlerini, can çekişen zavallıların yakarışlarını, yanı başımda nargilesini içen başı sarıklı, düşünceli bir yaşlı adam anlatıyor; sözleri güneşte pul pul parıldayan mavi sulara karşı gölgede otururken daldığım düşleri alt üst ediyor. Hem sonra ben de bu köyün insanları gibiyim, tüm bunlar Türkiye'nin başına bir felaket getirmesin diye korkuyorum.

Kandilli , 17 Ağustos 1910.

Boğaziçi'nde yazın yaşamın büyük bölümü hızla akan bu derin suyun üstünde geçer demiştim; pek belli olmasa da durmadan akan bu suyun yüzeyi Karadeniz'den, Rusya bozkırlarından kopup gelen yellerle gündüzleri pek çalkantılı olur, ama geceleri sakinleşir, ayna gibi dümdüz olur sanki, çünkü güneş batır batmaz rüzgâr diner. Vaktiyle bizim yarış futalarımızı andıran dar uzun, hafif kayıklar iki kıyı arasında gidip gelmeye yetiyordu; ne kadar güzeldi onlar, pek narindiler, yaldızlı zarif süslemelerle, hatta incilerle, mavi boncuklarla bezeliydiler! Ne çare ki, bizdeki sürat hastalığının Türkiye'ye bulaşmasından bu yana her yıl sayıları azalıyor, onların yerini buharlı şalupalar, elektrikli çatanalar, mazotlu tekneler, çirkin, pis ama hızlı giden şeyler alıyor.

Bu kayıklar çeşit çeşittir, en büyükleri padişahın ya da şehzadelerin gezmeye çıktığı saltanat kayıklarıdır; bunların pruaları som altından olur, küreklerde ise sırmalı cepkenler giymiş sekiz kürekçi vardır; en küçükleri yayı andırır, denizin üstüne konmuş bir ayça gibidirler, bunların orta yerinde tek bir kürekçi bulunur. Kibar kesim sıradan gezintilerinde genellikle "iki çifteli"yi (iki çift kürekli kayak diye anlaşılmalı) kullanır, bu kayıklar çok dardır, kürekleri çekecek kayakçılar birbirinin önüne oturur, efendi ise kayığın arkasında minderlere uzanır ve kış tarafta kenar olmadığından başı suyla aynı hizada, hani biraz da yüzermiş gibi kendini koyverir.

Konukseverliği Doğulular gibi anlayan dostlarım evlerinde kalaçağım süre için emrime iki çifteli bir kayak verdiler; emrimdeki iki kayakçı sabahdan akşama kadar istediğim zaman beni gezdirecekmiş, ne yorulur, ne de mırıldanmış onlar, Bursa ipeğinden incecik gömlekleri rüzgârla dolar, sadece kırmızı fesin altındaki alınlarında birkaç damla ter belirirmiş.

Bugün bu mürettebatla Asya kıyısını izleyerek vaktiyle uzun süre eğleştiğim Beykoz'a, Karadeniz çıkışından önceki son koya kadar Boğaz'ı

yukarı çıkmak istiyorum. Akıntıya, yaz günleri öğleden sonra köpük köpük küçük dalgaları üstümüze savurarak sürekli esen yele karşı bir buçuk saat kürek çekeceğiz; ama akşama, alacakaranlıkta dönerken havada hiç esinti olmayacak, camın yüzeyinden daha düz, çalkantıdan iz kalmamış suların üstünde rahat, kayarcasına geri döneceğiz. Günün ve gecenin her saatinde buraların nasıl olduğunu, bütün akıntıları, karşı akıntıları biliyorum ben, camileri de biliyorum, neredeyse bütün evleri, evlerin bahçelerini tanıyorum, hatta eski yönetim sırasında ser verip sır vermeyen evlerin içinde yaşanan birçok acıklı olayı biliyorum... Altı yıl sonra geri gelmek ve buraları tekrar görmek insanı çok hüzünlendiriyor!

Asya kıyısındaki bu eski evler sanki denize yeterince yakın değillermiş, yaz mevsiminde ılan sularla yeterince içli dışlı değillermiş gibi olabildiğince denize doğru çıkarlar. Kıvrımlı dirseklerle alttan desteklenen kafesli küçük cumbalarıyla üst katlar daha da ileri uzanır; içerinin gizlerini açığa vermeyen cumba kafeslerinin ardından insan kimseye görünmeden her yanı gözleyebilir. İçeride camla aynı hizada boylu boyunca uzanan minderlerle döşeli sedirleri gözümün önüne getirebiliyorum ve gevşemiş bir halde oraya yaslanmış, iki kıyı arasında olup bitenleri hiçbir şeyi gözden kaçırmadan izleyen görünmez hanımları pek güzel düşünüyorum.

Her evin altında denizden içeri doğru giren bir çeşit mahzen vardır; dünyanın geri kalan kısmıyla ulaşımı sağlayan kayıklar oraya çekilir; bunlar, özellikle meltem şiddetli estiği zaman, gidip gelmek için pek hızlı araçlar değillerdir, ama beşik gibi sallar, dinlendirirler insanı, hâlâ çok dincin bir yaşam anlayışının korunduğu buraları için yeterlidirler.

Yazık, bu eski Doğu evlerinin çoğu yıkılmak üzere, eskiden âdet olduğu üzere oyma ahşap işçiliğiyle yapılmış bu evleri Boğaz'ın nemi gitgide çürütüyor, evler kurtların kemirdiği kazık temeller üstünde yamuk duruyorlar, yıkılıp gittikleri zaman onların yerini tıpkı Avrupa kıyısını berbat edenler gibi iğrenç çağdaş yapılar alacak. Hem geleceğe yönelik kötü bir tasarı var: Denizle içli dışlı bu gönül çelen yakınlığı ortadan kaldırmak, su kıyısında herkese açık, otomobillerin geçeceği bir sahil yolu yapmak istiyorlarmış.

Güneş batınca birdenbire kesilecek olan esinti giderek artıyor,

neredeyse dalgalarla aynı hızda yatarak gittiğim için köpüren dalgaların serpintisi yüzüme çarpıyor. Kürekçilerim ara sıra zorlanıyorlar, akıntı öylesine atıyor bizi. Bu onlarla çıktığım ilk uzun gezinti, zaman zaman yorulup yorulmadıklarını soruyorum, sırf ince davranmak adına, çünkü yorulmadıklarını iyi biliyorum. Bu onları güldürüyor, hayır diye yanıtlıyorlar. Beykoz'a varınca biraz sıcaklamış olsalar da işlemeli cepkenlerini giyecekler, ben de onlara bir bardak buz gibi soğuk su, küçücük bir fincan kahve, yanında bir de sigara ikram edeceğim ve onlar akşama kadar mutlu olacaklar.

Evler gitgide seyrekleşiyor, yerlerini bakımsız bahçelere, parklara, güneşi tutan büyük çamlar altındaki yeşillik ve çiçek yığınlarına bırakıyorlar. Şurada burada Türk hanımları suyun hemen kıyısında oturmuş olta- la balık tutuyor, doğallıkla kıra çıkmış gibi giyinmişler: Giydikleri altı üstü bir, kol yerine yarıkları olan bir çeşit üstlük, burada maşlah diyorlar, başlarında ise beyaz muslinden bir örtü var, biz geçerken acele etmeden yüzlerine çekiyorlar. Boğaz mevsimi onlar için bir özgürlük dönemidir, ama güzün hava serinlemeye başlayınca kendilerini daha katı bir yaşamın beklediği İstanbul'un yolunu tutarlar. Çünkü ekim ayında hemen hemen bütün bu evlerin kapıları kapanır, Doğu'da olduğu için bizim insanların çoğu Boğaziçi'ni sürekli ilkbahar yaşanan bir yer sanır, oysa Boğaz bu kış yine kurşuni bir göğün örttüğü, Rusya'dan kopup gelen dondurucu boraların, kar getiren yellerin, iki denizi kavuşturan tehlikeli akıntıların girip kaybolduğu ürkütücü bir geçide dönüşecek, gemilerin batma tehlikesi geçirdiği bu yörede bugün yemyeşil tepeler haftalar boyu beyaz bir kefenle örtülecek.

Gölgeler içindeki Çubuklu koyundayız; burada Hıdiv'in* yeşillikler arasında boğulmuş bir yazlık konutu var. Benim İstanbul'dan ayrılmamdan sonra kendisine tepede yeni bir köşk yaptırmış, köşkün bir de gözetleme kulesi var, oradan baktığında alabildiğine uzakları, bir yandan Karadeniz'i, öte yandan Marmara'nın mavisi üstünde beliren İstanbul'un silüetini görüyor olmalı. Mısır prenslerinin Boğaz'da konutları olduğu hep bilinir, çünkü onlar yakıcı yaz aylarını Müslüman topraklarından ayrılmadan geçirmek isterler. Karşıda, Avrupa kıyısında, dışarıya sınıksız kapalı

bir sarayda Hıdiv'in annesi oturuyor; yaşamındaki Doğu debdebesinde güzellikleri nedeniyle Çerkezistan dağlarından bir bir toplanmış kızlarının, süsleri göz kamaştıran o küçük Çerkez kölelerinin payı var. (Bizim eşitlikçi katı düşünürlerimiz köle sözcüğünü işitince kuşkusuz yerlerinden fırlarlar, oysa burada anlaşıldığı kadarıyla kölelik, bizim ilkokul öğretmeni acınası Fransız kızlarının çoğu için, hele Hıdiv'in annesi gibi böyle güzel ve iyi bir insanın yanında imrenilecek bir mevkidir, çünkü o kendi kızları gibi üstüne titreyerek yetiştirdiği, düzenlediği toplantıları süsleyen bu kızları rolleri sona erince parlak evlilikler yaptırarak azat eder.)

Boğaz şimdi çok genişledi, köyleri birbirinden çayırlar, korular ayırıyor, uzakta, yeşili göz okşayan bir burnun üstünde, gittiğimiz koyun girişini belirten Beykoz Kasrı'nın beyazlığını seçiyorum.

Vaktiyle komutanlığını yaptığım kruvazörün, İngiliz kruvazörüyle birlikte sık sık demirlediği, büyük sessizlik ve yeşillik içindeki bu koy bugün boş. Top atışları için birkaç kez Karadeniz'e ya da Marmara'ya açılmanın dışında nerdeyse bütün yazı burada geçirirdik. Ege'yi ya da Adriyatik'i kapsayan büyük seferlerimiz hep havanın kötü olduğu kış günlerine rastlardı. Beykoz'da kendimizi evimizde duyumsuyorduk, bu durum sular bize aitti, çevredeki çayırlar, korular da öyle, pek rahattık, Tanrı'nın kırında unutulmuş gibiydik biraz da, karşıda, belli belirsiz seçtiğim Avrupa kıyısındaki Tarabya'dan uzaktaydık, orası elçiliklerin, kibar Levanten kesimin denize girdiği yerlerin Tarabyasıydı!

Altı yıldan beri Beykoz'da hiçbir şey değişmemiş... Ama *Vautour*, benim gemim, o nerede peki? Özellikle bir araya getirilmiş gibi görünen benim çok incelikli, her zaman çok uyumlu subaylarım nerede? Nerede beni çok sevdiklerini sandığım yiğit denizerlerim? Arka taraftaki küçük salonum, denizin üstündeki balkonum nereye gitti? Kralı olduğum o yüzen ülke sonsuza dek bitti, zorba bir kral olmasam da bitti, parçalandı, dönüşü olanaksız biçimde yok edildi! Gemi söküldü, parça parça satıldı Fransa'da; subaylar, mürettebat hepsi dünyanın dört bucağına dağıldı, artık bir araya gelmeleri olanaksız. Bunları düşününce yüreğim daralıyor biraz.

Kayığım, yalnızlığın ve sessizliğin içinde vaktiyle aşına olduğum

taşla döşenmiş yere yanaşıyor, yaşları yüzyıllarla sayılan çınarların gölgesi ve hoş kokulu otlar başlıyor hemen. Gelirken kimse bana bakmıyor, hiçbir yerde kimseyi görmüyorum. Sağ yanda, beyazlığı ağaçlar arasında uzaktan göze çarpan o eski kasır var, eski padişahlardan biri heves edip yaptırmış, yıllardır bakımsız kalmış, duvarla sımsıkı çevrili, giderek balta girmemiş bir ormana dönüşen parkın ortasında öyle duruyor. Sol yanda, yüksek dalların arkasında göze görünmeyen o eski hisarın bulunduğunu seziyorum, oradan her saat başı Türk askerlerinin çaldığı pes bir boru sesi kulağımıza gelirdi. Hayır, bugün kimse yok, orada başlayan patika ıssız, ama hep aynı, eskisi gibi şimdi de aynı ağaç kökleri iri yılanlar gibi üstünde yayılıyor. Bu çınarları bu kadar büyük anımsamıyordum ben, insanın sığınabileceği mağaraları andıran oyuklar oluşturan yamuk, çarpık gövdeleriyle baobap ağaçları izlenimi uyandırıyorlar. Çevrede çıt çıkmıyor, tek başıma geri döndüğüm bu yere bu akşam tümüyle bir başka çağın erinci egemen.

Ağaçların eteğine yayılmış iki üç ahşap kulübe var, birkaç yaşlı adam dolaşmaya çıkanlara kahve pişirip nargile hazırlıyor burada. Vaktiyle bu gölgelik yerde oldukça iyi tanırıldılar beni, kocaman çocuklarımı da (denizerlerimi) yanımda getirirdim. İngiliz kruvazörünün komutanı akşamları dinlenme saatlerinde denizerleriyle karaya çıkıp top ya da tutsak almaca oynama âdetini başlatmıştı, o zaman benimkilerin en uslularıyla ben de aynısını yapardım, daha sonra onları koruluktaki bu küçük, temiz kahvelerde topladığım olurdu ve neşe içindeki bu takıma yetecek sayıda tabure hiçbir zaman bulunmazdı.

Bugün yanımdaki iki kürekçiyle birlikte gidip o kulübelere birinin önüne oturdum, ne istediğimizi sormak için dışarı çıkan başı sarıklı yaşlı adam yüzüme bakınca beni tanıdı:

Oo, dedi, epeydir gelmiyordun sen! De bakalım, gemini de getirecek misin?

Heyhat, benim gemim... Bazılarının belleğinde kalan bir hayalet sadece...

Peki, ya oğlun? diye ekledi, o neden seninle birlikte değil?

Bir sonraki gemiyle gelecek Türkiye'ye, geldiğinde sana getiririm...

İnşallah! Kuzucuk büyümüştür artık.

Çok büyüdü, önümüzdeki kış askere gidecek.

Asker mi? Subay olacak yani, mektepte okuduğu için...

Onu hoşnut etmek için evet diye yanıtlıyorum; Fransa'da herkesin askerlik yaptığını, oğlumun sadece bir topçu neferi olacağını ona anlatmak çok vakit alırdı.

İşte, hisardan gelen pes perdeden Türk borusu sesi, yaprakların sıklığından biraz boğuluyor, ikinci namazını haber veren bu boru sesini çok iyi tanıyorum! Hemen ardından İslamiyet'in Tanrısının adını hep bir ağızdan yineleyen askerlerin sesi uzakta yankılanıyor ve alacakaranlığa, ezan okununcaya kadar sürecek büyük sessizlik yeniden ortalığa çöküyor.

Kutsal ziyaretimi tamamlamak için burada başlayan Hünkâr Çayırı'nı da görmeliyim. Başkalarına hiç benzemeyen bu vadinin kendine özgü, hayran olunacak, *cenneti andıran* nesi olduğunu bir türlü tam çözemedim. Çekiciliği belki toprağından kaynaklanıyor; yapay çimenlerin altındaki gibi düz olan bu toprak, üstünde biten incecik otlarla kadifeye benziyor, mutlu hayal insanların dolaşması için hazırlanmış izlenimini uyandırıyor. Belki bu çekiciliği, ağaçların bir parktaki gibi seyrek, çayırın üstünde şuraya buraya dağılmış olmaları yaratıyor. Bu vadi her yandan kapalıdır, tatlı kıvrımlı alçak tepeler onu denizden, geride bulunduğu, hatta artık pek sezilmeyen Boğaz'dan yalıtırlar, iç taraftaki tepeler daha yüksektir, bu tepeleri kaplayan korular Anadolu'nun daha derin, şaşırtılarla dolu ormanlarıyla birleşirler. Vadinin ortasından kaplumbağa topluluklarının yaşadığı bir dere geçer. Firavuncirlerinin altındaki eski çeşmenin başında her zaman atlarını suvaran eski tarz giyimli birkaç süvari bulunur. Bugün yine bir zamanlar olduğu gibi Türk hanımları çayırdaki ağır ağır dolaşüyor, sayıca azlar, küçük kadife düzlüğün üstünde birbirlerine hayli uzak iki üç grup halinde yüzleri peçeli sevimli hayaletler bunlar; baştan aşağı karalar içinde olan hayaletler çarşafli kadınlar; maşlahlı kadınlar da var, bunlar açık koyu renkleri göz alan hayaletler, başları beyaz muslinle örtülü; çayırın tekdüze yeşili renkleri canlandırırken bu gruplar görünümün sonsuz dingiliğinde biraz yitiyor gibiler...

Gece inmeden eve dönmeleri gereken küçük, hayal huriler korkusuzca daldıkları vadinin derinlerinden geri gelip, görünmeyen bir

köyün yolunu tutuyorlar; çeşme başında duran süvariler gitmiş, çok geçmeden geçmişe ait bu yerde kendimi tek başıma buluyorum.

Vaktiyle, yine bu güzel otların üstünde ipek çarşaflarını sürüyen “gönül kırgınları”yla tehlike dolu son gezintilerimi yaparken mevsim çok daha geçti; ortalığı kaplayan ölmüş yapraklar, çiçek açmış mor çiğdemler toprağa çeşitli renkler veriyorlardı. Heyhat, o zamanlar dünyamı büyüleyen, yaşamıma getirdikleri şaşırtı, gizem ve tehlikeyle beni kandırıp bezginliğimi unutturan o gönül kırgınları bugün neredeler? Nerde onlar? Dağıldılar, kaçıp gittiler ya da öldüler... Bu güz sarı yapraklar arasında çiğdemler çiçek açmışken Hünkâr Çayırı’na bir daha geleceğimi sanmıyorum; gönüldeki hüznü her zaman uyandırmanın ne anlamı var?

Şimdi yapayalnızım, bu akşam gezintiye çıkmış kadınlar eski zamandakilerle aynıydı, az önce gözden yittiler, güneş ufku saran küçük tepelerin ardında batmış olmalı, yeşile çalan gök soluk bir zümrüt gibi duru, alacaranlıkla birlikte ortalığı büyük bir dinginlik kaplıyor. Bu saatte yaşam izi taşıyan her şey vadiden çekilir, çevredeki çobanlar sürülerini geri getirir, uzaktan onlardan birinin çaldığı, sürüyü dönüşe çağıran kavalı işitiyorum; tutam tutam kahverengi yünleri andıran keçiler gözüme iliştiriyor, koşarak korudan çıkıyorlar. Çoban, gönül kırgınları zamanındaki aynı havayı, aynı hafif, tekdüze, yabanıl ezgiyi çalıyor, aynı çoban bu!

Başımı alıp gidiyorum. Artık gece oluyor. Vadiden çıkıp kayığımı beklediği küçük iskeleye yaklaşırken dalları arasından ışık sızmayan dev çınarların altında hava iyice kararıyor. Karanlıkta ayağım yolun ortasından geçen köklere takılıyor, hisarın çevresinde, askerlerin iyilikseverliği sayesinde yaşayan sokak köpeklerini işitiyorum, akşam akşam hüznle havlayarak oradan geçtiğimi birbirlerine haber veriyorlar. Vaktiyle gemime bu saatlerde dönmeyi âdet edinmiştim, *Vautour*’a götürmek için filika iskelede beni beklerdi. Ama ne çare, gemim artık orada değil, hiçbir zaman da olmayacak, çünkü yok artık. Sıcacık yuvam, her zaman bana eşlik eden denizcilerden birini davet ettiğim sofram, her şey geçmişte kaldı, yitip gitti. Beykoz’da şimdi bir yabancıyım ben, barınacak yeri olmayan bir hortlağım ve bu akşam birkaç günlüğüne beni yanlarına alan dostlarımin evine varıncaya kadar bu Türk kayığıyla uzunca bir yol gitmem gerekecek...

Tıpkı daha önceden bildiğim gibi bu saatte Boğaz'a mutlak bir dinginlik egemen, akşamın ilk yıldızlarının yansıdığı suda dümen suyumuzun bıraktığı hafif kırışıklıktan başkası yok. Dönerken kıydan uzaklaşıyor, akıntının görünmez gücünden yararlanmak için Boğaz'ı ortalıyoruz. İki kıyda da siyah kütleler halinde yükselen tepelerin eteklerinde, hem Avrupa, hem Asya kıyısının köylerinde binlerce ışık yanıyor. Ara sıra artık gecenin güzel göğüne düşen bir minare karaltısı ya da hangi evin kafesleri ardından geldiği bilinmeyen bir Doğu ezgisi hangi ülkede olduğunu anımsatıyor. Asya kıyısından kocaman, pırıl pırıl bir ay yükseliyor, her zamanki gibi Boğaz'ın sularını akıp giden yaldızlı bir gümüşe dönüştürüyor yavaş yavaş. Böyle bir gecede derin suların üstünde uzanarak geri dönmek olağanüstü güzel; insan görmenin, soluk almanın, yaşamının coşkusuna kapılıyor, iç bunaltan anılar erincin ve esrikliğin içinde çabucak boğuluyor..

18 Ağustos 1910, Perşembe.

Kandilli'deki evin benim kaldığım odasında kafesli pencerelerin bulunduğu denizin üstüne doğru çıkıntı yapan kısım, Doğu geleneğine göre boydan boya geniş bir sedirle döşenmiş, dışarda olup bitenlere bakmak için insanın üstüne uzanması gerekiyor; yatıp uzanmış insanlar için burası dışarıdan hiç dikkat çekmeyen bir gözetleme yeri.

Bugün kimseye görünmeden orada uzun süre pusuya yattım, çünkü yüksek duvarla çevrili bahçeler içinde rengi griye çalan büyük bir köşkte bize komşu oturan prenses, kaldığım evin sahibesine ziyarete geleceğini bildirmişti; denizden geleceğini tahmin ediyor, bizim evin beyaz parmaklıklılı, eski, küçük rıhtımında kayıktan inerken genel çizgileriyle halini şöyle bir göreyim istiyordum.

İlkten, ipek çarşafar içinde üç siyah narin hayaletle bize doğru gelen bir kayık göründü. Ama bu benim beklediğim değildi, hayır, sevimli ziyaretçilerin kim olduklarını hemen çıkardım; yakınımızda, eski tarz büyük bir köşkte oturan dostum Yüzbaşı Tevfik Bey'in kız kardeşleriydi. Altı yıl önce Türkiye'de eğleştiğim sıralar eşim ve o sıralar hareme alınacak kadar çocuk sayılan oğlum ara sıra onları ziyaret ederdi ve ben de onları dış görünüşlerinden tanırdım.

Bir saat sonra ikinci kayık göründü. İçinde yine siyah ipekten bir hayalet var; son derece zarif, bezgin bir tavırla arka tarafta yatıyor, soylu bir kadın olduğunu simgeleyen küçük, eldivenli elinde bir şemsiye tutmakta, ayakucunda çömelmiş diğer iki hayalet sessizce duruyor, kürekçilerse iyi ve güzel giyimli. Bu gelen mutlaka odur. Çok genç olduğunu, hiçbir şeyle dinmeyen ruhundaki keder ve yalnızlığın, anlaşılmaz bir derdin onu ölüme sürüklediğini, durumunun kötüye gittiğini bana söylemişlerdi. İşte şimdi çok yakınımda, tam gözümün önünde; muslin storun arasından ona bakıyorum. Çok rüzgâr var, kıpır kıpır küçük dalgalar ayak basacağı rıhtımın

taşlarına sığıyor; her zaman yanaşan teknelere bakan uşağı içeri sokmuşlar, çünkü bir Türk hanımı, özellikle çok üst tabakadan bir Türk hanımı geldiğinde, erkeklerin ortalıkta görünmesi yakışık almaz. Prenses o güzel kayığından daha rahat inmek için bir iki saniyeliğine kalın peçesini hafifçe kaldırıyor. Şimşek çakması gibi kısa bir sürede, sarı perçemler, insanı hayran bırakan soluk yanaklı bir yüz, benden yana çevrili, ama beni göremeyen bir çift çakır göz görüyorum. Unutulmaz bakışında çare bulunmaz bir hüznün, sonsuz ümitsizliğe alabildiğine bir boyun eğmişlik var... Sonra küçük eliyle peçesini indiriyor, hepsi bu kadar, artık içerde.

Şimdi kayığıma binip, o farkına varmadan evden uzaklaşabilmem için temkinli olmam ve yardım edecek birilerini bulmam gerekiyor, alt kattaki bu odadan bir erkeğin kendisini gözetlediğini öğrenirse kuşkusuz çok gücenir ve bir daha buraya gelmez.

Bugün Boğaz'ın öteki kıyısına geçmem gerekiyor, çünkü karşıda, Avrupa kıyısında, üstü mazgallı dev kulelerin eteğindeki karanlık ve dışa kapalı görünen o büyük evlerden birinde oturan bir İstanbul hanımefendisinden görüşme isteğinde bulunmuştum. Bu kadın Abdülhamit zamanında İslam dünyasının katı kurallarını kırmaya, ara sıra erkek ziyaretçiler kabul etmeye cesaret eden ilk kadınlardan biri; ne olursa olsun eski yönetim zamanında bugünkü gibi kayığımla gelip doğrudan evinin önüne yanaşamazdım. Boğaz'ın suları temeli çürütmeye başlasa da görkemli havasını hâlâ koruyan çok eski bir ahşap ev bu. Uşaklar beni önce Türk tarzı, yani çok büyük, arkada anıtsal bir merdiveni olan giriş sahanlığına alıyorlar. Evin hanımı beni birinci katta gereğince kafes geçirilmiş pencereleri Boğaz'a ve geldiğim Asya kıyısına bakan bir salonda kabul ediyor. Üstün bir kavrama yetisine sahip bu kadın aynı zamanda İstanbul'un ünlü ozanlarından, görece bağımsızlığına karşın geçmişteki hoş şeylerin tümüne çok bağlı; siyah saçlarının üstündeki hafif muslin türbanı, uzun gülkurusu robu ve boynunda, bileklerinde, parmaklarında zümrütlerle, giyimi hâlâ biraz Doğulu.

Ziyaretine gelirken kaygılıydım, uzaktan, nerdeyse beş yıldır boş yere çözmeye çabaladığım, beni çok yakından ilgilendiren bir sorunu aydınlatması için son ümidimi onun iyi yürekliliğine bağlamıştım.

Yazık ki daha ilk sözlerinden burada da bir şey öğrenemeyeceğimi seziyorum. Gerçek her zaman elimden kaçacak demek ki... Alçak sesle üstü kapalı yanıtlar veriyor: Bilgi edinmeye çalışacağını söylüyor, gelecek hafta göreceği kadınların bilmesi olasıymış, kendisine gelince, benim sözünü ettiğim, bugün ortadan yitmiş kişilerle eskiden sürekli görüşmediğinden, bilmesi olanaksızmış, hayır, bu acıklı öyküyü sahiden neredeyse hiç bilmiyormuş o... Böylece bana yalnızca kayıgımı istemek ve gitmek düşünüyor. İşte, yeniden Boğaz'dayım, ama bu kez düş kırıklığına uğramış, ne yapacağımı bilmez bir haldeyim; güneş Avrupa kıyısındaki tepelerin ardında alçalmış bile, Hisar'ın yüksek kulelerinin, bana hiçbir şey söylemek istemeyen kadının evinin üstüme vuran gölgesinde, kıydan ayrılmak hüzünlü oluyor.

Allah için bilmiyor olabilir, ama öyleyse şimdi kime başvuracağım ben, üstelik bu yolculuğa gerçeği öğrenmek için çıkmıştım... Kapalı bir kutu olan koca İstanbul'da, kesinlikle her şeyi bilen, ama artık eski mahallesinde oturmayan, harem kafesleri ardındaki yaşlı bir kadını nasıl bulmalı? Hem ben kadının adlarından yalnız birini biliyorum; aşağı yukarı aynı adı taşıyan diğer birçok kadından onu ayırt etmek için onun öteki adlarını da bilmek gerekmez mi? Hem sonra, insanlar ölünce haber vermek Türkiye'de âdet olmadığı için yaşadığından nasıl emin olurum? Beş yıldır mektup yazıp sormakla bir şey öğrenememek haydi neyse, ama burada, olayın geçtiği yerde de daha fazlasını öğrenememek neden? Bütün iplerin elimden kaçtığını, geçmişe ait izlerin hep daha çok silindiğini duyumsuyorum; tıpkı bıkkınlık veren düşlerde olduğu gibi, yaklaşmakta direndiğiniz şeyler dokunur dokunmaz dağılıyor, çaresizce ufanıyor, ansızın yok oluyor.

Tanıdığım İstanbullu ailelerin içinde benim gidişimden sonra, özellikle önceki saltanat devrinin son günlerinde pek çok acıklı olay yaşandı, olup bitenlerden söz etmeyi kimsenin düşünmediği açık. Ortadan yiten insanları kimsenin anımsamaz görüldüğü ve adlarını unutmak için sanki herkesin söz birliği ettiği bu ülkeyi anlamak gerçekten çok güç. İlk kez yabancı hissediyorum kendimi burada, bir şaşkınlık içindeyim, nerdeyse geldiğime pişman olacağım...

Yine de yavaştan çevreyi saran akşamın güzelliği gönül okşuyor, sakinleşen, kıpırtısı kesilen şu suların üstünde kayığın içine uzanınca kendinden geçiyor insan. Olağanüstü güzel alacakaranlık vaktini geçirmek için nereye gitmeli? Karşıya tabii, günbatımının ışıklarıyla aydınlanmış Asya kıyısına; Avrupa kıyısındaki tepelerin gölgesinde kaldığım için karşıya bana apaydınlık görünüyor; eve iyice gece olduktan sonra dönmek istiyorum, onun için Kandilli'ye değil Anadoluhisarı'na gideceğim; burası benim kaldığım Kandilli'ye yakın, yüksek kulelerin olduğu su katılmadık bir başka Türk köyü ve bana, kırmızı güneşin son pırıltısıyla tanrısal bir ışıltı içindeymiş gibi görünüyor.

Anadolu Hisarı'nın kulelerini, mazgalı surlarını Fatih Sultan Mehmet Rumeli Hisarı'nın karşısına, Boğaz'ı kapatmak, kuzeyden gelecek Hristiyan donanmalarına İstanbul yolunu kesmek için nöbetçi dikti. Hisarın eteğinde küçük ahşap evlerin kümelenmesiyle gitgide ağaçlar arasında bu köy oluştu, şimdi şu saatte sanki beni çağırıyor.

Az sonra balıkçı teknelerinin, balık ağlarının arasından geçip oraya yaşıyorum. Küçük bir iskele, eskiden kalma küçük bir alan, havaya Doğu nargilesinin kokusunu yayan küçük kahveler. Baş sarıklı, hiç konuşmadan tütün içen adamlar aynı düşünceyi paylaşan ciddi bir topluluğun üyeleri gibi; dışarıda onlara yakın bir yere oturuyorum. Güzelce kafeslerle çevrili, buraya özgü aşıboyalı küçük evlerin üstünden II. Mehmet'in yaptırdığı eski zaman kalesinin sivri mazgalları, sivri kemerli büyük kapısı ve kuleleri görünüyor, kulelerin tepesindeyse ağaçlar çıkmış. Ve tüm bunların ardında, ağaçla kaplı yüksek tepelerin ötesinde büyük ormanların yakınlığı seziliyor.

Sessizce başka kayıklar geliyor, altın sarısı kavunlar, pırıldayan balıklar getiriyorlar. Az önce ayrıldığım kıyıdaki tepelerin arkasında güneş şimdi batıyor olmalı. Yüzü olmayan kara hayaletleri andıran kadınlar sessizce geçiyorlar, birazdan göze çarpmayan evlerinde gözden yitecekler, çünkü az sonra eve dönmemelerinin yakışık almayacağı saat gelecek. Kendi iç dünyasına dalmış, namaz vaktini bekleyen bu küçük kalabalığın üstünde birdenbire müezzinin berrak sesi yükseliyor, akşam ezanı Türkiye'nin kırık yörelerinde, bizde akşam duasını haber veren çan sesi

gibidir. Bu ezgili sestten havaya yayılan ürpertici gücü nasıl dile getirmeli? İslam dünyasının akşamlarındaki erinci hangi sözlerle anlatmalı? Ben de az önce düş kırıklığına uğradım diye bu ülkeden biraz koptuğumu sanıyordum! Nasıl da bağılıyım hâlâ gönülden, ama neden, açıklamak mümkün değil...

Köyü koruyan bir yatır var. Onu hâlâ inançla anan köy insanları, haddi hesabı olmayan yıllardan beri, ara sıra akşam vakti biraz uzakta, yol kenarındaki mezarına gidip bir mum yakıyorlar; bu akşam kendimi öylesine buranın bir insanı gibi duyumsuyorum ki –isterse çocukluk olsun, ama daha çok geçmiş zamana ait şeylere saygımdan ötürü– kayığıma binip buradan ayrılmadan önce oraya gitmek düşüncesi aklıma takılıyor. Az sonra çevreyi görmek güçleşiyor. Mezara giden yol, önce cumbaları başımın üstünden çıkıntı yapan koyu renkli eski küçük evlerin, sonra bahçe duvarlarının arasından geçiyor; bu duvarlar da çok eski, yıkık dökük, aralarından incir ağaçlarının, asmaların dalları uzanıyor; ayağımın altında ezilen otlardan bizim oralardaki gibi hoş bir kuru ot kokusu geliyor, saydam ve tatlı bir karanlık var, cırcırböceklerinin müziği işitiliyor ve insanın hepten kendini bir yaz akşamı Fransa'da kırlara çıkmış sanacağı geliyor. Köydeki küçük bir dükkândan yatırın mezarına dikmek için âdet olduğu üzere on paralık bir mum aldım, mumu yakıp mezar taşının yanı başındaki bir oymuğa koyuyorum, gecenin karanlığında yatır bekleyen iki üç küçük mum daha yanıyor orada saygıyla, sevgiyle dolu; bu güzel ılık gecede alevlerin çevresinde halka olup dans etmek için her yandan gece kelekeleri geliyor.

19 Ağustos 1910, Cuma.

Bugün cuma, Türklerin pazarı; yaz boyu cuma Göksu'da gezme günüdür, oraya gitmekten geri duramam.

Göksu gölgeler içinde çok küçük bir akarsu, kaldığım evin hemen yakınında Boğaz'a dökülen, yeşillikler arasında boğulmuş bir dere. Meltemin esintisiyle Boğaz suları çalkantılı olsa da orası her zaman tatlı bir dinginlik içindedir, o yüzden her cuma en güzel kayıkların bulunduğu yerdir, sınırlı bir alandır, ağaçların yeşil yapraklarıyla, çiçeklerle bezeli iki kıyı arasında daracık bir yer olması eğlencelidir, kayıklar birbirinin önünden geçer, yan yana geçerken birbirlerine sürterler, kürekleri birbirlerine takılır. Bir vakitler buraya geldiğim zaman beyaz kayığım, sim işlemeli açık yeşil kadifeden cepkenleriyle kürekçilerim, kırmızı üstüne baştan aşağı sırma işlemeli Anadolu kıyafetiyle uşağım hemen dikkat çekerd; öte yandan, seçtiğim açık koyu renklerin karışıklığı ve parlıltısıyla o zamanki elçimizi kızdırmak istemiştım, onun estetik duyarlıktan yoksun olduğu herkesçe bilinirdi, Doğu'nun renk cümbüşü onu hep rahatsız ederdi ve Asur Kralı Sardanapal gibi zevk düşkününü biri olduğumu söylerdi... Kıyılarda çimenlerde oturan Türk kadınları önlerinden geçerken göze çarpmayan muslin peçeleri altından bana bakarlardı, derede gezintiye çıkmış bazı güzel kadınlardan yarı saydam peçenin arkasında kalan bir gülümseme kopardığım olurdu, yanlarından suya değerli yaygılar sarkan kayıklarında minderlere uzanmış bu kadınlar, cepkenleri sırmalı kayıkçıların kürek çektiği kayıklarıyla yanımdan geçerlerdi... Bugün Göksu'ya komşum Tevfik Bey'in "tam oraya uygun", ama bakışları üstüne çekmeyen kayığıyla gidiyorum, zaten gözler böyle yerlerde beni görme alışkanlığını öylesine yitirdi ki, orada kuşkusuz kimse tanımayacak artık beni...

Ağaçlı tepelerle çevrili manzaranın ortasındaki sakin Göksu deresi hep aynı. İşte mezarlık konusu, mezar taşlarının yaldızları, yüksek kara

servilerin eteğinde tatlı tatlı parlıyor. Ötede basamak basamak yükselen çimenlikler, şurada burada gölgelere kurulmuş, akşama kaldırılacak derme çatma küçük kahveler, yemyeşil çimenler üstünde kıpırdamadan oturan köylerden gelmiş Türk kadınları, beyaz başörtüleriyle başları sıkıca sarılı, üstlerinde gelincik, papatya, düğün çiçeği rengi giysiler.

Ama yazık, zarif kayıkların içinde hiç yaşmaklı kadın görmüyorum, hepsi daha yeni, daha hüznünlü, yüzü tümüyle gizleyen çarşafı benimsemiş; gölgeli kadife gözleri açık bırakan yaşmak çok daha hoştu! Ayrıca kayıklar da epey azalmış, onların yerini Amerikan futaları, elektrikli çatanalar almış, başlarındaki korkunç şapkaları sergileyen Levantenler biniyor bunlara. Yakında Göksu'ya gelmeye değmeyecek, bununla birlikte eminim insanlar alışkanlıklarından ya da budalalıklarından orada boy göstermeyi sürdürecekle, küçük ırmaktaki asıl çekiciliğin yalnızca Türklerin yaşam biçiminden, orada doğan tanışma fırsatlarından, dolaşmaya çıkmış gizemli kadınlarla sessizce ve yarını olmayan tanışma fırsatlarından kaynaklandığını bir türlü anlayamayacaklar.

Bir zamanlar burada kendilerine güçlkle tanıınıyormuş süsü veren “gönül kırgınları”yla karşılaşmışım. Büyük giz perdesi altında, törenle tanıştırıldığım başka kadınlara rastladığım da olurdu, onları fark etmemiş görünmek zorundaydım. Aralarında en zarif olanına alafranga bir selam vermeye iznim vardı, kayıkla geçerken ona bakmak çok hoştu, uzanmış bir halde olur, yüzünü örten tüllerin dar aralığından yalnızca iri gözleri görünürdü. Bugün bir Avrupa başkentinde büyükelçi eşi; Paris'te onunla tekrar görüşmek fırsatını buldum, peçesi yoktu ve yazık ki, bizim “büyük terzilerimizden” birinden giyinmişti.

Ah bir yaşmak -belki son yaşmak! Güzelim yaygısı suya değerek karşıdan gelen kayığın içinde yaşmaklı biri var... Yanımdan geçerken kara gözlerinden pek hafif bir gülümseme yöneliyor bana, Rumelihisan'nda oturan kadın bu, hani dün bana hiçbir şey söylemek istemeyen...

20 Ağustos 1910, Cumartesi.

Günü geçirmek için yine Beykoz'a, Hünkâr Çayırı'na gitmiştim.

Akşam kayıkla yanlarında kaldığım dostlarımın Kandilli'deki yalısına döndüğümde ev sahibesi her zaman kapalı ve sessiz duran gri köşkteki bize komşu prensesin öğleden sonra yine kendisini ziyarete geldiğini söyledi. Bugün daha güçsüz ve bitkinmiş, alt katın sofasından içeri girme-siyle kendini yitirmesi bir olmuş. O zaman aşağıdaki tek oda benimki olduğundan onu hemen oraya götürüp yatağıma yatırmışlar, uzun süre kıpırdamadan öyle kalmış.

Kendine geldiğinde odada kimin kaldığını sormuş.

Tam kayığa bineceği sıra, galiba gülerek üstüne basa basa: "Döndüğü zaman beni yatağının üstüne yatırdığınızı ve bunu öğrenince çok eğlendiğimi kendisine söylemeyi unutmayın!" demiş.

Bu beni çok daha fazla eğlendirdi, genç güzel prensesin hemen hemen hiç görünmeyen yüzünü, dahası anlaşılmasız düşüncelerle dolu başını koyduğu yastığı değiştirmemelerini ısrarla rica ettim.

21 Ağustos 1910, Pazar.

Boğaziçi yazlarının biraz durgun geçen yaşamına kapılmış gidiyorum, işte hâlâ seve seve Kandilli'deki dostlarımla yanında oyalanmaktayım; önerilerini ilkin İstanbul'da yerleşecek bir yer buluncaya kadar, çok kısa bir süre için, yalnızca birkaç günlüğüne diye kabul etmiştim. Buraların insanları gibi kafesli pencerelerimin önündeki sedire uzanıp saatler geçirdiğim oluyor; öylece kalıyorum orada, suyun hafif şırıltılarıyla odamın yanından, hatta döşemenin altından durmaksızın geçip giden o akıntının hafif ezgileriyle gönlüm avunuyor.

Gelgitlerin olmayışı –özellikle okyanus kıyısında yaşamış benim gibi biri için biraz şaşırtıcı olsa da– bu sıkıca kapalı denize tatlı bir tekdüzelik veriyor. Dalgın dalgın geçmişte kalmış şeyleri düşünürken gündüzleri dünyanın en işlek geçeneği olma yolundaki şu Boğaz gidiş gelişine bakıyorum; az ötede, ortadan, Karadeniz ile Akdeniz arasında sürekli ulaşımı sağlayan büyük gemiler geçiyor, daha yakında kayıklar, türlü türlü sandallar, çiğ renkli resimlerle bezeli küçük eski zaman yelkenlileri var, bunlar öğleden sonraları esintinin güçlü olduğu zamanlar sersemce gelip evin ritmine çarpıyor, kimi kez ince mermer parmaklıkları kırıyorlar.

Türkiye'de kalacağım sınırlı süre yanımdan, altımdan akıp giden akıntı gibi hızla geçiyor, sürenin yakında dolacağını, yapmak istediğim hiçbir işe henüz el atmadığımı düşündükçe daha şimdiden akşamları gizli gizli kaygılanıyorum. İstanbul'u çok yakınımda duyumsuyorum, Asya kıyısındaki burunlardan birinin arkasında saklı kalmasa odamın pencerelerinden göreceğim neredeyse; İstanbul'da güçlükle edinilecek bilgilere nasıl ulaşacağımı araştıracağım, ama nasıl olduysa hâlâ İstanbul'a inmedim. Hatta nasıl olduysa daha mezarlığa bile gitmedim...

Yazları burada oturan Mısır Hıdivi bugün saat dörtte beni kabul edecek. Çubuklu'daki köşküne gitmek için şiddetli esintiye, binlerce küçük

gümüş pul gibi savrulan dalgalara karşı Asya kıyısını yakından izleyerek kayıkla Boğaz yukarı çıkıyorum. Suyun kıyısında gölgeli parkın demir parmaklığı önünde bekleyen bir araba var; büyük hızla, iki yanı ağaçlı, kumlu yollardan yukarıya, tepenin üstündeki yeni köşke götürüyor beni; görkemli bir yapı, bu yeni köşkün içini henüz bilmiyorum, ama benim tercihim aşağıda, koyu yeşillikler arasında saklı olan eskisinden yana, ondaki Doğu havası daha yoğun –hem sonra altesleri eskiden beni orada kabul ederdi ve ben değişen şeylerden asla hoşlanmam.

Hıdiv her zaman aynı inceliği ve aynı hoşluğu koruyan bir hükümdar, vaktiyle beni kendi ülkesinde unutulmaz biçimde ağırlamıştı, onu uzun yıllardan, aşağı yukarı tahta çıktığından beri tanımaktan kıvanç duyuyorum.

Yüreğinin içinde gitgide yiten bağımsızlığına bir özlem duyuyor mu acaba? Acı çektiğine kuşku yok, ama acısını hükümdarlara özgü zarif bir gülümsemeyle gizlemesini biliyor, uzunca bir söyleşi sırasında bile asla ne bir yakınmada, ne de bir anıştırmada bulunuyor...

Dönüşte rüzgârı arkamıza alıyoruz, dalgaların savurduğu pırl pırl binlerce küçük inci damlasının yüzüme çarpması kesiliyor. Kayıkta ziyaretçi kılığı, işi bittikten sonra çok gülünç kaçıyor, o yüzden yedeğimde bir yol kıyafeti getirmiştım, kıyıda hanımların kafesli pencerelerden bakarken göremeyecekleri ilk noktaya gelince üstümü değiştiriyor, şapkamı kürekçilerin oturduğu tahta sıraların altına saklayıp yine kırmızı fesimi giyiyorum. Vaktiyle –bana bugün daha önce yaşadığım bir devirdeymiş gibi geliyor– Eyüp'te otururken böyle kılık değiştirmelere alışkındım; İstanbul'un içinde herhangi bir tenha köşede yapardım bunu, ama o zamanlar tehlikenin, serüvenin çekiciliği de karşıyordu işe, oysa bugün yavan bir eğlenceden öte değil benimkisi.

Şimdi bu olağanüstü güzel görünümün içinde leke gibi durmuyorum artık; burada geçireceğim sayılı akşamların tadını daha iyi çıkaracağım, katıksız bir Türk köyünde karaya çıkıp ezan saatine kadar gölgede nargile içeceğim.

Bu kez Kanlıca'ya yanaşmak aklıma esiyor, denize bakan basit, küçük bir kahvenin önünde düşlere dalmış saf insanların arasına oturuyorum ve

Asya akşamlarının o eşsiz huzuru yavaş yavaş üstüme iniyor. Zevk duyan, dinlenen yalnız gözlerim değil, hayır, bu huzur sanki hep sürgünde olan ve burada kendini öz yuvasında hissedenden benim Doğulu ruhuma hitap ediyor. Hem sonra burada her şey yüzyıl öncesindekiyle aynı, bu sakın insanlar tıpkı ataları gibi yaşıyor, tıpkı onlar gibi Tanrı'ya yakarıyorlar, kaç yaşında olduklarından haberleri yok, ezan okunmasa saati bile bilmeyecekler, onların arasındayken günlerin akışı yavaşlıyor sanki duruyor nerdeyse.

Türk halkının ne kadar dürüst, konuksever, güvenilir olduğunu insan duyumsuyor! Şu köyün en yoksullarında, en düşkünlerinde bile nasıl vakur ve ağırbaşlı bir çelebilik var! Akıl alır gibi değil, burası bir milyon nüfuslu başkente banliyösü denecek kadar yakın ve başkent alkolizmiyle, kâfirliğiyle bizim tüm toplumsal yozluklarımızı oraya akıtan yabancılarla dolu. Yukarıdakinin bağışlayacağı ümidinden gelen bu huzurlu ortamın artık çok sürmeyeceğini iyi biliyorum, çünkü her şeyi berbat etmek, bozmak için dev adımlarla yaklaşan Avrupa kapıya dayanmış durumda.

Bu akşam beni şu tutaraklı Avrupa'dan bir parça ayıran ve koruyan Boğaz'ın derin sularına şükrediyorum.

Kandilli'de beni konuk eden dostlarım bugün akşam yemeğine iki Türk hanımını çağırmışlardı, bunlardan biri bazı şeyler sormak için önceki gün ziyaretine gittiğim Rumelihisarı'nda oturan kadındı ve o gün bana yol gösterecek tek sözcük söylememiştii. Bu kez çok kibar davrandı, yanıtlarında öylesine içtendi ki, gerçekten hiçbir şey bilmediğini gördüm. Ne yapalım, artık İstanbul denen labirentte ne kadar güç olursa olsun bir başka iz bulmam gerekiyor.

Buraya iyi Müslüman kadınları olarak üstlerine siyah çarşaf geçirip öyle gelmişlerdi, ama yemeği peçesiz yediler, Avrupalı kadınlar gibi; biz de alt kattaki denize bakan yemek odasının storlarını indirdik, kayıkla geçenler arasından onları tanıyanlar çıkabilir diye korktuğumuz için. Önceki saltanat devrinde buna cesaret edemezdik.

Evlerine gece yarısı döndüler, karşı kıyıya geçerlerken ard arda giden üç kayıkla onlara eşlik ettik. Boğaz'ın en büyüleyici saatleriydi, her yerde bir devimsizlik ve beyazlık egemendi, yaz geceleri sulardan yayılan buğuyu dağıtacak en ufak bir esinti yoktu, her şey sanki beyaz tüller arasından görünüyordu, gerçekdışı bir aynanın üstüne uzanmış, Rumelihisarı'nın sivri mazgallı yüksek kalelerine doğru az çok hayaleti andıran çarşafllı kadınların ardı sıra kayarak gidiyorduk, kimsenin aklına konuşmak gelmiyordu, çünkü hiçbir şey bu sessizliğin yerini tutamazdı.

23 Ağustos 1910, Salı.

Sonunda bugün İstanbul'a gideceğimi sanıyordum, ama Sultan Abdülaziz'in oğlu Şehzade Abdülmecit büyük incelikle beni konuk olduğum Kont ve Kontes O... ile birlikte yemeğe çağırdı.

Üsküdar'ın üst tarafında, kırlıkta olan Çamlıca'daki köşküne gitmek için önce kayıkla Beylerbeyi Sarayı'na kadar Boğaz'ı inmek, sonra kurak, güneşten kavrulmuş kırların arasından yukarı çıkan toz toprak içindeki yollardan arabayla devam etmek gerekiyor. Prensın bahçeleri tepenin üstünde tek başına cennetten bir köşe gibi, yukarıdan, kıvrıla kıvrıla giden Boğaz'ın mavisini ya da karşıda epey uzağa düşen İstanbul'un bütün kubbeleri seçiliyor; yukarıdan bakıldığında bu kubbeler toprağın üstünde şişlik gibi duruyor, rengi griye çalan sayılamayacak çokluktaki küçük hava kabarcıklarını andırırlar.

İçeri girer girmez çok hoş bir serinlik karşılıyor insanı; burası, iç duvarları eski tarzdaki en ince girişik bezemeleri yansıtan mavi ve beyaz çinilerle kaplı, çok büyük, aydınlık salonları olan katıksız bir Doğu sarayı.

Bizi büyük Türk soylularına özgü bir incelik ve kibarlıkla kabul eden prens, Abdülhamit'in saltanatı sırasında yaşamının yirmi sekiz yılını hücrede tutulmuşcasına çok sıkıntılı bir tutsaklıkla geçirmişti. Sultan Murat ve tahta göz dikmesi olası hanedan mensubu tüm diğer şehzadelerle birlikte o da olağanüstü güzellikteki, ama yürek burkan Çırağan Sarayı'na kapatılmıştı. Sarayın hiç açılmayan kapılarında gece gündüz silahlı nöbetçiler bekliyordu, değil prensin adını anmak, öldü mü kaldı mı diye sormak bile yasaktı. Devrim onu, aynı zamanda o günden beri saltanat süren amcası ile kardeşi veliaht şehzadeyi özgürlüğüne kavuşturdu ve onu sanki yeniden yaşama döndürdü. Prens çok kültürlü, sanat ve yazındaki her konudan haberi, çağının insanlarından zarıfçe önde giden biri olduğunu görünce, onun uzun süre acılar içinde tutsaklık çektiğini kim

tahmin edebilir? Hangi iç zenginliği sayesinde aynı zamanda yeteneği büyük bir ressam, müzisyen ve besteci olmuştu acaba?

Aşırı çağcıl özenle verilen, yazık ki, yalnız kırmızı feslerin Doğu havasını getirdiği yemekte sağ yanımda on iki yaşlarında, yüzü, tavırları sevimli bir çocuk vardı, bu alteslerinin oğlu küçük Şehzade Faruk'tu; babasının tutsaklığı sırasında doğmuş, devrim gününe kadar dünyayı yalnızca parmaklıklı dar bir pencereden görmüştü. Viyana'daki Theresianum'da eğitimini tamamlamak üzere Avusturya'ya gitmek için yakında annesinden babasından ayrılacağı düşüncesi onu tedirgin ediyordu.

Sıra sigara içmeye geldiğinde Şehzade Abdülmecit Kontes'i bir an yanımdan ayrılıp hareme geçmeye davet etti. Türkler konusundaki bilgisizlikleri çok açık olan Fransızların çoğunun gözünde bu tek sözcük kuşkusuz hâlâ bol şalvarları, çil çil altınlarla çevrili başlıklarıyla çok sayıda cariyeyi çağrıştırmaktadır; bizdeki bu alışlagelmiş imgeleri silmek için daha kaç yıl gerekecek? Haremin kapısında gerçekten babacan görünümlü birkaç haremağası vardı; yüzleri de, giyimleri de siyahtı bunların, üstlerindeki kusursuz ve İngiliz papazlarınıninki gibi dik yakalı redingotları sımsıkı iliklenmişti. (Ayrıca ben dünyada Türkiye'deki haremağalarından daha mutlu görünen insanlar hiç görmedim.) Ama prenses bir Parisli kadın gibi giyinmiş, kendine ait salonlardan birinde tek başınaydı, Bach'ı büyük zevkle yorumlayarak viyolonsel çalıyordu galiba. Prens onunla tutsaklığı sırasında evlenmiş ve o da Çırağan Sarayı'nın iç karartıcı sessizliği içinde viyolonsel öğrenmeye vakit bulmuştu. Ayrıca çoğu zaman kendisine eşlik eden prens de dikkate değer bir piyanisttir.

24 Ağustos 1910, Çarşamba.

İstanbul! İstanbul! Sanki hoş bir karabüyü İstanbul'a gitmekten alıkoyuyordu beni, ama bu büyü kuşkusuz bozuldu artık, çünkü alabildiğine göz kamaştıran beyaz ışıkla dolu göğe vuran kent silueti gitgide büyüyor karşımda.

Sonunda bugün, Boğaz'a sefer yapan, her yarım saatte bir Kandilli'ye uğrayan, şirket dedikleri yandan çarklı vapurlardan birine bindim; acaba neden böyle geciktim? Az rastlanır değerinde bir yol arkadaşım var, kendisi beni konuk eden dostlarımın ahabası bir Emir, Lübnan'da prensmiş, belki kalacak bir yer bulabileceğim yeni yapılmış otellere bakarken bana kılavuzluk etmek inceliğini gösterdi. Demek İstanbul'da şimdi sahiden oteller var. İnanılır gibi değil!

Vapur sallana sallana Boğaz aşağı iniyor. Minareler ve kubbeler kentinin silueti, ağustos ayının saat ikideki yoğun güneşi altında büyüdükçe büyüyor, bu eşsiz siluet bir çeşit güneşten sisin altında silikleşiyor bu kez, ama geçmişin görkemli günlerinden beri hep aynı, yine karşıda taht kurmuş, küçümseyici, dingin; üst üste yığılmış gemi direklerine, bacalara, büyük demir teknelere, kara dumanlar salan iğrenç yeni gemilere tepeden bakıyor.

Çok geçmeden Haliç köprüsünün tam orta yerine yanaştık, her yıl onarım gerektirse de hâlâ dayanan bu eski ahşap yüzer köprüyü gençliğimden beri çok sık kullandığım için seviyorum. Bir vapur curcunası var burada, Boğaz'daki, hatta Marmara'daki bütün iskelelerden gelen tıklım tıklım dolu vapurlar birbirlerine sürtüyor, birbirlerine çarpıyor ve sanki yarışır-casına düdüğü öttürüp duman çıkarıyorlar.

İki kıyıyı birleştiren, demir zincirleri durmadan gıcırdayarak sallanan bu koca yüzer köprü'nün üstünde alışlagelmiş kalabalık hareket halinde, Avrupalı ve Doğulu giyimleri yine birbirine karışıyor. Anılarımda

kalan kalabalık çok daha renkliydi. Sırma ya da sim işlemeli, kırmızı, mavi, yeşil cepkenlerin yerini gitgide rengi griye çalan “takım elbiseler” aldığı için böyle bu; buraya bizdeki “hazır giyim” mağazalarının satılmayan elde kalmış malları gemiler dolusu geliyor, acınası saf insanlar sokaklarda artırmayla satılan bu malları alıyorlar, yalnızca güzel geleneksel giysilere göre daha az para verdikleri için değil, ama bir kez “alafranga” giyindiler mi kendilerini daha çağcıl ve ileri gitmiş sandıkları için.

Sevgili İstanbulumdan içeri giriyoruz, alt kesimi çoktan sıradanlaşmış, özelliğini yitirmişti, ama her şey daha da çirkinleşmiş; nasıl yitip gidiyor her şey! Kıvrıla kıvrıla yukarı çıkan, aşağı inen sokaklar eski Türk evleri varken ne kadar hoştu, şimdi niteliksiz yeni Levanten yapılar ve döküntü Alman mallarının reklam afişleriyle en kestirmesinden korkunç bu sokakların hali –üstelik sevimli köpekler artık *işe karışmadıklarından* ortalık pislik içinde!

Bize sözünü ettikleri otellerin birçoğunu geziyoruz, hepsi Rumlarla, Ermenilerle dolu; otelleri görünce incelikli Emir de benim kadar şaşkına dönüyor, hiçbiri kalınacak gibi değil. Bir de kiralık evler var, bunlarda da oturmak mümkün değil, hepsi en bayağı mahallelerde. Peki, neye karar vermeli? “Beyoğlu’nda bir palas”ın kapısını mı çalmalı? Ne düşüş! Üstelik oğlum yakında gelecek ve onun da benim kadar sevdiği İstanbul’da ona bir Türk evi bulacağıma söz vermişim! Saatler geçti, bizse günümüzü bunaltıcı güneşin altında koşturmakla boşa harcadık. Hızlı bir arabayla Bizans surlarının dışına, mezarlıklara kadar gideriz diye ummuştum, ama artık çok geç, buradan orası aşağı yukarı bir fersah çeker, kutsal ziyaretimi bu kez yapamayacağım.

Kandilli’ye dönmek için son vapurun kalkmasına yarım saat var, şimdi gün bitiminde rehberliği ben alıyorum ve Emir’i dinlensin diye eski zaman Türkiye’sinin kuytuda kalmış bilmediği bir köşesine götürüyorum; insanın ancak daha uzakta, İstanbul’un göbeğinde bulabileceği saklı köşeler kadar bozulmamış bir yer burası. Hem burası bugün dönüp dolaştığımız, çağa göre yenilenmiş semtlerin çok yakınında, güzelliğine doyulmaz bir çeşit küçük eski zaman vahası, bulmak güç, sanki saygısızlığa uğrayabileceği korkusuyla saklanır gibi bir aralığa sıkışmış. Bir zaman-

lar buraya sık sık gelirdim. İnşallah hâlâ yerinde duruyordur. Tamam, işte orada, olduğu gibi kalmış ve eskisi gibi sakin, gizli denilebilecek bir küçük sokağın bitiminde. (Önüne geleni oraya çeker korkusuyla sokağın adını söylemek istemiyorum.) Eski Bizans kilisesinden bozma, huşu uyandıran caminin önündeki bol gölgeli alan hep aynı; çok özel, çok kendi içine kapalı havasını yitirmemiş, insan oraya geldiğinde nerdeyse bir hata ettiği duygusuna kapılıyor. Bir zamanlar yalnızca hat levhalarıyla bezeli olan küçük kahvelerle çevrili alan, nargile içmeye gelenlerin oturduğu parlak renkli Doğu halılarıyla örtülmüş tahta kanepelerle dolu. Kediler orada masaların üstünde insanı oyalayan dokuncasız dumanların toplandığı çiğ renklerle boyalı nargile sürahilerinin yanında güvenle uyuyor. Ağaçlar yetmiyomuş gibi daha çok gölge versin, aynı zamanda güzel halıları, imamların cübbelerini dallarda tüneyen kumru sürülerinin unutkanlığından korusun diye hep daldan dala tenteler germişler. Elbette çeşmenin ve caminin çevresinde çok sayıda mezar var, hatta parmaklıkla çevrilmiş bir grup çok eski mezar taşı nargile içenlerin ortasına kadar uzanıyor, saygılarından ötürü akşamları bu parmaklığa küçük bir kandil asıyorlar. Bu alanın gediklileri hep Türktür ve giyim kuşamlarında geleneklere bağlıdır. Arabistan'ın uzak köşelerinden gelen dilenci dervişler de bu alanı bilir ve uzun saçlı yabanıl çehrelerini burada göstermekten hiç geri kalmazlar. Kanepelerde oturanlar çok az konuşur, o da alçak sesle; burada olmaktan amaç, içe, derin düşüncelere dalmaktır. Burası, insanın kendi iç dünyasına daldığı, kalenderce bir yaşamın son sığınaklarından biri, Avrupa'nın uzun süre hoş göremeyeceği, yakında artık hiçbir tarafta bulunmayacak bir yer.

Emir'le birlikte yarı aydınlığın yumuşaklığında pahalı kadifeler gibi parıltıyan halı seccadelerden birine oturuyorum. Görünce, beni tanıyan insanlar ölçülü bir sevgi gösterisiyle yanıma geliyorlar, altı yıldır ortada görünmeyişimi hiç sormuyorlar. Eskiden hep gıdısını okşadığım iri sarı kedinin dahi beni tanıdığını ileri sürebilirim, çok yaşlanmış zavallı, yürüyüşündeki tüm zarıflık kaybolmuş. Karşımıza yüzleri çok esmer, bakışları soylu astsubaylar oturuyor, göğüslerinde madalyalar var, bize onların Hicaz Harbi'nden döndüğünü söylüyorlar, orada kahramanca dövüşmüşler. Vakur bir sesle her biri soğuk su ile ufacık fincanlarda bir pa-

raya verilen kahveden ısmarlıyor. Ama birdenbire müezzinin sesi sessizli-
ği dolduruyor, yükseklerden gelen bir ses değil bu, çünkü buradaki basit
bir minare; ezan sesi sanki dallardan, orada tüneyen kumruların arasından
geliyormuş gibi. Hicaz savaşıları hemen bardaklarındaki suyu içip bitiriyor,
hiçbir şey söylemeden kalkıp namaz kılmak için camiye giriyorlar. Bütün
gerçek Türkler gibi onlar da ölçülü, inançlı, savaşçı ve yumuşak başlı.

Ezan vakti bizim için tekrar yola koyulmak, büyük köprüye, karma-
karşık kalabalıklara doğru yeniden aşağı inip yine Kandilli vapuruna bin-
mek vakti. Boğaz'da giderken kara bulutlar getiren sert, kötü bir rüzgâr
çıkıyor alacakaranlıkta... Hayret, güz daha şimdiden bastırıyor! Bu yıl güzü
ilk duyumsayışım. Çok kısa sürüyor benim yaşımda yazlar! Bu yaz yakında
bitecek, yazla birlikte benim Türkiye'de kalış sürem de. Oysa henüz hiçbir
şey yapmadım, ne bir şey araştırabildim, ne de bir kez olsun mezarlığa
gidebildim, kalacak bir yer bulmayı bile beceremedim.

27 Ağustos 1910, Cumartesi.

Sonunda İstanbul'a göç ediyorum bugün. Yardımsever Emir'le birlikte iki gün daha arayıp taradıktan sonra bir ev bulmayı başardım. Çeşitli güçlükler yüzünden Kandilli'deki dostlarımın yanında kalışım ve Boğaz'ın sularında geçirdiğim yaşam bir hafta uzadı.

Sonunda genç bir Türk zabiti, tepede, koca kentin merkezindeki koyu bir Müslüman mahallesinde, huşu uyandıran bir camiyle medrese arasındaki evini üç aylığına bana bırakmaya razı oldu. Ama bana kiraya verdiği yalnız dört duvarla bir dam, içerisinin döşenmesine gelince, o bana düşünüyor ve pek üstünkörü olacağı benziyor; aslında insanı sıkıntıya sokan çoğu eşya ne kadar da gereksizdir!

Taşınmak için Kandilli'deki pazar kayığını tuttum. (Kıyıda her köyün kendi pazar kayığı vardır; yaldızlı pupaları çiğ renkli resimlerle boyalıdır bunların, şalupa kadar büyük olurlar ve kürekçiler ayakta kürek çeker. Türkler bunları baharda Boğaz kıyılarına oturmaya gelirken, sonra da güz serinliği başlayınca İstanbul'a dönmek için kullanırlar.)

Öğlenleyin, adamlarımı, eşyayı, her şeyi o kayığa bindirdim, meltem iyi esiyordu, yelken açıldı, kayık Boğaz'ın sürekli akıntısında sürüklenerek uzaklaştı.

Subaylarımın gülerek "askeri konutum" değil, tersine "sivil konutum" olduğunu söyledikleri *Vautour*'da vaktiyle bana hizmet etmiş aynı adamlar yine yanımda. Onların başında yaklaşık on beş yıldır benimle birlikte yolculuklara çıkan sadık uşağım Osman var, adından ötürü Türkiye'ye gelmeye yazgılı olsa da tam bir Fransız o, üstelik Gaskonyalı; aynı zamanda vaftiz babalığını yapan dedesi Kırım Harbi sırasında dost olduğu bir Türk'ün anısına ona bu adı koymuş. Osman'dan sonra çocukluklarında Anadolu'nun uzak bir köşesinde çobanlık yapan Hamdi ile Cemil geliyor, ikisi de güzel köy giysilerine bağlı kalmış, ikisi de bizim Batı dillerini

bilmiyor. Koca Cemil, *Vautour*'dayken, eskiden atalarının ve kendisinin sürüleri geri getirirken çaldıkları hüznü dolu yabancı ezgileri basit kavalıyla ara sıra yineler, sessizlik içinde geçen saatlerimi şenlendirirdi.

Eşyam, bavullardan başka bir de Kontes O...'nın bana vermek inceliğini gösterdiği döşekler, çarşaf ve yorganlardan ibaret. İstanbul'un girdili çıkıtlı tüm yollarını bilen üç uşağım rıhtımların kalabalığı içinde bu eşyayı karaya indirmekle görevli, sonra eşyayı yukarıya, benim oturacağım Atık Ali Paşa Camisi mahallesine taşıyacak bir yük arabası bulacaklar ve ben geldiğimde yerleştirmeye hazır olsun diye özenle yere indirecekler. Ben saat üçteki vapurla gideceğim, şimdi beni konuk eden dostlarımla birlikte, gölgede, yalılarının küçük rıhtımında oturmuş, heyecansız, mal varlığımı taşıyan pazar kayığının uzaklaşmasına bakıyorum.

İstanbuluma kavuşmak için sabırsızlansam da Asya kıyısında geçirdiğim günlerin bitmesine üzüleniyorum, çok güzel bir dönemdi. Ama tüm yaşamım böyle geçti benim, bir yerden ayrılırken hep acı çektim, ama yine de istedim bunu.

Ancak ayrılıp gitme vakti geldiği zaman Kontes rastlantı sonucu yerleşeceğim eve ilişkin kaygısını incelikle belirtiyor. Oysa birkaç gündür en ufak bir kararsızlık ya da akla takılan bir şey karşısında *aldırmamayı* öğütleyen cana yakın bir komşumuzla eğleniyorduk, bu öğüdü söz arasına sıkıştırmanın tam sırası gibi geliyor bana: "Aldırmayın Madam" diyorum ve katıla katıla gülüyoruz.

Ortalık güneşten kavrulurken İstanbul'un eteğindeki büyük Haliç köprüsünde vapurdan iniyorum. Oradan, dik yokuşlardan yukarı beni Atık Ali Paşa Camisi'ne götürecek –çoğunlukla çiğ renkli, portakal ya da kırmızı renkte tüylü kumaşla köpülenmiş– arabalardan birine biniyorum. Uzun süre kararsızlık geçiren zabıt fikrini değiştirmemiş olsa bari! Aslında kendimi evimde hissettiğim, hiçbir işin ters gitmeyeceği şu kentte değil de başka yerde böyle bir durumla karşılaşsam akşama nerde kalacağım diye kaygılanmakta haklı olabilirdim.

İşte benim mahallem, şu anda sessiz ve ışığa boğulmuş. Yanılmıyorsa işte şu da benim küçük evim; önceki gün hayal meyal görmüştüm, görünüşü hoş, ama her yanı kapalı, bu kötü bir belirti gibi geliyor bana. An-

cak yaklaşınca içerde kaval alındığını işitiyorum: O halde Cemil yerinde, ben de kurtulmuşum demektir.

Paslı, buruk tınılı çıngırağı çalar almaz Osman ile Hamdi bana kapıyı açmak için paldır kıldır merdivenleri iniyor. Yüzlerinde işlerini gereğince yapmış uşakların parıltısı var. Her şey hazır diyorlar, yatakları bile (elbette yere) sermişler; ayrıca bir şaşırtıyla karşılaşacakmışım. Genç zabıt de aşağı iniyor, ben geldiğimde evde bulunmayı uygun görmüş; davranışındaki incelik karşısında, insan onu bir kiracıyı değıl, ağrılısını karşılıyor sanırdı. Topçu üniforması zarif biçimde üstüne sımsıkı oturmuştu, yüzü çok inceydi, yirmi, yirmi üç yaşlarında olmalıydı, ama beş yıl Hicaz'da savaşmıştı. (Abdülhamit'in saltanatı sırasında Türklerin Arabistan öllerinde ya da başka yerlerde hep savaşmak zorunda kaldıkları Avrupa'da pek bilinmez.)

Geleneğe göre bütün pencereler tahta kafeslerle sıkıca örtölüydü ve biri erkekler, diğeri kadınlar için iki ayrı merdiven vardı. Giriş katı her zaman olduğı gibi uşaklara ayrılmıştı, benim oturma odamla yatak odam birinci kattaydı, orada bir şaşırtı bekliyordu beni: Yerlerde İzmir halıları seriliydi, ayrıca bir sedir, parlak renkli bir Doğı kadifesıyla kaplı koltuklar vardı! Tüm bunları yukarıda gizli bir yerde yedekte tutan incelikli zabıt, onları geçici bir süre bana vermeyi zevk saymıştı; böyle ev sahipleri bulmak için İstanbul'a gelmek gerek. Evim hesapta olmayan eşyasıyla, karmaşık silmelerin keşiştiğı ahşap tavanlarıyla oldukça gösterişli görünüyordu, ama renk renk mermerle kaplıymış gibi boyanmış duvarlarım çok çıplaktı, mutlaka altın yaldız çerçeveli hat levhalarıyla donatmak gerekiyordu, hemen, karanlık çökmeden, gidip birak tane almalıydım, Süleymaniye Camisi alanındaki hattatlar arşısı buraya pek uzak olmasa gerekti...

O zaman Osman, satın alınması belki daha ivedi başka öteberi de vardır diye dikkatimi çekmekte sakınca görmedi:

Hiçbir şey yok, diye yanıtladım. Yalnızca dekor geciktirmeye gelmez. İnsanın gerekenden ve alışılmıştan her zaman vazgeebileceğini öğrenmelisin.

Peki, yarın sabah su dökünmek için?

Öyle ya, doğıru! Bizim iki Türk'ten biriyle alışverişe çıkar onu bunu

alırsın. Öbürü evi bekler, ama Cemil kalsın, kavalına çalışsa iyi olur, çok ihmal etmiş gibime geliyor.

Aşağıdan çingırağın tiz sesi... İbrahim Bey gelmiş, dostlarımdan biri, onu bana Tanrı gönderdi, hattatlar çarşısına birlikte gideceğiz ve özellikle o konuşacak, çünkü hep dinsel metinlerle uğraşan bu insanlar işkilli ve hoşgörüsüz olur, gerçekten Müslüman olmadığımı sezerlerse, beni küçümseyebilir, güzel hat levhalarını bana satmayı reddedebilirler.

Süleymaniye Camisi alanındaki küçük çarşı hep aynı kalmış. Sabırlı tezhipçilerin her biri önü açık küçük dükkânında elinde fırça, altın ve gümüş yaldızla dolu ufak şişeler arasında bağdaş kurmuş. Hemen hemen hepsi yaşlı görünüyor, bir başka devrin adamları diyesi geliyor insanın. İnce, çevik, şaşmaz parmaklarıyla eşsiz harfleri sarıklı başlarını eğerek mukavvalar üstüne çiziktiriyorlar. Kuran ayetleriyle, ustaca, kimi kez yuvarlak karınlı eski zaman kavanozlarını ya da katı çiçek demetlerini yansılayan neredeyse bakışımli desenler yaratıyorlar.

Hat sanatı eskiden, insanlarda sabrın ve zamanın bol olduğu bu ülkede en saygın sanatlardan biriydi, padişahlar dahi kendini hat sanatına adar, tıpkı bir zamanlar İncil tezhip eden Bizans imparatorları gibi, Kuranlar yazmaya yüksünmezlerdi. Ayrıca (bilindiği üzere Türklerin Peygamber'in diniyle eşzamanlı benimsedikleri) Arap harfleri garip biçimde bezeyici; bu harfler çini, mermer ve parşömen üstünde girişik bezemelerle uyum kuran sarmal bezeklere uygun düşüyor, onlara İslamiyet'in dile sığmaz gizemini katıyor.

Güzel hatlar seçiyorum, ama hep çerçevenilmiş, hep hazır olanlar arasından, onları evime asmak için beklemeye vaktim yok: Yaşam çok kısa sürüyor, mevsimler hemen bitiyor çünkü. Siyah fon üstüne altın yaldızla yazılmış yazgıya boyun eğme ve Tanrı'ya sığınma duaları bunlar. Bir hamal hatları sırtlanıyor, hemen duvara asmak için yolda çiviyle çekiç de aldıktan sonra eve geri dönüyoruz. Yatacağım odada İran halısıyla örtülü döşegün başucuna astığım şöyle: "Tanrım, kıyamet gününde senin bağışlayıcılığına sığınırım."

Hepsini astıktan sona açık pencerelerden içeri dolan güzel yaz alacakaranlığında, hatların yerleştiğim küçük Türk evini nasıl iyi tamamladığı

daha iyi anlaşıyor, burada kalışım çok kısa sürecek, ne yazık... Ama o anda merdiveni tangır tungur madeni bir gürültü kaplıyor. Osman ve Hamdi bunlar, alışverişten dönüyorlar, peşleri sıra da sırtındaki yükün altında iki büküm bir hamal geliyor... Bir çeşit beyaz sırlı demirden birtakım berbat şeyler bulup hiç çekinmeden bana getirmişler, üstlerindeki korkunç resimler de cabası. Ben onları eskisi gibi Doğu'ya özgü biçimleri hoş ibriklerin, leğenlerin yapıp satıldığı bakırcılar çarşısına gittiler sanıyordum. Hayır, oraya gitmemişler, bugünlerde İstanbul'u istila eden ve yerlerde satılan şu sokaklar dolusu düşük, tapon Alman mallarına takılmışlar. Bulgularına çok sevinmiş görünüyorlar, çünkü efendim, neredeyse bedavaymış. Hatta Alman malı şamdanlar, fincanlar bile almışlar. Şu dört fincanın, hem böyle iğrencinin ne gereği vardı Tanrım?

Bu sırada Hamdi gururla sözü alıyor, Türkçe: "Fincanları ben aldım efendim!" diyor, "sabah için bunlar, sütçülerin geçtiğini işittiğimiz zaman, bilirsin, onlar kısa ezgilerle geldiklerini haber verir, aşağı iner sütü bunlarla alırlar, kahvaltıyı evde yaparız". Tanrım, insanın böyle her şeyi düşünen uşakları olması ne büyük mutluluk!

Şimdi akşam yemeğini düşünmeli. Cemil ile Hamdi kendi kafalarına göre hareket edecekler. Osman mahalledeki küçük Türk lokantalarından birinde benimle birlikte yiyecek, İstanbul'un henüz yozlaşmamış yukarı taraflarındaki bu lokantalarda her şey temiz ve olması gerektiği gibi. Çok hoş görünen bir tanesi bu yakınlarda gözüme ilişmişti zaten, burada kaldığımız sürece yemeğimizi orada yeriz.

On kadar küçük masa var en çok; masalarda oturanların neredeyse hepsi eski zaman cübbeleri giymiş, başları sarıklı. Hangi toplumsal konumda olursa olsun bütün Türklerde rastlanan o incelikli sakınlımla konuşuyor, alçak sesle konuşuyorlar. Hiç alkol kokusu yok, ne apsent, ne de herhangi bir aperitif kokusu var, böylesi zehirli şeyler Haliç'in öbür yakasındaki Hıristiyan mahallelerinde bulunur ancak. Bembeyaz bir sofranın üstüne yemekleri getirip koyuyorlar: Boğaz balıkları, üstü yoğurtlu küçük doğranmış et kızartması, asma yaprağında pişirilmiş sebzeler, olağanüstü pembelikte karpuzlar ve misket üzümeleri. Hepsisi çok sağlıklı, hepsi çok iyi. Daha sonra parasını ödemek için bir altın verince

üste öyle çok bozukluk veriyorlar ki, insan nerdeyse parayı olduğu gibi geri aldığını sanıyor; oysa iki kişilik akşam yemeği parasını içinden almışlar-mış, İstanbul'un yukarı kesimlerinde yaşam hâla bedava.

Beyoğlu'nun ya da Tarabya'nın sözümona zarif, büyük, lüks otel-lerinde şu anda fraklarını giyen yakışıklı beylerin, beni burada görseler, nasıl küçümseme dolu bir şaşkınlığa düşecekleri aklıma geldikçe içimden gülüyorum.

şu koca İstanbul'un ortasında dinginlik vaktidir şimdi, doyulmaz yaz akşamlarının başladığı saattir, gece çöktü mü buralar kendi benliğine kavuşur, tekrar salt Türk niteliğini kazanır, birdenbire sanki Avrupa'dan, bulunduğumuz yüzyıldan kopar. Bu kınyla Levantenlerin oturduğu kıyı arasında bir uçurum açılır, aradaki bağlantı kesilir; benim oturduğum mahallede insanın başı şapkalı bir mösyöye rastlamayacağı kesindir, bura-da sarıktan ve festen başkası göze çarpmaz. Ayrıca Beyoğlu'nun yerlisi olanların çoğu budalaca bir söylenceye inanır, ama bu söylencenin yıkıl-ması sıkıcı olurdu; bilinmeliymiş ki, geceleyin köprüleri geçmemek daha iyi olurmuş, çünkü büyük minareler kenti pek güvenli değilmiş, "Müslümanların bağnazlığı" yüzünden, anlıyorsunuz ya...

İlksenliğimde, gecenin bastırmasıyla burada her şeyin sessizlik ve karanlık içinde kaldığı zamanları gördüm ben. Yalnız camilerin çevresin-deki alanlarda binlerce küçük kahve şimdi olduğu gibi eskimiş lambalarını yakardı, hiç başka aydınlatma yoktu; evlerin sımsıkı kapalı olduğu eğri büğrü sokakların içinden çıkılmaz sonsuz karmaşası bir mezar karanlığıyla ve gizemle örtülüşdü, ara sıra geçen geç kalmış birkaç kişiden başka kim-seye rastlanmazdı, onlar da ellerinde fenerler ilerlemek için birbirlerine sarılışdı; yerde sevimli köpekler olurdu, tostoparлак kıvrılıp sürüler halinde kötü arnavutkaldırımları üstünde uyurlardı.

O zamandan beri çok şey değişmiş, bazı yeni yollar açmışlar dümdüz; havagazı, elektrik orada burada görünmeye başlamış, bugün İstanbul'un kendi gece yaşamı var, ama bu hâla tam Doğu yaşamı. Bu güzel yaz gecelerinde açık havada, yıldızların ya da mehtabın altında otur-mak, Müslüman halkların gözünde sessizlik değerli olduğu için nerdeyse hiç konuşmadan, uzun uzadıya nargile içmek isteyen binlerce düş tutku-

nuna iskemleler, kanepeler, halılar yetmez, gün boyu çalıştıktan sonra çoğu Asya işi cübbesini tekrar üstüne geçirmiştir; küllengi yüksek camilerin çevresinde toplaşmış bu insanlar arasındaki uyumu ne çıkan yüksek bir ses, ne de kavga bozar. Doğrudur, bu akşam kalabalıklarında çekici bir öğenin eksikliği göze batır: Gündüz gizemli halleriyle sokaklarda dolaşan, hepsi hemen hemen hayalet görünüşlü kadınlar, akşam yakışık almadığı için evlerine kapanır, alacakaranlıkla birlikte ortadan yiterler; hiçbir yerde kadın görülmez, alışkın olmayan Avrupalılar için kadınların ortadan çekildiği bir kent anormal bir havaya bürünür, derhal bir manastır katılığı sergiler. Ama bu sayede tütün içerek yatsı ezanını bekleyenlerin binlercesi sonsuz hülyalarında dünyadan daha çok kopar, iç âlemlerinde daha derine dalar.

Türkiye'deki bu akşam kalabalıklarına bir zamanlar ne çok katıldım! *Vautour*'daki komutanlığım sırasında akşam vakitlerinin çekiciliğini benim gibi subaylarım da duyumsardı; akşamları dışarı çıktığımda ara sıra bana eşlik eder, düşüncelere dalıp gitmiş bu toplulukların arasına onlar da otururdu. Bizi orada alıkoyan yalnızca dış görünüşün güzelliği, renklerin coşkusu değildi; hayır, ezikliği yenme gereksinimiydi, boş çırpınışlarımız karşısında, fazlasıyla gerçekçi çağdaş yaşamlarımızın gitgide yavanlaşması karşısında, çoğu Batı insanının derinden duyduğu ezikliği yenme gereksinimi. Her şeyi olduğu gibi bırakmak, günlerin getirdiğini kabullenmek, ata geleneklerini sürdürmek, iç âleme dalarak, dua ederek çok öncesinden ölüme hazırlanmak yüce bir bilgelik aslında...

Ama eskilerde kalmış yaz günlerinde camilerin göğe vuran silüetlerine bakarak akşam vakitlerindeki dinginliğin tadını çıkarmak için buraya geldiğimde, evim hemen her zaman pek uzakta oluyordu, Haliç'in öbür kıyısında; ya da benim kaldığım yer gemi oluyordu, dolayısıyla rahat rahat geç vakte kadar oturamıyordum, çünkü dönmek güçtü, aşağıya köprüye inmek, köprüyü geçmek, tekrar Beyoğlu'na çıkmak ya da bir kayığa binip gemiye gitmek gerekiyordu, en az bir saat alan ciddi bir yolculuktu bu. Oysa bugünden tezi gerçekten İstanbullu biriyim, evimden çıkınca kendimi hemen insanı dinlendiren bir görünümün içinde buluyorum.

Bu akşam gidip, küçük kahveler dev çınarların dallarına asılı fenerlerini söndürünceye kadar evimin çok yakınındaki caminin önünde otura-

cağım; çok eski, derin huşu uyandıran bir cami bu, turistler hiç bilmiyor, ne içinde harikalar barındırıyor, ne de kılavuz kitaplarda adı geçiyor. Minarenin egemen olduğu alanda, gölgede çoğu kez oturmuş olsam da içine hiç girmedim, nasıl bir duyarlık beni alıkoydu bilmiyorum, ama yabancılar henüz kutsallığını çığnıyorlar.

Eski bir Asya halısıyla örtülü kanepeye, uzun zamandır beni tanıyan ak sakallı imamın yanına oturuyorum, alçak sesle söyleşiyoruz. Ama nargilemin hoş kokulu dumanı daha yeni yeni tütmeye başlarken müezzin yukarıdan yatsı ezanını okuyor... “Madem şimdi bizlerden biri olmayı o kadar istiyorsun” diyor imam, “niçin bizimle beraber camiye gelmeyesin”? Öyle ya, neden olmasın? Aklım biraz başka yerlere takılı, kurulmuş gibi ayağa kalkıyor, onu izliyorum; her inananın geçmesinden sonra tekrar kapanan eşiğin üstündeki ağır deri perdeyi araladığı zaman henüz bilmediğim tanrıevini derinlemesine görüyorum, küçük kandillerin ışığında pek eski, pek yalın, pek dindarca... Buradaki Tanrı bütün hülyalara, bütün suskunluklara egemen. Yüzlerce berrak sesin ezgiyle dile getirdiği, uzata uzata yinelediği, coşkulu, titreyen ünlemeler halinde uza-yıp giden adı, gece gündüz İstanbul’un üstünde yükseliyor. Birbirine dolanan sayısız girişik bezemede, mermer mezar taşlarının, değerli çinilerle kaplı duvarların üstünde, her yerde, onun sonsuzca çoğalan, akıldan çıkmayan, karmaşık gülbezeklerin ve görkemli çiçeklerin arasında kâh görünen, kâh gizlenen adı yineleniyor. Beyaz ya da küllengi camilerin tanrısı, vahaların ve çöllerin tanrısı Allah, başlangıçta hiçbir şey, Doğulu ruhların belirttiği bir kavramın ötesinde hiçbir şey olmasa bile, binlerce varlığın onu kavramasıyla, sonra felaket ve ölüm anlarında ona seslenmesi, yalvarması, yakarmasıyla, yüzyıllar geçtikçe bir varlık kazanmış gibi görünüyor...

Kubbeye asılı kandiller, gecenin karanlık göğünden, çınarların kalın dalları altındaki dışarının ışığından daha fazla ışık vermiyor mahallelerdeki bu eski camide ve burada Allah’ın ezici egemenliğiyle yüz yüze geliyor insan, sesveren alacakaranlığın ortasında tuhaf tiz bir ses sanki çekinircesine onun adını ezgiyle söylüyor ve sonra bu adın yinelenildiği, her defasında secdeye varıp alınlarını yere değdiren adamların boğuk sesleriyle yinelenildiği işitiliyor.

Ben kapının yanında ayakta duruyorum, onların hepsi gibi diz üstü çöküp onların Allahı'na bana da acısın diye, akıp giden mevsimleri bana duyurmasın diye, varlığımın çok kısa sürmesinden, sonsuza dek ölmekten korusun diye, baş dönmesi içinde sürüklendiğimiz ümitsizlik, kılıç, ateş, kan dolu o korkunç gelecekte korusun diye yakarmak için fazlaca bir güce gereksinmediğimi duyumsuyorum.

28 Ağustos 1910, Pazar.

Ilık ve aydınlık bir sabah İstanbul'un ortasında uyanıyorum, sonunda tam isteğim gibi gizemli bir evde oturmaktayım, burada yalnız gizimi paylaşanlar beni bulabilir. Tanyeri ağarırken uykumun arasında başımın üstünden alabildiğine göğe yükselen ezan seslerini duydum, şimdi ortalık aydınlık, çevrede küçük doğal eski meslekler hâlâ yapıyor, onların gürültülerini, pencerelerimin kafesleri altından geçen satıcıların bağırışlarını, seslenişlerini ya da çingiraklarını tekrar işitmek, tanımak hoşuma gidiyor, üstelik uşağım Cemil alt kattaki küçük odasında kavalının hüzünlü eski ezgileriyle bu seslere eşlik etmekte.

Beni tekrar karmakarışık sokakları içine alan eski coşkuların ve yıkımların kenti, bu sabah bir ışık cümbüşü içinde baştan aşağı yepyeni genç bir ruhla dolu. Büyük olasılıkla önümde Türk gibi yaşayacağım altı hafta var; kutsal ziyaretimi, araştırmalarımı yapmak için güzel güneşli bir Doğu yazının altı haftası, düşündükçe seviniyorum...

İlkin, her şeyden önce mezarlığa gideceğim –surların dışındaki büyük mezarlıklardan birine– çünkü ölüleri örten toprağın altında uzun zamandan beri o da yatıyor, Çerkezistan dağlarının küçük, uysal kızı; bir kitabımda onun için Aziyade adını uydurmuştum, o her zaman büyüyle hüznü getiren bir kadın olarak kalacak, oysa bugün üsteleryerek izini aradığım *öbürü*, belleğimde yalnızca *onun bir yansı*sı olarak yaşamakta; çünkü o, benim için onun devamıymış gibi bir şey olmaya çabalıyordu; hemen hemen bana aynı gözlerle bakıyor, benzer bir ruha sahip olmak için kendini zorluyordu, hem sonra aynı köyde doğmuşlardı ve sesleri garip biçimde benziyordu!

Ama ne kadar değişti zamanlar! Vaktiyle ben kutsallığını çiğnerim diye sevgili küçük mezara gizlice giderdim, bugün bir Türk'ü götüreceğim oraya, Yüzbaşı Tefik Bey'i, çünkü mezar taşlarının süresiz korunması için önemli şeyler araştırıp öğreneceğine bana söz verdi.

Kandilli’de oturduğu için dostum Tevfik kentin alt başına büyük Haliç köprüsüne yanan vapurlardan biriyle gelecek, onu karşılamaya aşağı ineceğim; ben yukarı taraftaki sokaklardan birinde oturuyorum çünkü, onu orada iskelenin karşısında saat ikide buluşmak üzere sözleştiğimiz bir kahvede bekleyeceğiz.

Aşağıdaki bu kalabalık eski sakin semtlerden inen birine pek gürültülü, yakıcı ağustos güneşinin altında çok alacalı bulacalı, çok pırlıtlı geliyor. Vapurlardan, kayıklardan bütün iskelelerde hiç durmadan gelen yolcular boşalıyor. Koca imparatorlukta konuşulan bütün dillerde insanlar birbiriyle tartışıyor, ağız dalaşı yapıyor. Gösterişli süvariler geçiyor, giyimleri sırmalı; kapalı landolar geçiyor, içlerinde zencilerin eşlik ettiği güzeller var, yalnızca gözlerini açık bırakmışlar. Pek de çirkin sakallar koyvermiş bir turist takımı, Alman bayrağı gibi renkli küçük paçavralarla donatılmış arabalarda ardı ardına geçiyor. Duvar diplerinde burun yerlerinde bir delik olan cüzamlı dilenciler büzülmüş. Yerde sergilenen malları gelip geçenler, atlar çiğneyip geçiyor. Şerbetçiler “Buz gibi! Buz gibi!” diye bağırmakta, sırtlarında başlarındaki kırmızı fesin üstünden tıpkı küçük Hindu pagodaları gibi yükselen dev bakır güğümler, iki buklüm dolaşıyorlar. Halifeler kentine açılan bu girişte, vaktiyle Bizans’ta olduğu gibi son derece değişik halklar hâlâ dirsek dirseğe. Şu saatte bile oraya İstanbul’un eşğine gözcü dikilmiş, minareleri göğe yükselen dev caminin merdivenlerinde, amfityatro gibi yükselen basamaklarda Asya’nın derinliklerinden gelmiş öbek öbek insan bir tablo oluşturunca birbiri ardına dizilmiş; bunlar bu keşmekeş içinde sık sık görülen bir Buhara aşiretinden; portakal rengi ya da mavi cübbeler giymişler, Moğollar gibi yüzleri basık ve kuzu postundan uzun başlıkları var. Ve her şeyi kuşatan, camileri, minareleri, Doğulu kalabalıkları kuşatan Haliç ile Boğaz’ın suları, gemilerle dolu sular, ışığa boğulmuş sular, ufka uzanan pul pul mika boncuklardan gri bir halı gibi ısl ısl.

Buluşacağımız kahve, bahçe içinde büyük bir kahve. İnsan orada gölgede biraz serinliyor, gürültüden kurtuluyor. Çok sayıda Türk zabiti masalarda oturmuş nargile tütürmekte ya da burada “dondurma” denilen dokuncasız şerbetlerden içiyor, ne içki, ne “aperitif” bulunmaz buralarda. Hem görünüşleri, hem davranışlarıyla hepsi nasıl da zarif! Yıllar geçtiçe

zarifleşmişler, bir zamanlar benim tanıdığım zabitlerden çok farklılar, gök mavisi ya da bronz yeşili kusursuz dolmanları' Almanlarda olduğu gibi bedenlerine sıkıca oturmuş. Hatta geleneksel kırmızı fesi bile terk etmişler, onun yerine giyimlerine uyan sim ya da sırma şeritli kendilerine yaraşan çuha bereleri var, insanın Müslüman olduklarına inanası gelmiyor. Kim değiştirdi onları böyle?

Sonunda Tefvîk geliyor. Haydi, ilk gelen arabaya atlayıp çekip gidelim buradan. Boğaz'daki yaşamın verdiği gevşeklikle on beş günden fazla oyalandım, ama şimdi kendimi hedefin çok yakınında hissediyorum, İstanbul'u baştan sona geçmek bir türlü bitmeyecekmiş gibi gelecek bana. Unkapanı'nı, Yavuz Selim'i geçip gitgide kimsenin oturmadığı, ıssız eski mahallelere dalıyoruz, rüzgâr bizi yutmak için ardımız sıra kovalıyor sanki. Hiç ses gelmeyen karanlık evler, su birikintileri, göçükler, yıkıntılar birbirini izliyor.

Sonra göçmeye yüz tutmuş eski Bizans surları geliyor; surlar artık yalnızca bir mezar alanını çevrelemiş gibi görünüyor, sivri kemeri yarı yarıya kırılmış bir kapıdan çıkıp kırlara, başka deyişle uçsuz bucaksız serviler ve mezarlar bölgesine ulaşıyoruz. Saat üç güneşinin sıcağında kavrulan, ölülerle dolu kuş uçmaz kervan geçmez gibi görünen mezarlar bölgesi surlardan çıkar çıkmaz başlıyor. Bu ıssızlığın ortasında göz alabildiğine uzanıp giden kasvetli gri surlar boyunca sivri mazgallı burçlar sıralanıyor, mezarlıklar ardı ardına birbirini izliyor, mezarlıkların kara denilebilecek yeşillikleri olan servi koruları çok uzaklara kadar uzanıyor.

Mezarlığa varmadan, epey uzakta arabamızı bir kenara bırakıyoruz. Bizim gideceğimiz mezarlık karşıda, sol yanımızda. Belki bizi görür şaşırırlar diye bekçi kulübesinin önünden geçmiyoruz, içeriye kapıdan değil, vaktiyle benim hep yaptığım gibi duvardaki bir gediğin üstünden aşarak gireceğiz. Önce kuşkusuz yüzyıllardan beri keçilerin otladığı şu kuru otlarla kaplı toprakları geçeceğiz; gedik ileride, oradan geçerek sürülerini mezarlar arasında biten naneleri otlatmaya götüren çobanlar gelip geçtikçe zamanla kahverengi taşlar üstünde beyaza çalan bir çizgi oluşmuş, bu çizgi oraya giden yolu uzaktan belirtiyor.

Şimdi içerisine girdiğimiz İstanbul'un en bakımsız mezarlıklarından biri. Buradaki küçük otları çok iyi anımsıyorum, adımlarımızın altında

ezilen ıtırılı bitkilerden her zamanki gibi hoş bir koku yayılıyor. Bizim memleketin bazı kumsallarında yetişenler gibi mavi top dikenler yetişiyor burada, ama daha mavi, daha güzel; İstanbul'a her gelişimde küçük Çerkez kızının altında yattığı mermerlere en yakın olanlardan bir demet toplamak ve Fransa'ya götürmek benim için bir gelenek oldu. Çevrede mutlak sessizlik var, kimse yok ortada, hatta bir çoban bile, hiçbir yanda kırmızı bir fes göze çarpmıyor. Pek ciddi duruyoruz, dolayısıyla bu akşam insanın içine korku salan bu yerin efendileri yalnız biziz. Ezici sıcakta yüzyıllık servilerden başımıza biraz gölge düşmesi ferahlatıcı, güneş servilerin yaydığı bütün havayı kaplayan balsamlı kokuyu tahrik etmekte, bu iç karartıcı yüksek uluağaçların altı, tütsülerin hâlâ yandığı terk edilmiş bir tapınak izlenimi uyandırıyor.

Her yer eğilmiş, devrilmiş, düşüp kırılmış, biçimi bozulmuş mezar taşları dolu; üstlerini liken kaplamış bunların, toprağı örten kuru otların, Bizans surlarının rengini almışlar, karaya çalan serviler ve onların zamanla aklaşmış gövdeleri dışında burada her yerde görülen o külümsü kahverengini. Bütün bu ölümler nerdeyse sonsuzcasına unutulmuş olmalı, çünkü balımlı yapılmış, boyaları, yıldızları hemen hemen silinmeden kalmış mezar pek az. İşte benimkisi, ortalığa saçılmış, yazıtları silikleşmiş mermerler arasında yolumu rahatça bularak ona yöneliyorum... Nasıl acınası, solgun bir görünüş almış o da! İstanbul'da bundan önceki kalışım sırasında özene bezene onartmıştım, yepyeni olmuştu. Ama aradan geçen altı kışta karlar yıldızlarının ve mavilerinin halden gelmiş. Hatta "gönül kargınları"nın çevresine yaptırdıkları parmaklık daha benim gidişimin ertesi yılı eski püskü bir görünüm almış, -onların bana yolladığı, benim yanımda getirdiğim- küçük kapının anahtarına gelince, paslanmış kilidin içinde dönmüyor... Zaman akıp gidiyor işte, *hep daha hızlı* akıp gidiyor, kaçarcasına; artık *Vautour*'a komuta ettiğim bütün o çok güzel dönem de şu toprağın altında yatan zavallı küçüğün yaşadığı günler kadar geçmişe gömülü... İstanbul'un surları da altı yıldan beri oldukça yaşlanmış görünüyor bana, sonunda göçecekler, çünkü bir zaman gelir, uzun süre dayandıktan sonra harabeler artık ayakta duramaz olur ve birdenbire dağılırlar. Bu büyük servilerin de canı çekilmiş, dalları yer yer uzun süre

güneşte toprak üstünde kalmış ölü kemikleri gibi beyaz. Uzaklarda, yabanıl surların üstünden birçok minare ile artık biraz yamulmuş kubbelerin yükseldiği görülüyor; tüm bunlar acımasız, alaycı bir yaz göğünün güzel, dingin mavisinde ölgün bir beyazlık taşıyor. Geçmişte kalan şeyler, gitgide ufalanıp tozlaşan bütün bu kent, gitgide çözülüşen bütün bu İslam dünyası... Geçmişte ve İslam dünyasının geçmişinde kalan şeyler, benim ve sevgilimin öyküsü, aynı toz toprak içinde birlikte tükenecek şeyler... Artık bizim vaktimiz doldu, yakında Kuzey orduları Türkiye'yi istilaya gelecek, burada her şey altüst olacak, mezarlıklara saygı gösterilmeyecek, bu mezar tahrip edilecek, yerini belirten hiçbir şey kalmayacak...

Hayır, anahtar dönmemekte kararlı, açmak, içeri girmek olanaksız, oysa uzun zamandan beri kendimi sahibi saydığım, üstelik sık sık düşlerimde gördüğüm küçük bir toprak parçası burası! Ama bu ince kilidi kırmayı bir başka güne ertelemeyi yeğliyorum. Bununla birlikte Tefvik yazıtı okuyabiliyor, yüksek, ciddi bir sesle okuyor hem: "Ruhuna bir dua okuyun..." Ömrümde ilk kez bir Türk erkeğinin onun *gerçek adını* söylediğini işitiyorum ve bu ad saygıyla söyleniyor, evet, ne kadar değişmiş zamanlar!

Bugün fazla kalmayalım, çok geçmez yine gelirim ben, ama yalnız gelirim; Tefvik dostların en kibarı olsa da varlığı ziyaretin özdenliğini, coşkusunu kırmaya yetiyor. Mezarı tekrar bulabilmek için gerekli notları aldı; mezar yeri, süre kısıtlaması olmaksızın gereğince satın alınmış mı, –en azından Türkiye var olduğu sürece– bu konuda sorun çıkar mı diye kesin bilgi edinmeye çalışacak. Sonra kız kardeşlerini buraya getirecek, mezarı onlara emanet edecek, çünkü "gönül kırıgınları" artık yok.

Ben mavi top dikenler toplayıp geleneksel demetimi yapacağım, ondan sonra hemen bu ıssız yerden çıkıp gideceğiz; her zamanki gibi yine gediğin üstünden aşacağız, İstanbul'a tekrar dönmek için arabaya bineceğiz. Araba bizi doğrudan benim evime götürecek, çünkü Türk tarzı döşenmiş evimi görmek Tefvik'i eğlendiriyor.

Evim; sonra sokak kapısındaki çingırağın çatlak sesi. Bize kapıyı açmak için aşağı inen Cemil, Emir'in geldiğini haber veriyor, yarım saattir

beni bekliyormuş. Onu içeri almışlar, benim sedirime oturtmuşlar, yanda-ki kahveden gidip bir şerbet almışlar. Çok iyi yapmışlar, söylemeye gerek yok, adamlarım incelikli davranmasını iyi biliyor.

Biz de Emir'in yanına oturalım, üçümüze de nargile getirsinler, gidip daha şerbet alsınlar, Cemil az ötede tek başına çalarmış gibi kavalıyla eski Anadolu ezgileri çalsın. Evimde her şey gerçekten tam Türk usulü, çok hoş, tam düşlediğim gibi... Peki ya sonra? Altı hafta sonra yazla birlikte tüm bunlar bitecek.

Duvarlarımı bezeyen çerçevele Kuran ayetlerinden birinin üstüne geleneksel mavi top diken demetini astım. Ülkerme dönerken her defasında yaptığım gibi diken demetini yanımda götüreceğim, çocukluğumun geçtiği eve eklediğim camide, bir kopyasını yaptırdığım mezar taşının dibine, bir önceki yolculuktan dönüşte koyduğum eskisinin yerine yerleştireceğim, eskisini yakacağım. Peki ya sonra? Sonra yavaş yavaş o kuruyacak, mavi rengini yitirecek, uzun süre canlı görünsün diye belki boyatacağım, daha sonra bir yenisini getirirsem yakacağım, çünkü vakti dolmuş olacak...

Yalnızlığımı unutturan Tefvîk ile Emir gittikten sonra gün batıyor, birdenbire nedensiz bir can sıkıntısı, bungunluğa varan bir sıkıntı içimi kaplıyor. Yatay gelen bakır kırmızısı bir güneş ışını duvarın üstüne bir penceredeki kafeslerin resmini çiziyor ve mezarlık dikenlerinin gölgesini çok fazla uzatıyor... Akşamları böyle gelip, eski evlerin içinde takılıp kalan ışınlar neden hep yakınmalı olur? Peki ya sonra? Doğu'ya sonuncu kutsal ziyaretim sırasında toplayacağım son diken demetini ben artık hayatta olmadığım zaman kim bilir hangi el yakacak?

Bu kafeslerin eğik gölgesine bakmak beni üzüyor, hatta kızdırıyor neredeyse, ama neden böyle, kim bilebilir? Aslında boş bir harem dairesinin pencerelerinde kafes ne yararsız, ne alaysılı! Bir zamanlar bu evde yüzü peçeli kadınlar yaşadı, belki güzelliklerinden ötürü seçilmiş Çerkez köleler vardı. Genç yüzleri nasıldı, aşk yaşadılar mı burada, bilmek isterdim... Alacakaranlık odamı sarmaya başladı, bir kez daha, alabildiğine dingin, güzel ılık gece İstanbul'un üstüne inecek, bir kez daha müezzinlerin ezan okuduğunu işiteceğim ve gidip dışarda oturacağım, mahallemin camisi önünde, çınar yapraklarının koyu karanlığı altında, ateş böceğini

andıran eski küçük lambaların ışığında, Allah'ı düşleyen dalgın sarıklıların arasında... Peki ya sonra? Sonra tek başıma gereksiz yere kafeslerle örtülü evime geri döneceğim. Böyle içime kapanmak için bu ülkeye gelmekle büyük hata ettim; çünkü o artık yok, İstanbul'un bütün çekiciliği ondan kaynaklanıyordu; hatta *öteki de*, sonraları yerine göre hem biraz aklımı çelen, hem bulandıran öteki de, sonsuza dek ortadan yitmiş gibi, gizemli biçimde bir yerlere kapatılmış ya da ölmüş olmalı, öyle görünüyor...

29 Ağustos 1910, Pazartesi.

Sabah erkenden, daha ben uyurken, birkaç kişinin koşturmacası merdivenleri sarsıyor. Hiç kuşku yok benim oğlum bu; içeri girdiği, kendisine söz verdiğim Türk evine sabırsızlıkla yerleştiği belli. Marsilya'dan geleceği geminin Boğaz'a saat bir sularında varma olasılığına karşı dün akşam Osman ile Hamdi'ye, onu gemide yakalamaları için gün doğarken Galata rıhtımına inmelerini söylemiştim; sonra da onu ayağının tozuyla başına bir fes giydirip öyle getirmelerini, onu şapkaıyla karşıma çıkarmak gibi bir hakarete beni maruz bırakmamalarını tembihlemiştim. Yukarı çıkanlar onunla yanındakilerse, bu patırtı onların geldiğini haber veriyorsa, uyandığımda içimi dolduran özlemlere son veren onların bu koşturmacasına şükürler olsun.

Gerçekten öyle, sesini tanıyorum. Ve o daha baştan, neşe içinde hoşnutluğunu, kabul ediyorum Doğu renklerinden yoksun, şu kalıplaşmış sözlerle dile getiriyor: "Bayağı kıyak bir yer burası!" Çevirisi: "Tam anlamıyla bir Türk evi, hayran kaldım." Oğlum Türkiye'nin eskiden ne olduğunu biraz olsun görebileceği bir zamanda yaşama merhaba dedi; genç gözleri ince bir hüznle dolu, göz kamaştıran görkemin son bir yansısını yakalayacak; bu bakımdan hiç değilse benim duyarlığım onda devam edecek.

Kavrayış keskinliği denilen şeyin ta kendisi olan dostum İbrahim Bey, öbürünün gizini aydınlatabilecek yaşlı kadının adlarının tümünü mucize kabilinden bulup çıkarmış bana; adı Emine Sıdika Kâmuran'mış, ayrıca çabucak yiten izini yakında bulmaktan ümit kesmediğini yazıyor.

Bir yandan beklerken, İstanbul'a göre biraz gözü pek bir girişim olmasına karşın bugün bende doğrudan onun eski evine gitmek düşüncesi uyanıyor, belki orada biri bana bilgi vermeye razı olur.

Benim evimden epey uzakta onun evi ve benimkisi nasılsa o da öyle tam bir Türk mahallesinde. Bir çıkmaz sokağın sonunda saklı bu ev; çık-

mazın önüne gelince yine de bir dakika duraksıyorum, çünkü bu yerler bana zavallı “gönül kargınları”yla geldiğim devirde olduğundan daha güvenliksiz, daha kapanık görünüyor.

Özellikle insan buradaki koca duvarların arasına bir kez girip de ilk dönemeci aştıktan sonra, çıkmaz her yandan kapalıymış gibi görüldüğünde bu iş çok iç karartıyor; bu gölgelikte dışarıda parlayan güzel güneş unutuluyor, eskisi gibi yine yosunla, yine aynı boynu bükük otlarla kaplı arnavutkaldırımında adımlarım birdenbire daha çok ses çıkarıyor, gerçekten zamanla yamulmuş, siyahlaşmış yüksek ahşap evler tedirginlik veriyor, çünkü gözcü kulelerini andıran, sımsıkı kafeslerle çevrili cumbaları başınızın üstünden çıkıntı yapıyor ve insan oradan aşağı yönelen bakışları duyumsadığını sanıyor. Sonunda işte bir zamanlar masum buluşmalarımızın geçtiği yerin önündeyim; burada, altı yıl öncesinde, kapı tokmağının her vuruluşu bizi ürpertirdi; bir gün orada resim çektirmiştik, perdeleri açmaya cesaret edememiştik, ışık öyle azdı ki, resimde hepimiz gölge gibi çıktık. Ev, çevredeki diğerleri gibi sessiz ve kapalı, yamuk duruyor, camlarının birkaçı kırılmış. Çok yakından bir elektrik teli geçiyor şimdi, umulmayacak bir zamandışılık; telin üstünde çok sayıda kırlangıç toplanmış, aralarında fısıldaşıyor, hüznüyle güzün yaklaştığını haber veriyorlar.

Kapıdaki ağır bakır tokmak gözümü korkutuyor, bu sessizlikte nasıl gürültü çıkarır ama! Vaktiyle tokmağı hiç kullanmazdım, geldiğim zaman kapı hafifçe aralanmış olurdu; çoğu kez bu aralıkta güzelce eldiven geçirilmiş küçük parmakların yaramazca, hatta meydan okurcasına kapıya vurup durduğunu görürdüm. Bakalım kapıyı bugün kim açacak bana? Kuşkusuz göz ucuyla şöyle bir bakmaktan ötesine yanaşmayacak korku içinde bir zenci kadın. Hele konuşmamdan gerçekte bir Türk olmadığımı anlarsa ne yapar acaba? Elbette bir facia çıkar diye korkmuyorum, çünkü bu ülkedeki yabancı görüntülerin altında temiz yürekliliğin, hoşgörünün yattığını biliyorum. Hayır, onu ziyaretimin öncelikle sonuçsuz kalmasından, sonra çok yakışksız bulunmasından, gürültü çıkarmasından çekiniyorum. İçimden durmadan yoluma devam etmek geliyor, ama olanaksız, çünkü burası bir çıkmaz, herhangi bir şey için gelmiş gibi görünmeliyim, yoksa beni mutlaka gözetleyen kadınların gözünde gülünç düşerim.

Tokmağı vuruyorum... Sesi sokakta yankıyor, korktuğumdan fazla gürültü çıkıyor, yukarıda kırlangıçlar kıpırdanıyor... Kimse kımıldamıyor... Daha güçlü vuruyorum... Hiç... Oradan çekip gitmek için hafifçe bir hareket yapan kırlangıçlar “bu da can sıktı” der gibiler. Başımı yukarı kaldırınca evin eski damının yer yer açılmış olduğunu ayırımsıyorum, bunun Türkiye’de artık o evde oturmamak için yeterli bir neden olmadığını pekâlâ biliyorum, ama bu ev yine de terk edilmiş olmalı. Ve yukarıda, çevredeki cumbalarda göze görünmeyen kadınların: “Nereden gelmiş bu? Aydan mı? Bir viranenin kapısındaki tokmağa bu kadar takılacak ne var?” diye alayla kendi kendilerine konuştuklarını seziyorum.

Komşulardan birinin kapısına gitmeye en azından bugün için cesaretim yok. Aklımdaki karışıklıkla buradan çekip gitmekten başka yapacak bir şey kalmıyor... Bu yandaki bütün izler yok olmuş, başka yerlerde aramak gerekecek.

Ve başarısızlığa uğrayan her yeni girişim karşısında, yazgının kaçınılmaz planı adım adım gerçekleşiyor diyeceği geliyor insanın.

Ömrümde ikinci kez İstanbul'un ortasında oturuyorum –ilk kez bundan heyhat otuz üç yıl önceydi– kimsenin beni tanımadığını, Türklerin dünyasında ortalıktan yittiğimi duyumsamak gençlik çağında olduğu kadar eğlendiriyor beni.

Sanki uzun zamandan beri burada yaşamışım gibi mahalleme, çevredeki küçük işliklerden gelen hafif gürültülere, yoldan geçen kendi halindeki satıcıların türkülerine, bağırışlarına alıştım; Cemil'in sert sert, uzun uzadıya yüzlerine bakmadan içeri bırakmadığı seyrek ziyaretçilerimi haber veren çingırağın ince, hafif sesine de alıştım.

Evim büyük; alaturka yer döşegi, nargilesi ve kavalıyla Cemil'in kaldığı oda dışında giriş katındaki odalar boş. Oğlum, Osman, ben birinci katta kalıyoruz. Odamdan, sokaktan gelip geçen kalabalığı pencerelerimi sımsıkı örten kafeslerin arkasından kimseye görünmeden izliyorum; buradaki kalabalık hemen hemen tümüyle Türklüğünü korumuş. İkinci katta bana evini kiraya veren zabitin halılarını sakladığı boş odalar var, odada her gece cirit atan farelerin gürültüsü insanı tedirgin ediyor.

En yukarıda bir tahtaboş var, manzarası sonsuz. Sırtımızı verdiğimiz kutsal cami ön planda, grileşmiş kubbesi olduğu gibi yukarı yükselmekte, üzerindeki yeşil bronzdan alemleri altın hilalli, –bir de kurşun kaplı sıra sıra küçük kubbeleri, demir parmaklıkları pas tutmuş pencereleri, pembe beyaz taşların almasıştığı sivri kemerleriyle medrese var.

Hemen ayağımızın dibindeki çitle çevrili küçük bahçeler biraz bakımsız, mermeri sararmış küçük havuzların fışkiyelerinden sular ince ince fışkırıyor. Orada ak sakallı, sarıklı, uzun cübbeli kendi halinde adamlar, asmaların, incir ağaçlarının gölgesinde topuklarını kırarak oturmuş Kuran okuyorlar, birçok da kedi var, güneşte yıkık dökük duvarların tepesinde uyuyorlar.

Daha ötede, çınarlarla, servilerle çevrili, rengi kırmızıya çalan binlerce eski dam denize doğru inmekte. Sonra minareler, yine minareler, Sarayburnu'ndaki büyük camilerin minareleri –gerçekten beyaz minarelerden bir uluağaç ormanı. Ve sonunda Marmara'nın göz alabildiğine uzanan mavi suları...

Kâfirlerin oturduğu Beyoğlu'na arkası dönük tüm bunların, bunlar eski zamanın Türkiyesine ait ve beni hâlâ yirmi yaşında olduğu gibi büyülemekte.

2 Eylül 1910, Cuma.

Bugün zarıfçe giyinip Göksu'ya gitme günü, evimize çok uzak olmasına karşın, bir kez daha gidiyoruz oraya.

Ağaçları bol yapraklı, çimenleri çiçek açmış kıyıların arasından akan Göksu deresinin sessizce Boğaz'ın sularına karıştığı noktada Ortaçağ'dan kalma mazgalları sivri, yüksek bir kule, bir de tam suyun kıyısında kazıklar üstünde eski, küçük bir Türk kahvesi vardır; orada içten gelen bir özenle yerleştirilmiş bir dolu çiçek saksısının arasında nargile içilir. Akşam çoktüğünde, güzel kayıklarla gelmiş kalabalık dönerken, orada oturuyor, yüzü peçeli hanımları, yine eskiden olduğu gibi kafesli yabancı evlerine geri götürecek tüm o hilal biçimli kayıkların geçişini izliyoruz.

Gecenin geç saatlerinde, İstanbul'a, yukarıda Müslüman mahallelerinin merkezindeki gizemli evimize dönüyoruz.

3 Eylül 1910, Cumartesi.

Randevu verdiği, ağaçların ve tentelerin gölgesinde doyulmaz dinginlik içindeki bir İstanbul kahvesinin önünde Kontes O... az önce bize katıldı.

Kararlaştırmıştık, onu ta oralara mezarlıklara götürecektim, orada sevgili mezarı ona göstermek ve emanet etmek istiyordum.

Bir araba bizi uçsuz bucaksız, iç karartan Eski İstanbul'dan geçirerek Bizans surlarına, oradaki ıssız kırlara, daha doğrusu servilerle dolu mezarlık bölgesine, ölülerin yattığı sonsuz araziye açılan biraz göçmüş bir kapağı kadar götürüyor.

Her zaman olduğu gibi sevgilimin yattığı mezarlığa eski çevre duvarındaki gedikten giriyoruz. Yıkılmış, dağılmış, likenler kemirmiş eski mezarları saran kuru otlar adımlarımızın altında çıtırdıyor. Görünürde kimse yok bu ıssızlığın içinde...

Mezarın yanına varınca Kontes bir Hristiyan duası okumak için diz çöküyor, hiç tahmin etmediğim bu hareketi beni çok derinden duygulandırıyor.

Sonra kuşların gelip su içtiği küçük beyaz mermer çanağı fazlasıyla dolduran servilerden düşmüş ince dal parçalarını çıkarmak için, mezarı çevreleyen demir parmaklıklar arasından eldivenli elini uzatıyor. Türkiye'de, insanı pek hoş biçimde duygulandıran çoğu görenekten biri, susayan ya da yıkanmak isteyen kuşlar ölümlere sık sık yoldaşlık etsinler diye, mezar mermerlerine yağmur suyunun biriktiği küçük çanaklar oyulmasıdır...

4 Eylül 1910, Pazar.

Sabahleyin saraydan bir çavuş bana Padişah'ın çağrısını getiriyor, bu akşam saat dörtte beni Dolmabahçe'de kabul edecekmiş. Benim evimden orası dolu dolu bir fersah vardır, saraya gitmek için kapalı bir araba getiriyorum ve suçlu biri gibi içine süzülüyorum; mahallemin insanları beni hep başımda fesle gördükleri için, şimdi redingotla ve iki dirhem bir çerdek karşlarına çıkıp saygınlığımı yitirmekten çekiniyorum.

Zaman ne kadar değişmiş! Bu çağdaş sayılabilecek görkemli sarayın tüm demir parmaklıkları ardına kadar açık, beyaz kapılarda tek tük nöbetçiler var, herhangi bir yere girer gibi giriyor insan oraya. Yıldız'dan çok farklı, "Kızıl Sultan"ın tedirginlik içinde oturduğu o sarayın ürkütücü eşliğini insan ürpermeden aşamazdı!.. Öndeki ilk salonda, olağanüstü güzellikte ipek halılar serili –büyük pencerelerden beyaz mermer rıhtıma, Boğaz'ın mavi sularına, Asya kıyısının camilerine bakan– bu salonda bana geleneksel kahve ikramı yapılıyor; fazla kavrulmamış, çay rengindeki bu kahve ancak sarayda içilir, kahveyi altın tepside, elmaslarla bezeli altın zarf içinde, çok küçük bir fincanla veriyorlar; Doğu saraylarındaki teşrifat gereği, sırma işlemeli kadife bir kumaş, savrulmuş bir çeşit örtü gibi, hem bu hoş içeceği, hem de onu bana ikram eden hizmetkârın kolunu ve omzunu örtüyor.

Daha sonra Sultan Mehmet Reşat beni sade döşenmiş sayılacak bir salonda kabul ediyor. Giyinişindeki hiçbir şey onun İslam dünyasının halifesi olduğunu belirtmiyor. Üstünde bir gri "takım elbise" var, başında fes olmasa onu herhangi bir Fransız kentsoylusu sanmak olası. İçtenlikli, iyi yürekli, tatlı bakışı ziyaretçisini hemen rahatlatıyor. "Kızıl Sultan"a nasıl da uzağız, o ölümcül kuşkunun hükümdarı, şiddetin efendisiydi, bununla birlikte keskin bakışları anlaşılmasa ruhunun yine de acımaya, hatta sevecenliğe ne kadar duyarlı olduğunu birdenbire açığa vurduğu zaman insanı bü-

yüleyebiliyordu! O bir geçmiş zaman hükümdarıydı, yaşadığımız XX. yüzyılda çağını doldurmuş bir geçmiş zaman kişiliği idi; her yandan tehdit altındaki ülkesinin ve ulusunun geleceği karşısında onun kapıldığı dehşeti bizlerin anlaması olanaksız ve bizim, onun suç dediğimiz işlerini yargılamaya hakkımız yok. Bana gelince, gösterdiği nice yakınlığa tanık oldum, artık yok diye o zamandan beri bu saraydan ilk kez içeri girerken anısına hiç değinmesem nankörlük etmiş olurum...

Görüşme bittiğinde İstanbul'a dönmek, gülünç şapkamı çıkarmak, yine Türk fesimi giymek için sabırsızlanıyorum, yine hiç değilse birkaç günlüğüne zamanın yürüyüşünü unutan, hâlâ dua etmesini bilen binlerce düş tutkunundan biri olmak için acele ediyorum.

Yarın ramazana giriyoruz, vaktiyle sık sık katıldığım İslam dünyasındaki oruç dönemini bir kez daha göreceğimi düşünmek beni eğlendiriyor. Sahiden de gün boyu her şeyden sıkı sıkıya uzak durulması İstanbul'a nerdeyse yaslı bir hava verecek; güneş ufuk üstünde kaldığı sürece, Türklerle, bilindiği gibi, yemek de, içmek de, tütün de yasak olduğundan, onlar hiçbir şey verilmeyen küçük kahvelerin, küçük lokantaların önlerinde oturup duracaklar; konuşmadan, yarı uykulu, tatsız bir havada tespihlerini çekecekler, yaşam her yerde askıya alınmış gibi olacak. Ama bunun aksine, akşam güneşin büyük mezarlıklardaki perde perde servilerin ardında yitmesiyle birlikte ve top atışı inananlara oruç vaktinin bittiğini haber verir vermez büyük akşam şenliği için birdenbire neşe dolu bir uyanış başlayacak. Bütün kent ansızın elektrikleşmiş gibi eğlenceyle, gürültüyle, çalgıyla, ışıkla dolacak. Kaldırımlar boyunca binlerce nargile ateşi parlayacak, kahveler insanla dolup taşacak, gönülden gülen, iştahı yerinde insanlar az bir paraya yoğurtlu kuzu kızartması dürümleri veren seyyar kebabçıların çevresine yığılacak, her yerde teflerin, neylerin eşliğinde uzun saplı Türk sazlarının çalındığı dinletiler düzenlenecek, kimi yerlerde insanı gülmekten kırıp geçiren geleneksel gölge oyununun perdeleri aydınlanacak ve bütün bu saf neşe patlamasının üstünde, çok yükseklerde, o güzel gökyüzünün karanlığında ısıltı ısıltı harflerle boşlukta yazılı gibi duran Kuran ayetleriyle, sanki yıldızlara doğru yükselen sayısız minareyi saran ateş çemberleriyle havadaki ışık donanması bir periler âlemini çağrıştıracak.

Bu Doğu eğlencesinin en çekici yanlarından biri hep çok dürüstçe, hep çok safça olmasıdır; ne yalın, ne hoş denilecek kadar. Hiçbir zaman ne hoyratlığa, ne kabalığa yer vardır. Ah, tüm bu eğlencedeki o kusursuz terbiye ile kentin alt mahallelerinde Tanrıların doğuşunu kutlayan Rum güruhunun insanı tiksindiren içki âlemleri arasında nasıl fark var...

Doğu Düşleri Sona Ererken'in el yazması asıl metni burada kalıyor, babam (Pierre Loti) metni 1914'te cepheye hareket ettiği zaman yarım bırakmıştı, sonra da bitirmekten vazgeçti. Ama Türkiye'ye yaptığı son iki yolculuk sırasında aldığı notlara dayanarak tamamlanmamış kitabına benim devam etmeme izin verdi. Dolayısıyla daha önce 1913'te yayımlanmış üç *Edirne Mektubu* dışında bundan sonra gelenlerin tümü yayına hazır değildi. Bu notların düzeltilmeleri, gözden geçirilmeleri gerekirdi; elbette ki, kendimde bu yetkiyi görmedim, yalnızca babamın önerileri doğrultusunda içerdikleri çok özel bölümleri çıkarmakla yetindim.

SAMUEL VIAUD

5 Eylül 1910, Pazartesi.

Nedeni belirsiz bir yüksek ateş neredeyse birdenbire beni yıkıp bitiriyor, bir ölü gibi yere uzanıp kalıyorum.

Güneş batarken sokaktan geçen zurnalar, boğuk sesli büyük davullar ramazanın ilk akşamı olduğunu anımsatıyor. Gerçekten, az sonra pencerelerimdeki kafesler arasından seçtiğim bir minare ışık çemberiyle donanıyor. O sırada oğlum odama giriyor, şenlik ışıklarıyla taçlanmış Sarayburnu'ndaki minarelere bakmak için kendisiyle birlikte tahtaboşa gelmemi söylüyor, yarın bu manzarayı görmek için kuşkusuz çok hasta olacağımı düşünerek kendimi sürükleye sürükleye yukarı çıkıyorum.

Dışarının havası bir an başıma serinlik verdi. Ama bütün gece Doğu ramazanlarının büyük patırtısı bana müthiş acı çektiriyor. Bu büyük patırtıya gece yansıma doğru elleri sopalı bekçilerin o korkunç bağırılanları karışıyor, İstanbul'da âdettir, yangınları haber vermek için böyle bağırır bekçiler, sanki insan ciğerlerinin ötesinde bir güçle uzayıp gider sesleri: "Yangın vaaaaar!"

Uyku tutmuyor, arabaya binecek halim olursa, yarın Taksim'deki Fransız hastanesine gitmeye karar veriyorum.

6 Eylül 1910, Salı.

Üstümü giyiyorum ve hastane için bavulumu hazırlıyorum, durum değişinceye kadar oğlum ve Osman burada kalacaklar, onlara Cemil hizmet edecek.

Haliç'in öbür kıyısına geçmek, Beyoğlu'na çıkmak, sonunda Taksim'e varmak için arabanın gideceği yol uzun, dersiniz ki bambaşka bir dünyaya gidiyorsunuz.

Saat on birde hastanedeyim, beni rahibe Jeanne karşılıyor, ateş içinde olduğumu görünce hemen yatırıyor.

7 Eylül 1910, Çarşamba.

Taksim Hastanesi. Rahibe Jeanne, rahibe Pauline ve kedisi Michu ile evvelce bir ay hasta yattığım aynı odada yine karşılaşıyorum; karlı bir kıştı, bundan altı yıl önceydi, o sıra bir grip salgını mürettebatımın yarısından çoğunu yatağa düşürmüştü. Burada hiçbir şey değişmemiş, hatta duvar satafinin vuruşlarında bile geceleri aynı keder var.

9 Eylül 1910, Cuma.

Bu sabah hastaneden çıktım, hâlâ biraz ateşim var, hekimler geçiyor. İstanbul'un göbeğindeki küçük evime kavuşmak ne mutluluk!

Oğlumu Eyüp'e götürüyorum. Türkiye'ye ilk gelişinden, altı yıldan bu yana Eyüp Camisi'nin sessizlik içindeki avlularını, İstanbul'un bu en kutsal yerini, yabancılara hâlâ sıkıca yasak olan tek yeri görmek onun düşüydü. Bugüne değin oğlumu oraya götürmeyi hep reddetmiştim çünkü bu iş beni yine de biraz korkutuyordu.

Kendimize daha çok memleketin insanları havasını vermek için Eyüp'e büyük mezarlıklardan gelmenin ve caminin duvar çevrili kısmına Haliç'e aksi yönden yaklaşmanın sakınlı olacağı kanısına vardım.

Tam Türkler gibi başımızda fes, elimizde tespih kutsal avluları örten küçük giriş kapısını açıyoruz, işte yüksek servilerin, yaşı bilinmeyen koca çınarların yeşil gecesinde, tam ortadayız şimdi. burada, duvarları ma-

vi çiçekli eski çinilerle bezeli bu geniş alanda, huşu uyandıran, sarıklı mezar taşları altında II. Mehmet'in silah arkadaşları yatıyor. Birkaç dindar yaşlı adam bağdaş kurup duaya durmuş, güvercinler, leylekler çekinmeden onların çevresinde, döşeme taşlarının üstünde geziniyor. Yoğun dینگinliği neredeyse boğucu gelen bu yerden sakın sakın, dikkat uyandırmadan geçiyoruz ve Eyüp Sultan'ın yattığı türbenin önüne geliyoruz. Pencerelelerden birindeki tunç oymalı parmaklıktan türbeye bakmak için duruyoruz. Gölgeyi avluya göre biraz aşağıda kalan türbenin içini hemen hemen büyük sanduka olduğu gibi kaplıyor. Sanduka sırması solmuş ipekle kaplı, üstünde dev bir sarık var. Her yanda çok eski, desenleri en güzel kırmızıyı, üç yüz yıldır gizi yitmiş o yakut kırmızısını taşıyan çinilerle kaplı duvarlar ışıltılamakta. Sandukanın yakınında içeri kapanmış, sırtı bize dönük, yaşlı bir hoca, hasırların üstüne oturmuş altın yaldız tezhipli el yazması bir Kuran okuyor. Bütün her şeye bakmak için fazlaca oyalanıyoruz galiba, çünkü yaşlı hoca sanki inançsızların kokusunu almış gibi birdenbire geriye dönüp ansızın bizi korkutan işkillenmiş bir havayla uzun uzadıya yüzümüze bakıyor; daha da tatsız, kutsal bir yere usulsüzce girip kutsallığını çiğnediğimiz duygusuna kapılıyor. Bununla birlikte tedirgin görünmememiz gerekiyor, çünkü bu herkesi hemen uyandırır, acele etmeden tespihlerimizi çekerek oradan ayrılıyor.

Sonuncu avludan çıkınca vaktiyle aşılması olanaksız gözüyle baktığım parmaklıklı küçük kapıyı arkamızdan kapıyorum; kendimizi herkese serbest olan iki yanı ağaçlı, beyaz mermer döşeli Şeyhülislam yolunda bulduğumuzda, bu son derece yasak yerden oğlum kavgasız gürültüsüz ayrıldığı için bir rahatlama duyuyorum.

Akşam, gecenin geç saatlerinde, beni tekrar ağırlaştıran, yakarı ateşe karşın, oğlumla ve Osman'la birlikte iyice alıştığımız Mahmut Paşa Alanı'na gidip oturacağım –caminin önündeki gösterişsiz bir kahvede nargile söylüyorum.

Ramazanda olduğumuzdan akşam namazı için bu eski Mahmut Paşa Camisi'nin sivri kemerli kapısında alışılmışın ötesinde kalabalık var, çevredeki bütün minareler söylemeye gerek yok, havada duran ışık çemberlerini donanmış, ayrıca bütün o huşu uyandıran mezar taşlarına eski fenerler asmışlar, bütün içenlerin masaları arasında şurada burada küçük arkadaş

toplulukları halinde yükselen mezar taşları sanki yaşayanların arasına daha yakından karışmak ister gibi. Ah, bu yüzü olmayan küçük topluluklar, ne taşırılar, ne sıkıntı verirler, ne de burada eğlenerek vakit geçirilmesini kınarlar, çünkü bu eğlence alçak sesle söyleşirken ara sıra, insanı oyalayan bir du-man sarmalı savurmaktan ibarettir...

Hem toprağı altında sayısız düş tutkunu gömülü bütün İstanbul'da bu böyledir, bu toprak gizlemek yerine her kavşakta, gölgeler içindeki her alanda, göze batmayan, birbirine benzeyen mezar taşları vasıtasıyla onları açığa vurur ve bu mezar taşları ölümdaki korkunçluğu değil, erinci ve dinginliği yansıtırılar.

Eskiden, Tanrı'ya şükür turistlerin ziyaret etmediğı bu biraz yab-anıl Mahmut Paşa Camisi'ne girmeye cesaret edemezdim. Ama zaman de-ğışti, hem sonra öylesine buranın insanı oldum ki, birlikte nargile içtiğim küçük masalara, Doğı halıları üstüne oturmuş komşularım, kendiliklerin-den beni çağırıyorlar: "Niçin bizimle birlikte namaza gelmeyesin?"

Yakıcı ateşten bitkin düşmeme karşın tüm bunların çekiciliğı bir kez daha üstün geliyor, onların ardı sıra camiye gitmek için ayağı kalkıyo-rum. Ama oraya vardığımda ayakta duracak halim kalmıyor, imamın ezgi-li sesine uyarak diz çöküp secde ediyorum, bunu her şeyden önce döşeme taşlarından sağlam bir destek almak ve yerdeki hasırların serinliğini duy-mak için yaptığımı kabul etmek zorundayım.

Namazın bitiminde kubbeler asılı lambalar sönüp mezarı anımsa-tan alacakaranlık yine içeriyi doldurduğunda iyice bitkinleşiyorum; artık kimsenin bilmediğı evimize dönmemiz gerekiyor, şükür ki yalnızca iki adım ötede.

Bütün gece ateşten kavrulurken, ramazanın sabaha kadar İstan-bul'u dolduran gümbürtüsü, düşlerimi altüst ederek içimi karartıyor. Pen-cerelerimin altından sıra sıra geçen küçük çalgıcı toplulukları, uzakta kar-maşık sokakların derinliklerinde yitiyor, biraz da sayıklayan beynime onla-rın yabancı karakteri ilginç geliyor; inlercesine ses veren zurnaların çaldığı minör tonlardaki o ezgilerin, dev davulların vurduğu o tartımların, her şe-yin, yakındaki Asya'dan geldiğini duyumsuyor insan ve yine tüm bunlar çok uzun zamandır neredeyse yurt bildiğim İstanbul'da bana hiçbir zaman

beklemediğim bir sürgünlük duygusu veriyor. Sevgili İstanbulumda kendimi sürgün ve yitik duyumsamam olası mı?

Güneş doğsun diye sabırsızlanıyorum, sabah olunca bu sürgünlük duygusu gücünü yitirecek sanırım. Şu anda, istersem beni bir saatte Tak-sim Hastanesi'ne götürebilirler, orası benim için en azından Fransız toprağından bir parça olacaktır.

10 Eylül 1910, Cumartesi.

Oğlumu gençlik sevgilimin mezarına götürüyorum. Onu oraya götürmek bana gerçekten biraz garip geliyor, ama sevgilimin anısı yılların arasından süzöldükçe sanki somutluğunu yitirecek kadar arlaşımış.

Yaşamında bir kez oğlum oraya gitsin istiyorum ve bu bugün olmazsa bir daha hiç olmayacak sanıyorum, çünkü ateşim yükseliyor. Bütün gece ramazan çalgılarından başım ağrıdı, hem sonra onları son kez, bende nice anılar uyandıran bu ezgileri sonuncu kez dinliyormuşum gibi geldi bana.

Sanki aşağı düşecek sağlam şeylermiş gibi çevreleri kesin hatlarla belirgin kocaman koyu bulutların altında ağır, ağır bir sıcak var. Saat üçe doğru Osman'ı da yanıma alıp arabayla yola çıkıyoruz. Aksaray'ın eski mahalleleri arasından geçen yol uzun, ateşten titriyorum, başımdaki fes çok ağır geliyor, sonunda Edirnekapi'dan, göçmesi yakın eski kapıdan dışarı çıkıyoruz ve işte mezarlıkların bulunduğu sonsuz ıssızlıklardayız.

Epey uzun zamandır servi kökleri arasında çürümüş, toprağı karışmış sevgilimin bulunduğu bakımsız mezarlığa oğlumu da yine duvardaki gedikten sokuyorum. Kurumuş toprağın üstüne vuran bunaltıcı sığağı karşın gökyüzü pek tuhaf, iç karartıcı ve nerdeyse karanlık.

Mezar taşlarının yaldızları ve beyaz rengi bugün bana daha solgun, daha ölgün görünüyor... Mavi top dikenler topluyorum, buralarda ölmezsem Rochefort'daki camime koydurduğum, buradakiyle aynı olan mezar taşının üstüne yerleştireceğim.

Kuşkusuz sonsuza dek buradan ayrıлып gitmeden önce eğilmek, toprağı öpmek istiyorum, o zaman oğluma ve Osman'a önüm sıra gitmelerini, orada, duvardaki gediğın yanında beni beklemelerini söylüyorum;

belki ne yapmak istediğimi seziyorlar, ama ne yapalım...Son bir defa öpmek için kuru otların üstüne uzanıyorum, her şeye bakıyorum, mezara, çevremdeki görkemli görünüme bakıyorum, tüm bunlar ölünceye değin gözlerimde yer etsin istiyorum...

Oğlumla Osman'ın yanına geldiğim zaman ikisini de çocuklar gibi çömelmiş, dev bir kaplumbağayla oynarken buluyorum, benzerini hiç görmediğimiz bu kaplumbağa en az iki yüz yaşında olmalı. Vaktiyle görkemli padişahlar zamanında, İslamiyet'in eski devirlerinden beri orada yaşamış bu mezarlık hayvanı bir tuhaf; yarı bilinçli yaşamını son dönemlere özgü yıkıntılar ve suskunluklar arasında hâlâ sürdürüyor.

Akşam ramazan topundan sonra İstanbul yine Doğu ezgileriyle inlerken gidip bildik kahvelerden birinin önünde, çınarların altında, sarıklı düş tutkunlarının arasına oturmayı deniyorum. Ama ateş bunaltıyor, dayanamıyorum.

15 Eylül 1910, Perşembe.

İstanbul'dan yine ayrılmaktan duyduğum derin üzüntüye karşın bu sabah hastaneye dönmem gerekiyor; ateşim çok yüksek, hekimler ciddi olduğunu söylüyorlar hemen.

Yola çıkmadan önce kesinlikle bir daha geri dönmeyeceğim duygusuyla Türk gibi yaşamak düşümün çok kısa sürdüğü bu gizli evimin her yanına bir göz atıyorum. Sonra tahtaboşa çıkıyorum, kendi halindeki, sarıklı, ak sakallı yaşlıların gezindiği çitle çevrili küçük bahçelere, karşıda Sarayburnu'ndan Marmara'nın mavi ufuklarına dek alçalıp giden ak minareler ormanına veda ediyorum. Hayır, kesinlikle duyumsuyorum, bu eve bir daha dönmeyeceğim.

Bir arabayla karşı tarafa, hastaneye gidiyorum. Ömrümde hiç böyle ateşle yanmamıştım, hatta Gine kıyılarında Afrika yazının güneşi çarptığı zamanlar bile.

28 Eylül 1910, Çarşamba.

Şu hastanede neredeyse sıkıntıyla dolu on beş gün geride kaldı. Ah gece ateşler içinde yandıktan sonra sabah uyanmanın o korkunçluğu! Neyim

var? Hekimler acaba hiçbir şey bilmiyorlar mı, hiçbir şey anlamıyorlar mı?

Bana daha yakın olsun diye oğlum çoğu yabancı gibi Beyoğlu'nda bir otel odasına yerleşti. Ölürsen neler yapacağını kendisine bir yazdırdım.

Kemal Bey, evini bana kiraya veren ince zabıt geldi, annesiyle birlikte oturacağı için evi geri alacağını haber verdi, ağustosta çocuksu bir neşeyle döşediğim bu geçici evden bana ait her şeyi aldırمام gerekiyor. Dolayısıyla iyileşsem bile artık İstanbul'da oturamayacağım.

Ama burada bunalıyorum, hâlâ hasta olmama karşın Fransız başkonsolosunun beni Ortaköy yukarılarındaki Boğaz'a bakan kır evinde konuk etme önerisini kabul ettim. Bu akşam gün batarken oraya götürecekler beni, konsolos, oğlumu ve Osman'ı da ağırlayacak.

1 Ekim 1910, Cumartesi.

Ortaköy'de Fransız konsolosunun yanında, onun karaya vurmuş bir batık parçası gibi beni alıp götürdüğü evindeyim! Konsolos her sabah ben kalkmadan önce İstanbul'a iniyor ve akşam saat yediden önce dönmüyor. Pencere demirlerine solgun latinçiçekleri, eşsiz mavilikte gündüzsefaları sarılı yemek odasında oğlumla baş başa kahvaltı ediyoruz. Daha sonra o, Osman'la birlikte İstanbul'a ya da Asya kıyısına gezmeye gidiyor, ben bütün gün tek başıma kalıyorum, bir paltoya sarınıp koca bahçenin dibindeki tahta barınağın içinde bir koltukta oturuyorum. Oradan biten yaza, biten yaşamıma bakıyorum, her şey sona ermekte...

Konsolosun evinin çekiciliği eskiliğinden, sessizliğinden kaynaklanıyor, Doğu biçeminde yapılmış çok eski bir ahşap ev bu. Hasta günlerimi geçirdiğim bu bahçe, Boğaz'ın yaklaşık otuz metre üstünde bir çeşit çok büyük, çok uzun taraça gibi. Yolları dümdüz, eski tarzda; çiçekler Fransa'nın eski çiçekleri, dalyalar, güzyıldızları, küçük kasımpatılar. Meyve ağaçları, sebze tarhları da var, ekili olmayan kısımlarda, bütün taşların altında akrepler uyuyor. Benim günlerimi geçirdiğim barınak alabildiğine kırsal görünümlü bu eski bahçenin sonunda.

Bahçemi çeviren alçak duvarın üstünden boş araziler içinde, büyük ağaçlar arasında Yıldız Sarayı surlarının bir köşesini görüyorum; daha ya-

kınlarda, “Kızıl Sultan” devrinde, oradan esen baskı ve şiddet bütün bu semte yayılırdı. Ama ben öncelikle ayaklarımın altında uzanıp giden şeyele bakıyorum; benimkisinin hemen altında bir başka bahçe var, o da uzun bir taraçayı andırıyor ve yaşlı hanım sultanlardan birine, Sultan Murat’ın dul eşine ait; çarşafı ya da yüzünde peçe, gözleri yerde, arkasında küçük Çerkez köleler onu ara sıra ağır ağır geçerken görmek olası.

Dul hanım sultanın özlemle dolu bahçesinden daha aşağıda Orta-köy Camisi ve sonunda Boğaz var; suyun karşı yanındaki Asya kıyısı, fundalıklar bu mevsimde çiçek açtığı için baştan aşağı pembeyle örtülü.

Boğaz’da, ayaklarımın altında, gemiler gidip geliyor; çiğ renkli, acemice resimlerle boyalı pupaları köşk biçiminde yükselen, görkemle ağır ağır sessizce geçen eski zaman yelkenlileri, yerlerini gitgide gürültü çıkaran vapurlara, kayıklar da buharlı çatanalara bırakıyor –burada da Doğu artık bitiyor...

Hanım sultanın bahçesinde de bizimkisinde olduğu gibi yapraklar sararmakta, dalyalar eğilip bükülmekte, açmış güzyıldızlarının çiçekleri geçmekte... Ve ben bahçede bana ayrılmış hasta yerimde, sıkıntılar içinde tek başıma, akşama değin, gün alçalıp serinlik çıkıncaya değin saatlerce kalıyorum... Ara sıra bir Türk dostum ziyaretime geliyor, eski uşaklarım Hamdi ile Cemil de beni görmeye geliyorlar, böylece biraz sevdiğim dili konuşma fırsatı buluyorum.

Elimden tutup beni yanına alan konsolosun evinde işlere, benimle anne gibi ilgilenen şen ve neşeli iki sadık yaşlı Fransız hizmetçi ile yirmi yirmi beş yaşlarında iki Hırvat kardeş, Niko ile Aleko, bakıyor, bir de Türk bahçıvan var.

Gece konsolos eve dönüyor, oğlum da eve dönüyor gece. Akşam yemeğini birlikte yiyorlar. Hasta olduğum için ben akşam yemek yemiyorum, birinci kattaki alaturka döşenmiş salona çıkıyorum ve bu, günün en yurtsamalı saati oluyor. Bu salon yukarıdan bahçeye doğru çıkıntı yapan camlı bir bölümle Doğu geleneğine göre büyütülmüş ve oraya geniş bir sedir koymuşlar; burası ön planda iki büyük eve bakıyor, hanım sultan ile Bulgar Kilisesi Patrik Vekili’nin evlerine; burasının görünümü her yanı, kıyı köylerini, camileri, Boğaz’ı, Asya kıyısını kucaklıyor. Güz akşamının karanlığında ışıklar yanıyor, rüzgâr çıkıyor, göçmeye yüz tutmuş bu ahşap

evin içinde kara bulutları kovan rüzgârın ıslığı işitiliyor. Akşam ezanını okuyan müezzinler de işitiliyor, sonra gece bekçileri bu eski mahallede, eskisi gibi sopalarının uç demirini kaldırım taşlarına vurmaya sürdürüyor.

İnsan Doğu'da olduğunu pekâlâ duyumsuyor hâlâ, ama bu Doğu hüzün dolu; güzün, akşamın, çöküşün, ölümün Doğusu bu.

8 Ekim 1910, Cumartesi.

Hâlâ Ortaköy'deyim. Sonunda beni Fransa'ya götürecek gemi Karadeniz'de saldırıya uğrayıp batmış. Dolayısıyla hareketimi geciktirmek, Ortaköy'de bu dünyadan kopuk sığınakta on beş gün daha kalmak zorundayım, kış bastırır da bir yere kıpırdayamazsam diye korkuyorum.

16 Ekim 1910, Pazar.

Oturduğum bu geçmişten kalma eski evde eski zaman gelenekleri sürdürülüyor, pazar günleri sade, basit bir dinlenmeyle geçiriliyor ve pazarlar sonsuz özlemler yüklü oluyor.

Fransız hastanesindeki rahibeler, konsolosu haftalık ziyaretlerine pazar günleri öğleden sonra geliyor. Saat ikiye doğru başrahibe Jeanne, çocuk dolaştırır gibi yanında gezdirdiği kendisine bağlı iki rahibeyle birlikte çıkageliyor. Rahibe Jeanne bahçenin dibindeki barınağıma gelip yanıma oturuyor, yukarıdan ardı ardına Boğaz'dan geçen gemilere bakıyoruz; bir zamanlar benim bulunduğum savaş gemileri de gelip geçen bu gemilerin arasına sık sık katılırdı, şimdi sanki bu dünyadan biri değilmişim gibi bakıyorum onlara.

Tam aşağımızda, suyun hemen kıyısındaki Ortaköy Camisi bizi, rahibe Jeanne ile beni çok meşgul ediyor. Oktan sivri iki minaresinden biri depremde yıkılmış, özel minare işçileri yıkık minareyi sıra sıra tuğla örerek yeniden yapıyor, biz de fundalık çiçekleri soldukça gitgide Asya kıyısı tepelerini saran tuğla kırmızısına vuran minare gölgesine dikkat ederek onun bir pazardan ötekine ne kadar yükseldiğini gözlüyoruz... Ah bu pazar günlerindeki manastır huzuru! Fırtınalı yaşamımda ne garip bir perde arası... Ölü-

ler yaşayanların işleriyle ilgileniyorsa eğer, onlara bizim şimdi minareye baktığımız gibi bakıyorlardır mutlaka.

Bu sırada daha genç olan diğer rahibeler bahçede, el tutuşup kedileri üstünden atlatarak ya da yaprakları dökülen ağaçlardan düşmüş incirleri, narları toplayarak okul çocukları gibi eğleniyorlar. Ve yaprakları sararmış bir asma çardağı altında iki yaşlı Fransız hizmetçi, iki Hırvat kardeş, bir de Osman bitmek bilmeyen domino partileri yapıyorlar, birbirlerine oynadıkları oyunlara, yaptıkları masum hilelere çocuksu bir neşeyle yürekten gülüyorlar.

Mahalle sakinleri “Fransız konsolosunun evi Allah babanın evi” demeyi âdet edinmiş, bu, özellikle başlıklarındaki manastır beyazlığını buraya taşıyan rahibelerin düzenli olarak geldiği şu huzur dolu pazar günlerinin öğleden sonrası için doğru. Peki ya ben, deyim yerindeyse tekdüze bir dinginlik içindeki bu tatlı sığınağa tıklılmaya nasıl razı olmuştum? Bu hiç beklenmeyecek, pek garip bir şeydi. Bahçenin çevresinde yayılan uçsuz bucaksız görünümün, Boğaz’ın, görkemi karşısında, dünyanın en büyük tragediyalarından birinin burada oynanacağını, sel gibi kan akacağını, yitip giden bir dünyanın, yazık ki, burada can vermeye hazırlandığını insan duyumsarken, benim bu durumum daha garip kaçıyordu! Dalyalar, yıldızlar kuşkusuz ölecekler. Yalnız gök mavisi gündüz sefaları daha dayanıklı, onlar bana on yıl önce düşen ilk kırağılara karşın cesetlerle dolu Tien Şan yı-kıntıları arasındaki küçücük bahçelerde direnen gündüz sefalarını anımsatıyor.

Çevremi saran erincin dinlendiriciliği gitgide bana can veriyor, özellikle Türkiye’de bulunduğumu, sevgili İstanbul’un orada, yakındaki küçük burnun sararmış yeşilliği ardında gizlendiğini düşününce hastalıktan ötürü nerdeyse hareketsiz kalmak daha da zoruma gidiyor. Her şeye karşın İstanbul epey uzak, sık sık gidemeyeceğim kadar uzak; ama pazar dışındaki günler Ortaköy alanından bir araba kiralıyorum ve hiç değilse birkaç gün daha Türkiye’de olmanın tadını çıkarmak için beni Avrupa kıyısındaki Türk köylerinden birine götürmesini istiyorum.

Solan güneşe karşı, gitgide tenhalaşan küçük kahvelerin önünde son nargilelerimi içiyorum. Her yerde güz renkleri var, çoğu zaman gökyü-

zünde kara bulutlar dolaşıyor... Çok sevdiğim Doğu'da geçirdiğim günler bu kez ne kadar umulmadık biçimde bitecek!

Mahalle bekçisi ucu demirli sopasını ses veren kaldırım taşlarına vurduğunda, ara sıra bir kaçıp gitme arzusu tutuyor beni. Güzel, tatlı bir geceyse suyun kıyasına, caminin çevresindeki sakin, dinselik dolu küçük alana kadar gitmek için dul hanım sultanla, Bulgar piskopos vekilinin evleri arasındaki dik yokuşlu, merdivenli yoldan aşağı iniyorum. Bir zamanlar benim İstanbul'un ne iflah olmaz gece kuşlarından biri olduğumu bilmeyen konsolos, gece gezintilerine yalnız başıma çıkmamdan kaygılanıyor, çok geçmeden arkamda, karanlığın içinde, koşan ve ıssız sokağın merdivenlerini dörder dörden inen genç birinin ayak seslerini işitiyorum. Ev sahibimin bana yetişmesi ve eşlik etmesi için gönderdiği iki Hırvat'tan biri, Niko ya da kardeşi Aleko'dur bu.

Ama düş tutkunlarının küçük kahveleri camlarını kapamışlar. Sert, soğuk bir rüzgâr var. Artık dışarıda nargile içilmiyor, şimdi içeride, nargile kokusuyla havası ağırlaşmış bir ortamda, kendi halindeki sarklı, sessiz insanların arasında oturmak gerekiyor. Eski bakır avadanlıklar asılı gösterişsiz duvarlar, dinsel yazılar, Kuran ayetleri içeren yazısı solmuş sayısız küçük çerçeveye bezeli.

Avrupalıların sıkça uğramadığı bu yerlerde insan çağdaş dünyanın, her şeyin çok uzağındadır!

Sonra iş konsolosun evine dönerken sokakları yokuş yukarı çıkmaya geldiğinde, bir an için unuttuğum amansız bir yorgunluk, kendimi daha yeni toparlamaya başladığımı bana anımsatıyor.

17 Ekim 1910, Pazartesi.

Hiç kuşku yok daha iyiyim, sanki yaşlılık ve ölüm bir kez daha uzaklaşıyor, son bir süre bağışlıyorlar bana.

Uzun süren ateşim, Ortaköy'deki yarı tutukluluğum yüzünden güç yürüyen araştırmalarım yarım kalmıştı; zavallı "gönül kırgınları"nın yer aldığı eski günlerdeki yaşamıma yeterince yakından karışmış olan yaşlı kadını İstanbul denilen labirentin içinde tekrar bulmayı amaçlıyordum -Canan'ın

hangi mezarlığın hangi köşesinde yattığını bana yalnız o söyleyebilirdi.

Bununla birlikte, burada bir manastır dinginliği içinde yaşarken, her şeyi bilmesi gereken yaşlı kadının Asya'da, İzmir yakınlarında, yitirdiği servetinden elinde kalan küçük bir toprak parçasına çekildiğini öğrendim. Ama bu güz; en geç ekimin ilk günlerinde İstanbul'a gelmemesi olanaksız diye bana güven verdiler. Benim için bir kez daha bekleme işkencesi başlıyordu, onun dönüşünden önce İstanbul'dan ayrılmak zorunda kalırsam diye korkuyordum. Onu görmeden gitmektense vapuru kaçırmayı ve hareketimi ertelemeyi yeğlerdim.

18 Ekim 1910, Salı.

Askerliği için belli bir tarihte Fransa'ya dönmesi gereken oğlum büyük üzüntüyle bu akşam Orient-Ekspres ile hareket etti, gidişinin verdiği boşluğu duyuyorum. En azından bir türlü nedeni anlaşılmayan ateş yineleyip beni yok etmezse, sekiz gün daha burada tek başıma kalacağım.

Gündüz, oğlumla birlikte, şimdiden güz renklerine bürünmüş Boğaz'ın en yakın kıyı köylerine, hafiften hüznü veren son bir gezinti yapmıştık.

Alacakaranlıkta, uzaklarda bir semt içinde yitmiş o eski evin eşliğinde birbirimizden ayrılışımızı uzun süre anımsayacağım. Kapının demir parmaklıklarına sarılmış latinçiçekleri Karadeniz'den gelen hafif rüzgârla sallanıyordu... Yaşamın ciddi anlarında, kendi başlarına hiç önemi olmayan çeşitli şeyler, bize acı çektirecek olaylarla hiç bağıntısı bulunmayan pek ufak, küçük ayrıntılar tuhaf biçimde bizde yer ediyor; aynı şekilde ben de oğluma veda ederken eşğin taş döşemesindeki siyah ve beyaz çakıl taşlarından yapılmış desenlere bakıyordum ve bu sıradan, küçük mozaik garip biçimde belleğime yerleşti...

Oğlumu tekrar gördüğümde, o, asker, topçu eri üniforması içinde, adeta baştan aşağı değişmiş olacak.

19 Ekim 1910, Çarşamba.

Bu arada Türk dostlarımla kesin olarak söylediğine göre kaygıyla aradığım İzmir'deki yaşlı kadın gelmiş, dünden beri İstanbul'daymış, bir görüş-

me fırsatı yakalamak için tehlike dolu planlar kuruyordum. Onun tek kelime Fransızca bilmemesi her şeyi çok daha güçleştiriyordu. Bu güçlükler karşısında sadık uşağım Cemil'e, İstanbul'un en gözü pek, en becerikli, en kurnaz adamına açılmıştım.

Hayır, diye yanıtlamıştı beni, onu aramaya sen gitme İstanbul'a, mahallede dikkat çekebilir, anlıyor musun? ... Ben giderim... Hatta şimdi hemen gideceğim oraya... Bir çırpıda güzel kırmızı esvabımı giyip aşağıya, cami meydanına iner, güzel bir araba tutup yola koyulurum. Olsa olsa saat daha sabahın onu, en geç iki saat sonra onu sana getiririm... Sen Cemiline güven, beklentilerini hiçbir zaman boşa çıkarmaz o, biliyorsun!

"En geç iki saat sonra" demişti. Birazdan dört saat olacak, daha görünürde yok! İnandırıcılıktan yoksun bu küçük serüvene bel bağlamak ne çocukluk!

Saat dört buçuk, gün alçalmaya başladı ve daha şimdiden serinlik çıktı.

İşte geliyorlar, diye Hırvat Aleko koşarak gelip haber verdi. Sokağın alt başındaki merdivenlerde arabadan indiler, yürüyerek yukarı çıkıyorlar, vakitleri çok darmış gibi acele içindeler!

Gerçekten aşağıda görüyorum onları: Büyük adımlarla yukarı çıkan kırmızı giysisi sırmalı, iri yarı bir adamla, onun ardı sıra pıtı pıtı yürüyen (bizde olduğu gibi burada da yaşlı hanımların rengi) kızıl kahve bir ipek çarşafa sarınmış, beyaz eldivenli, endamı hâlâ zarif bir Türk kadını. Ama niçin bu kadar acele ediyor, beni görmekteki bu acelesi neden?

Aleko, lütfen hemen önlerine çık ve hanımı buraya yanıma getir, bekletme onu.

Sonunda öğreneceğimi düşününce biraz titriyorum. Merdivende, yukarı çıkan ayak seslerini işitiyorum... Ve işte salondan içeri giriyor, onu bu salonda görmek gerçekleşmesi olanaksızmış gibi görünmüştü bana... Heyecanla, hızla, çarşafını yukarı kaldırıyor, saçlarının beyazlığına karşın yüzü hâlâ çekici, koşup ellerimi tutuyor:

Ah! Loti, diyor, çabuk söyleyin! Ne biliyorsanız hepsini söyleyin...

Nasıl? Ben ne söyleyebilirim? Asıl siz konuşmalısınız Madam. Yazık ki ben hiçbir şey bilmiyorum! Mezarı nerde, onu söyleyin bana! Ne olur

oraya birlikte gidelim... Ah, buradan, onun ülkesinden sonsuza dek ayrılmadan önce beni oraya götürmeyi reddetmeyin.

Bilmiyorum ki... Size yemin ederim bilmiyorum... Ben İstanbul'dan daha önce... Bu acıklı olayın sonuçlanmasından önce ayrılmıştım... Bizim memleketimizde... Bu tür şeylerin nasıl aşılmaz bir giz çemberiyle sarılı olduğunu bir bilseydiniz...

Bir koltuğa yığılıyor, gözleri yaşla doluyor, aramıza soluk kesen bir sessizlik çöküyor.

Ne çare ki, doğru söylediğini, aynı biçimde onun da benim sözlerimden kuşkulandığını pekâlâ duyumsuyorum...

O zaman birbirimize söyleyecek sözümüz kalmıyor, artık birbirimiz için bir şey ifade etmiyoruz... Aramızdaki tek bağ sonsuza dek koptu şimdi. Birbirimize büyük kötülük ettik az önce, birbirimizi çok büyük düş kırıklığına uğrattık ve bu donmuş bir zehir gibi ruhlarımızın gitgide daha da içine işliyor.. Her şey bitti öyleyse, derin bir giz içinde bitti, tıpkı İstanbul'da sözünü etmesi bile yasak şeylerin bitmesi gibi.

Az önce o kadar acele eden zavallı ziyaretçim sessizce ağlıyor:

Şimdi beni geri gönderin Loti, diyor... Burada İstanbul'dan uzaktayız... Gün alçalıyor... Biraz korkuyorum...

Cemil'i çağırıyorum:

Hanımı geri götüreceksin Cemil, çok saygı göstereceksin, dediğimi işitiyorsun değil mi, çünkü çok iyi davrandı, benim için yapabileceği her şeyi yaptı... Arkasından evinin kapısının kapandığını görmeden onu bırakma, annenmiş gibi geri götür onu.

Bana gelince, saygılı bir incelikle onu bahçe kapısına kadar uğurluyorum, son kez vedalaşırken eldivenli elini öpüyorum. Peçesini indirmeden önce gözlerinin yaşla dolu olduğunu görüyorum.

20 Ekim 1910, Perşembe.

Son kez İstanbul'dayım –hareketim üç gün sonra– kendimi daha şimdiden kış havası çökmüş bir kentte, hüznü bir göğün altında buluyorum bugün.

Benim çok sevdiğim küçük semtlerden Mahmut Paşa'yı da karanlık bir kış havası bürümüş, kahvelerin önünde, yapraklarını döken büyük ağaçların altında hâlâ oturmakta direnen, kürk kaftanlı iki üç yaşlı adam var; bu yaşlılar belki güzel günlerin yanılmasını sürdürmek istiyorlar, çünkü çok yazlar göremeyecekler daha.

Alacakaranlıkta sert bir kuzey rüzgârı çıkıyor ve beni kovalıyor.

22 Ekim 1910, Cumartesi.

Tatlı, nerdeyse sıcak bir hava var, Ortaköy'deki son gecem için insanın yaz geri geldi diyeceği geliyor.

Yolculuk öncelerinin, sonsuza dek bitecek şeylerin önüne geçilmez tedirginliğini duyuyorum. Tahmin etmeliydim: Bu eve, uzun süre sıkıntı, acı çektiğim bu eski bahçeye bağlanmışım. Bahçenin geçmişten kalma, kenarlarındaki dalyaları, yıldızları ölmüş ağaçlı yollarına veda ediyorum

Komşum hanım sultanın külrengi kedisi, hastalığım sırasında yaptığı gibi, bana eşlik etmek için alçak duvarın üstünden atlıyor. Çağırıyorum, son bir kez kendini okşatmak için yalpak yalpak yanıma geliyor.

Akşam yemeğinden sonra Ortaköy sahilindeki Türk kahvesini tekrar görmek istiyorum, bu gösterişsiz kahvenin duvarlarına, zamanla nargile dumanından kararmış dinsel içerikli hatlar asılı; gece, ılık ve güzel, Boğaz'ın kıyısına kadar aşağı iniyorum, eski yaz gecelerinde olduğu gibi sular yine ayna gibi durgun. Ardım sıra biri koşuyor karanlıkta, evdeki Hırvatlardan biri, Aleko ya da kardeşi Niko, İstanbul gecelerine ne kadar alışık olduğumu bir türlü kabul etmek istemeyen konsolos, kaygıyla üstüme titrediği için bana eşlik etsinler diye onlardan birini gönderiyor. Dolayısıyla, ardımdaki zorla kabul ettirilen bu incelikli yol arkadaşıyla gezintimi sürdürüyorum.

Aşağıda küçük alanda, bu ekim akşamı öyle tatlı bir hava var ki, alışlagelmiş sarıklı "misafirler"i yaz mevsimindeymiş gibi, dışarda oturmuş, tütün içerken buluyorum, ben de açık havada, onların arasına oturuyorum.

Bu son günlerde yeniden canlandım, sevgili Türkiyemi bir başka yolculukta tekrar göreceğimden ümitsiz değilim artık, ama elbette bir daha

hiç Ortaköy'de oturmayacağım, g z akşamları caminin çevresindeki küçük, gösterişsiz kahvelerden birinin gediklileri arasına bir daha hiç katılmayacağım.

23 Ekim 1910, Pazar.

İstanbul'dan hareket. Bir aydan fazla oturduğum Ortaköy'deki eski evden yüreğim sıkışarak ayrılıyorum.

Gemiye bindiğimde, saat altı için öngörülen demir alma vaktinin akşam saat ona ertelendiğini  ğreniyorum, demek ki Türkiye'de geçirilecek bir dakikayı bile yitirmemek için tekrar karaya inecek vaktim var.

Rıhtımın, beni götürecek gemiye en yakın noktasında duruyorum, bu nokta kesinlikle Tophane –İstanbul'a ilk gelişimdeki, otuz dört yıl öncesinin eski Tophanesi, inançsızların oturduğu Beyoğlu'na çok yakın bulduğum için ta o zamanlardan beri pek uğramıyordum, ancak hiç değişmeden kalmış.

Boğaz'a karşı bir Türk kahvesinde nargile içiyorum, belki son nargilem bu, vaktiyle, yirmi altı yaşındayken bu kahvenin kanapelerinde mutlaka bir kezden fazla oturmuşumdur.

şu Tophane'deki çeşmelere, camilere, demir parmaklıklara asılı kalmış gençlik anılarımı kim bilecek?

Harekete hazır olmak için saat ondan önce gemiye binmeli, benim için Türkiye defteri sonsuza dek kapanıyor mu acaba?

1913 Ağustos'unda belki sonuncu kez babam tekrar Doğu'ya döndü. Balkan Savaşları daha yeni bitmiş, kesin barış imzalanmamıştı, Türkiye'nin yazgısının ne olacağı, Edirne'nin Osmanlılarda kalıp kalmayacağı henüz bilinmiyordu.

SAMUEL VIAUD

11 Ağustos 1913, Pazartesi⁸.

Sabah, Boğaz'ın ortasına düşen Çanakkale'de mola veriyoruz.

Akşam, gece yarısı, İstanbul Boğazı girişinde, Kız Kulesi yakınında demirliyoruz. Sessizlik içindeki koca İstanbul orada, çok yakınımızda, minareler ramazana özgü ışık çemberleriyle aydınlanmış. Türkiye'yi yok olmanın eşiğine getiren acı olaylara, Makedonya'da, Trakya'da savaş alanlarında Hristiyan mermileriyle vurulmuş yatan iki ya da üç yüz bin ölüye karşı, buradan bakınca hiçbir şey değişmemiş gibi görünüyor.

12 Ağustos 1913, Salı.

Sabahın beşi. Sanki Doğu geçmişinin tüm eski gizemini saklayan, hâlâ uyku sessizliği içindeki Avrupa kıyısı saraylarını, harem dairelerini doğan güneş solgun bir pembeyle aydınlatıyor. Ama az sonra, karşıda, yaklaştığımız Galata'da, dumanlar ve çağcıl çalkantı başlayacak.

Sabah altıda gemi rıhtımdaki yerine palamarlanıyor. Rıhtımda bayraklar, kalabalıklar görüyorum, tahta saksılarda yeşil çiçekler dizilmiş, kırmızı halılar serilmiş, tıpkı büyük adamların onuruna yapıldığı gibi; bütün güvenlik görevlileri silahlı. Bu büyük hazırlık kimin için?

Sanırım bütün bunlar sizin için komutan, diyor Osman, beşinci kez Türkiye'de bana eşlik eden sadık uşağım.

Heyetler, Padişah'ın, şehzadelerin gönderdiği generaller, bütün loncaların temsilcileri, imamlar, dervişler, Arabistan'dan gelmiş din adamları gemiye çıkıyor. Gerçekten de coşkuyla karşılamak için beni arıyorlarmış.

Aşağıda beni bekleyen saray arabaları var. Tanrım, böyle karşılanacağım hiç aklıma gelmemişti. Ayağımı yere basar basmaz kalabalık alkışlı-

yor, bayraklar dalgalanıyor. Padişah'ın bir çatanasının beni beklediği Top-hane rıhtımına kadar yol boyu dizilmiş askerler selam duruyor, kalabalık alkışlamayı sürdürüyor. Hamallar birliği bile burada, beyaz yazılarla çizgilenmiş yeşil bayraklarını taşıyan İstanbul'un mert taşıyıcılarının hepsi gelmiş, kaba elleriyle gök gürleri gibi alkışlıyorlar.

Kimsenin bilmediği küçük bir deniz teğmeni olarak pek çok kez filikama bindiğim bu hiç değişmez eski rıhtımda, bugün zafer kazanmış bir komutan gibi selam duran askerler ve alkışlar arasında İmparatorluğun güzel çatanasına biniyorum.

Yarım saat sonra Kandilli'de, bir kez daha büyük incelikle beni konuk eden dostlarım O... ların evindeyiz. Boğaz'ın suları üstüne doğru çıkıntı yapan, üç yıl önce kaldığım odaya yerleşiyorum yine; karşıda Rumeli Hisarı'nın eski burçları, eski mezarlıkları. Döşemenin altında Boğaz'ın şı-pırtısı yine ninni gibi. Ve buradan ayrıldıktan sonra oynanan korkunç tragedyalara unutuyorum...

13 Ağustos 1913, Çarşamba.

Şehzade Yusuf İzzettin ile Abdülmecit'i ziyaret.

Döndüğümde eski mert uşağım Cemil'i buldum yine, Kandilli'de beni bekliyordu. Sevgiyle ellerimi öpüyor. Uzun süre çarpıştığı korkunç savaş sırasında çok acı çekmiş, üstündeki asker giysisi yıpranmış, toz içinde.

Zavallı Cemil, diyorum ona, çok yaşlanmışsın, saçların ağarmaya başlamış.

Bunun üzerine hüngür hüngür ağlıyor.

Gündüzün ziyaretlere giderken, hep aynı kalan güneş içindeki Boğaz'da kayıkla gezerken Doğu'nun, İslam dünyasının sürüp gideceğine güvenim geri gelmişti. Ama bu akşam, karanlık çökerken, evin önünde, bizim küçük mermer rıhtımda oturduğumuz şu vakitlerde, karşıda, Avrupa kıyısı üzerinde koyu bulutlar yığılıyor, hiç duyulmamış korkunç haberler geliyor: Hristiyan Avrupa, Türkiye'yi parçalamaya kesin kararlı görünmekte. Ve ben, benzi solmuş, ezgin, yazgıya boyun eğmiş halde beni dinleyen Cemil'e bu haberleri çeviriyorum.

Avrupa kıyısında Yeniköy'deki köşkünde ziyaret edeceğim sadrazam, beni almaya kürekçileri sırma işlemeli kırmızı kahverengi cepken giymiş üç çifteli güzel kayığını gönderiyor.

Görkemli kayığın içine yerleşiyorum, benim Fransa'dan geldiğim gemi Karadeniz'e doğru yoluna devam ediyor ve Kandilli önünden geçerken bandırasıyla beni selamlıyor.

Sadrazamın beni kabulünden sonra, yine o güzel kayıkla, Boğaz'ın Asya kıyısına, Beykoz'a gitmeye vaktim oluyor. Oraya böyle bir mürettebatla varışım heyecan yaratıyor, başımda fes olduğu için bütün düş tutkunları beni büyük Türk beylerinden biri sanıyor, esenleyerek ayağa kalkıyorlar.

Ah, buraya, yüzyıllık çınarların koyu gölgesi altına, havasında hep aynı eşsiz dinginliğin, aynı gizemin dolanıp durduğu "Hünkâr Çayırı"na tekrar gelmenin verdiği hüznün...

Kaplumbağalarla dolu derenin kıyısında gösterişsiz, küçük kahve "gönül kırgınları" zamanında olduğu gibi hâlâ duruyor, orada insanlar beni tanıyor, duyulanıyorlar. Alacakaranlık vakti yaklaşıyor, çimenlerin üstünde "iftar" etmek (oruçtan sonraki akşam yemeği) için Türk aileler, peçeli kadınlar geliyor. Çobanlar keçilerini yine eski günlerdeki gibi aynı ezgilerle geri getiriyor. Ağaçlar ardında saklı kalmış hisardan askerleri namaza çağırmak için çalınan aynı boruların kalın sesleri işitiliyor.

Cenneti andıran huzur dolu bu yerde oyalanıyorum, her akşam olduğu gibi yine ışık yansıtan aynaların devimsizliğini alan Boğaz'ın sularında Kandilli'ye dönerken ay çevreyi aydınlatıyor.

Saat dokuza doğru, yalının küçük mermer rıhtımında otururken, zurnalarla, darbukalarla çalınan eski bir Türk ezgisinin yaklaştığı işitiliyor; bunun benim onuruma olduğunu söylüyorlar, köy sakinleri benim için şaşırtı bir şenlik hazırlamışlar. Bir kayık görünüyor, çok büyük bir kayık bu, eski zaman giyimli sekiz kayıkçının ayakta kürek çekmesiyle yol alıyor. Baştan aşağı ışıqla, bayraklarla, benim onuruma Türk harfleriyle pırıl pırıl bir yazıyla donatılmış. Büyük kayıkta köyün bütün ileri gelenleri ve imamlar beni beklemekte; görkemli yaygıların, minderlerin üstüne uzanıp onların ara-

sında yerimi almalıyım, kayıkta bana bir şeref nargilesi getiriyorlar. Eski Doğu ölmemiş, benim için onu burada dokunaklı bir özenle yeniden oluşturmuşlar. Gece yarısından daha geç vakitlere kadar sürecek bir gezintiye çıkıyoruz, ben hep bir paşa gibi güzel yaygıların üstünde uzanıyorum. Keskin sesli zurnalar ve darbukalar bir başka kayıkta önden gidiyorlar, arkamızda Kandilli'nin bütün kayıkları uzun bir sıra halinde bizi izliyor. Havai fişekler, maytaplar atılıyor. Asya kıyısını yakından izleyerek gidiyoruz, önceden haber verildiği için önüne geldiğimiz bütün köylerde şenlik ateşleri yakılıyor. Eski Türk evlerinde, aydınlık pencerelerin kafesleri ardında başları sarıklı ya da kırmızı fesli adamlar görünüyor, girilmez harem dairelerinde, bu akşam evlerindeki bunca ışık yüzünden sanki sokaktaymış gibi peçeyle örtünmüş kadınların başları seçiliyor. Bütün bu insanlar ellerini çırparak beni alkışlıyor.

Gece ılık ve olağanüstü güzel, bir periler âlemi gecesi. Denizin solgun ayna halini bozan hiçbir kırışma yok, gökte yükselmiş büyük ramazan dolunayında her şey gümüş gibi parlamakta. Ne kürekçiler, ne de çalgıcılar yorulmak bilmiyor, köy sakinlerinin aralıksız ateşledikleri havai fişeklerden hep pembe ya da mavi küçük bulut kümeleri yayılıyor. İzlediğimiz yolun her iki kıyısında da büyük bir diorama' gösterisinin çatkı bezleri açılırcasına, iki kıyı da, hem Avrupa, hem Asya kıyısı yavaş yavaş yanıımızdan geçip gidiyor. Gündüzleri hep sert yeller esen bu Boğaz'ın büyüğü, özellikle yaz akşamları güneşin batmasıyla başlayan bu ani dinginlikten, bu dinginliğin, çalkantılı suları derhal ışık yansıtan uçsuz bucaksız bir aynaya dönüştürmesinden kaynaklanır ve artık hiçbir şey bu aynayı bozmaz. Suların üstünde kayarcasına yol alırken olsa olsa hafif çizikler bırakıyoruz ardımız sıra. Kayar gibi gidiyoruz, hep kayar gibi gidiyoruz ve ben sırma işlemeli yaygıların, minderlerin üstünde Doğulu bir hükümdar gibi uzanmaktayım. Avrupa ya da Asya kıyılarının tepeleri, korulukları, alabildiğine berrak gökyüzünde, neredeyse siyah, kesin çizgili karaltılar halinde görünüyor ve bunların önünde beyazlıklar içinde köyler, camilerin kubbeleri, minarelerin yüksek külahları beliriyor... Evet, şu anda pekâlâ bir Doğu hükümdarıyım ben, benim geçişimle uyukuya dalmış ülkeler uyanıyor, binlerce ışıkla aydınlanıyor ve kibarca alkış

tufanları kopuyor. Kayarcasına üstünde gittiğim sular çok kıpırtısız, öyle ki, yüzeyde yansıyan altın çivileri andıran yıldızların çevresinde hiçbir halkalanma yok, ne de sudaki yansımayı belirsizleştirecek ya da bozacak bir buğu var; gerçek takımyıldızların, bir gökyüzü haritasının ya da daha doğrusu baş döndürücü derinliklerde tersine dönmüş, göğün kendisi üstünde yol alıyorum ve okunan büyüleri sürdüren hep aynı küçük, garip, tatlı ezgiler suların üstünde önümüzden gidiyor.

16 Ağustos 1913, Cumartesi.

Padişah'ın beni Yıldız Sarayı'nda kabulü uzun sürüyor. Tam kendisinden ayrılacağım sırada, rakamları elmas, altın köstekli saatini çıkarıyor ve nerdeyse zorla yeleğimin cebine koyuyor, bu armağanı geri çevirmek istediğimi görünce üsteliyor: "Daha padişah olmadan, çok eskilerden beri taşıdığım, çok sevdiğim bu saati kabul edin," diyor. "Şu yaptığımı hiçbir zaman yapmadım ve sizden başka birisi için de hiçbir zaman yapmam."

18 Ağustos 1913, Pazartesi.

Edirne'ye hareket. Sabah bir çatana bizi almaya Kandilli'ye geliyor ve bizi, oğlumu, Osman'ı ve beni İstanbul'a götürüyor.

İndiğimiz iskelenin yakınında, büyük bir dini tören için Ayasofya'ya giden imparatorluk hareminin şatafatlı arabalarına rastlıyoruz. Gösterişli saltanat arabalarında, yüzleri beyaz tül peçelerle örtülü saraylı hanımlar seçiliyor, gezintiye çıktıklarına çok sevinmiş görünüyorlar, çünkü onlar ancak yılda bir kez kentin içinden geçerler, zenci haremağaları onlara eşlik ediyor, pırıltılı ağustos güneşi altındaki bu törensi geçiş, çağdaşlığın henüz etkisinde kalmamış eski Doğu'ya özgü.

Önceki mektuplarımdan birinde "yürek burkan ıssız Trakya toprakları" diyordum...

Neredeyse İstanbul kapılarında başlıyor bu kuş uçmaz kervan geçmez yerler. Beni Edirne'ye götüren tren, yakıcı yaz güneşi altında kavrulan otlarla ve mavi top dikenlerle dolu uçsuz bucaksız ıssızlıklara dalıyor hemen.

Bir buçuk saat sonra işte, geçen kış dondurucu rüzgârın, kar fırtı-

nalarının arasında ölümün öfkeyle uluduğu Çatalca'dayız. Bugün her şeye aydınlık, çok güzel bir dinginlik egemen, bununla birlikte siperler, uzun süre şarapnellerin patırtısını, can çekişenlerin hırıltısını işiten siperler hâlâ duruyor. Havan topu mermilerinin açtığı büyük delikler var ayrıca; ekinlerin coşkuyla yeşermesi, bütün bunların ovalardaki korkunçluğunu henüz örtememiş. Ara sıra, daha yeni yeni otlar biten yıkıntı yığıntıları, barbar Bulgarların kudurmuşcasına yerle bir ettiği Türk köylerini gösteriyor. Geriye süvarilerin önünü kesmek için üç kat dikenli demir telden oluşan bir hattan yapılmış sonu gelmeyen engeller kalmış.

Bana, sağ yanda, istilacı saldırıların İstanbul'u kurtaran Cemal Bey'in kahramanca direnişiyle karşılaştığı ve kırıldığı noktayı gösteriyorlar. Başka yerlerde olduğu gibi burada da sessizlik, sessizlik ve savaş alanlarını kaplamakta acele eden otların zaferi hüküm sürüyor; bu, özellikle pırlı pırlı ufka kadar bütün ovayı maviliğe boğan mavi top dikenlerin zaferi, gökyüzünün mavisi ise daha bir çılgıncasına.

Ne köylü, ne sürü, ne de köy, hiçbir şey yok. Yerleşim yerlerinin yıkıntıları olmasa, bu memleketin ta baştan beri ıssız bir toprak parçası olduğu sanılacak. Bununla birlikte ara sıra, patikalar boyunca, kağnılar ardı ardına hüznle ilerliyor, daha önce katillerin önünden kaçan göçmenleri geri getiriyorlar (İstanbul'da hayır kurumlarının baktığı yaklaşık 200.000 göçmen daha var). Asya tipi eski sandıklarında kurtarabildikleri pılı pırtılarını geri getirmekteler. Sayıca azalmış aileler olarak geri geliyorlar, çünkü kar altında, sulara batmış ovalarda kaçarken yaşlılar ve en küçük çocuklar ölmüşler. Döndüklerinde hiçbir şey bulamayacaklarını, yıkıntılar arasında bir zamanlar yaşadıkları evi güçlükle tanıyacaklarını biliyorlar; ama yazgıya boyun eğmişler; onlardan biri hiç yakınmadan bana dedi ki: "Tanrı'ya şükür, hiç değilse toprağımız bize kaldı."

Ot бүрүмүш düzlüklerden sonra, çalılık ormanlar geliyor, insan nerdeyse balta girmemiş Hint ormanlarından geçtiğini sanacak. Akşam her yanda dizi dizi küçük beyaz çadırlar görünmeye başlıyor, bunlar askerlerin konak yerleri: Bütün Türkiye orada, hâlâ korku içinde herhangi bir yeni barbar istilasına karşı silah kuşanmış. Topçu birlikleri, süvari birlikleri, yük arabaları, cephane ve erzak yüklü develer. Trenimizin durduğu

her istasyonda subaylar, askerler bizi bekliyor geçerken, beni selamlamak ya da elimi sıkmak için yaklaşıyorlar. Her yerde bana gösterilen böylesi minnettarlığı hak edecek ne yaptım ben? Ah, ne güzel birlikler bunlar, sağlıklı, güçlü, iyi donanımlı, kararlı ve ciddi görünüşlü! Bunlar, savaşın başında hazırlıksız yakalanan, ayrıca Avrupa'nın verdiği sözlerle alçakça aldatılan Türkiye'nin düşmana karşı göndermek zorunda kaldığı yenilmeye yazgılı, her şeyden yoksun, açlıktan mideleri kazınarak çarpışan zavallı birliklerden kuşkusuz çok farklı.

Ancak gecenin geç saatlerinde ulaştığımız Alpullu istasyonunda konak yerinin çevresinde büyük şenlik ateşleri yakmışlardı ve insanlar ellerinde yanan meşalelerle tren boyunca sıraya dizildiler. Bütün bunlar benim içindi galiba. Oysa ben dürüst bir insan ve Fransız olarak satılmış kara çalıcılara ya da dar kafalı körlere karşın gerçeği ortaya koymakla yalnızca görevimi yapmıştım.

Askerler vagonlarımıza doluyor, bize tepsilerle soğuk su, bardak bardak limonata ikram ediyorlar, bana ilerde bulunan siyah yüzlü narin bir dev, ne pahasına olursa olsun diğerleri gibi silaha sarılıp çarpışmak isteyen o yiğit haremağalarından biri.

Kısa molanın ardından, gece şenlik ateşleri sönünce hiç beklemediğim bu karşılama için yeterince teşekkür etmedim diye tedirginlik duyuyorum.

Ramazanın dolunay aydınlığında Edirne'ye vardığımızda vakit gece yarısı. Tren garda durur durmaz baskına uğruyor, vali, askeri şefler, başı sarıklı din ileri gelenleri, dervişlerin şeyhi, Musevilerin hahambaşısı, hepsi bana hoş geldin demeye gelmişler. Peronda dev bir kalabalık gözüme çarpıyor, bando, süvari alayı, üstü beyaz yazılı kırmızı ipek bayraklar... Tüm bunlar benim için mi gerçekten, nasıl olur? Ayağımı yere basarken La Marseillaise çalınıyor ve bir alkış tufanı kopuyor. Geçerken, selamlara karşılık verdiğim sıra gözlerim biraz nemleniyor. Bu arada arabam hızla hareket ediyor, diğer arabalar, süvariler sıra sıra onu izliyor, hiç değilse parmaklarımin ucuna şöyle bir dokunuvermek için son hızla koşan delikanlılar var... Bu ayrıntıları anlatıyorsam, hep Türk halkını, onun minnettarlığını, onun yüreğini göstermek için. Onların indinde ben, hep söyledikleri

gibi “kara gün dostu”yum; böyle şeyler Türkiye’de asla unutulmaz.

Kırlar, ağaçlar arasından yarım saat gittikten sonra –bu saatte Ay’a ayna tutan– güzel Meriç ırmağını geçiyoruz ve yine kalabalıkların, alkışların, bayrakların beni beklediği Edirne’ye giriyoruz. Binlerce fenerin aydınlatığı, beyaz hilalli kırmızı bayraklarla donatılmış sokaklar boyunca, Türkler, Hristiyanlar, Museviler ellerini çırpıyor, haykırıyorlar: “Yaşasın Fransa!” Yer yer evlerin yanlarında toplanmış gruplar, geç vakte karşın, beni beklemekten yorulmamış, yolu tıkayan, yüzü peçeli sessiz kadınlar var.

Edirne, Doğulu özelliği, belki İstanbul’dan çok daha hoş bir kent, İstanbul’a göre daha az bozulmuş; küçük bayraklarla, ışıklarla donatılmış sayısız küçük kahvenin üstünden, bu gece kentin ramazan dolayısıyla aydınlatılmış tüm minareleri, yıldızlarla, ay ışığıyla dolu göğe tırmanıyor, çok yükseklerle çıkıyor, üstlerine farklı yüksekliklerde ışık halkaları geçirilmiş dev kara kirmenleri, olağanüstü kargıları andırıyorlar. Ben yaslı bir kent bulacağımı umuyordum, sevinçten coşmuş, neşe dolu bir kentle karşılaşıyorum. Ramazanın getirdiği bayram havasıyla umulmadık kurtuluşun sevinci, karabasanların en korkuncundan sonra uyanış, haftalar süren ölümden sonra tekrar diriliş bir arada: Tüm bunları kendi payımın azlığını duyumsasam da sahiplenmek durumundayım; nerdeyse benim kurtarıcı olduğumu söyleyecekler, haksızlık bu, çok fazla. İçten duyduğum minnete çokca utanma karışıyor. Dünyada hiçbir halk, Türkiye’ye gediğimden beri her gün karşılaştığım gibi, hem bu kadar gönülden, hem böyle eşsiz bir incelikle bana teşekkür etmesini bilemezdi.

Ne garip şeyler oluyor yaşamda! Hayranlık uyandıran Selimiye Camisi’nin karşısında benim için hazırladıkları ev, daha doğrusu küçük saray, Bulgar generalinin yuvalanmak için seçtiği evmiş, kentte günlerce bir dehşet havası estirmiş buradan. Ayrılırken evi soymuş, yetmezmiş gibi utanma sıkılma nedir bilmeyen bir alıcı bulup yandaki evi oldukça pahalıya ona satmış; sattığı ev de, soyduğu evden daha çok kendi malı değil elbet. Çeşitli yerlerden benim için güzel eşyalar toplayıp getirmişler; Bulgarların gözü çok fazla üstümde olduğu için önlemler aşın, kapımın önünde gece gündüz silahlı bir nöbetçi bekliyor, büyük güven içinde uykuya dalıyor, ara sıra müezzinlerin havada yankılanan seslerine kapılıyorum.

Özellikle sabahın en erken saatlerinde, günün ilk pırıltılarında, ilk bahar kuşlarının şakıması gibi yukarılarda ezan okunuyor. Okunuyor, okunuyor ve ezanın çok akıcı, çok anı ünlemeleri, sesleri yansıtan şafağın içinde uzaklarda dağılıp gidiyor. Şafak vakti havayı dolduran ezgilerin böylesi uzun sürdüğünü, Tanrı'yı öven ezgilerin bu denli çok yinelendiğini hiç işitmemiştim. Uzun süren kara günler boyunca, büyük minarelerin sesi kesilmiş, ne yazık ki, sonsuza dek böyle sürecektir sanılmıştı. Dolayısıyla, bu güzel cami sessiz kalmıştı, uzun süre bastırılan tapınma gereksinmesi sanki şimdi yüksek minarelerden dışarı taşıyor, daha esrik, daha coşkulu biçimde havalara çıkıyordu.

Ek söz- Viyana'daki Bulgar elçisi, Neue Freie Presse'de önceki makalemi yanıtlarak beni onurlandırmış; yanıldığımı söylüyor, yol üstünde gördüğüm bütün o yıkılmış köyler, Türklerin yağmaladığı Bulgar köyleriymiş... Türkler kendi camilerini yakıp yıktılar, kendi camilerini kirlettiler herhalde!

Bu türden bir karşılık çocukça değilse, son derecede utanmazca bir kötü niyetin ifadesidir, gafların en büyüğüdür, çünkü olup bitenleri yerinde saptamak çok kolay. Gerçek olan, bu tümüyle Müslüman vilayette pek seyrek rastlanan Bulgar evlerinin hâlâ ayakta durduğu. İstilacılar onları yakıp yıkmamışlar (it itisi ısırmaz) ve geri döndüklerinde misilleme yapmaları bağışlanabilir bile olsa, Türkler yüce gönüllü davranıp o evlere dokunmamışlar. Herkes gidip görebilir!

Aynı elçi, yanıtında, Müslüman egemenliğini yeğlediğini belirtmek küstahlığını (aynen) gösteren Rum metropolitini idam ettirmemekle, Bulgar generalinin büyük hoşgörü gösterdiği kanısında. Kabul!..

Edirne'ye gelişinin ertesi günü, babam kendisini coşkuyla karşılayan kent sakinlerine teşekkürünü aşağıdaki yazılı demeçle dile getirdi:

SAMUEL VIAUD

Edirne, 19 Ağustos 1913.

Dün akşam Edirne'ye girerken ömrümün en beklenmedik, en güzel duygularından birini yaşadım, gözlerim yaşla dumanlı, geçerken

beni esenleyenlere karşılık vermeye çalıştım.

Bana uzanan ellerin çoğunu sıktım. Hatta annelerinin kollarından tutup yukarı kaldırdığı küçük çocukların, Bulgar canavarlarının uğurluk yapmak için kestikleri ellere benzeyen küçük ellerini sıktım... Bütün elleri sıkmak isterdim, ama binlerce el vardı, çok fazla el vardı. Beklediğimin aksine şenlik içinde bir kente girdim. Herkes bir aradaydı, Müslümanlar, Hristiyanlar, Museviler; ruhları yalnız benim hak ettiğimden yüz kat fazla bir minnetin coşkusuyla değil, aynı zamanda insan kasaplarının satırı altında korku ve yığıyla aylarca yaşadıkdan sonra karabasanların en korkuncundan kurtulmanın taşkın sevinciyle doluydu.

Herkese çok teşekkür ederim. Yaşasın Osmanlılara kalan Edirne! Bir an için yanlışlığa düşen Avrupa artık anlasın, pişman olsun! Diplomasinin acıma duygusundan yoksun olması nedeniyle en azından bir parça bilinçten de yoksun olması olanak dışıdır. Dün akşam, bu kentin minnetle dolu, ama hâlâ korku içindeki yüreğinin, kendi yüreğimin çok yakınında attığını duyumsadım, dilerim eski günlerdeki barış ve gönence geri gelsin!

PIERRE LOTI

EDİRNE OSMANLILARA BIRAKILMALIDIR

1.

Bütün içtenliğimle sadece, Bulgarların ıssız bir çöle çevirdikleri Trakya'da gördüklerimi, kendi gözlerimle gördüklerimi belirtmek istiyorum. Yapılanların iğrençliği tüm bana anlatılanları, tüm aklıma gelenleri fazlasıyla aşıyor! Birkaç ayda böylesi bir yıkımı gerçekleştirmek için, Hristiyan kurtarıcılar kim bilir nasıl kudurmuşcasına çaba harcadılar!

İssız bir çöl diyordum, ama bu, çöllerin en yürek burkanı, çünkü yer daha yeni öldürülmüş köylülerin cesetleriyle dolu, oysa burası daha dün mutlu bir vilayetti. Hiçbir şey kalmamış. Beni son hızla götüren askeri otomobille hiçbir insana rastlamadan fersahlarca yol katettim. Orada burada hayvan iskeletleri, karga sürüleri vardı. Ara sıra taş yığınları, birbirine karışmış yıkık dökük küçük duvarlar görünüyordu, buydu köylerden kalan. Yaklaşınca bazen, yıkıntıların arasından ürkek, acıdan kasılmış bir yüz beliriveriyordu –büyük kırımlardan geriye sağ kalmış, eskiden evinin olduğu yerde, ağaç dallarından bir dam altına sığınmış biri.

Bu hayalet köylerden rastgele birini ayrıntılarıyla anlatacağım; örneğin, yarım saat mola verdiğim Havza'yı. Ama aynı korkunç durumda yüzlerce, binlerce başka köy var.

Şimdi, karşımıza çıkan Havza'yı ele alalım, duvar kalıntılarından, yıkıntıdan, enkazdan ötesi yok. İşte cami: Uzaktan pek yıkılmış görünmüyordu, kuşkusuz zaman bulamadıkları için birçok diğeri gibi tam yağmalayamamışlardı. İçeride yüzü solmuş birkaç yaralı, birkaç hasta paçavralar üstünde kımıldamadan yatıyordu. Pencereleleri ve mihrabı bezeyen ince beyaz mermerden yontular tokmakla kırılmıştı; Türk tutsakları, yaralıları süngüyle itekleyerek bu günahı işlemeye zorlamıştı Bulgarlar. İğrençliğin en büyüğünü görmek için minareye çıkmak gerekiyor: Yukarıdan kubbenin üstüne pisliklerini yapmak için, Bulgarlar her gün minareye çıkmışlar, kubbe rezilcesine bir pislik içinde.

Yanda mezarlık var, mezar taşlarının tümünü kırmışlar, ölüleri

topraktan çıkarıp onların dağılmış kemikleri üstüne pisliklerini yaparak eğlenmişler. Şu da işte köyün kuyusu, korkunç bir koku salıyor, askerler ırzına geçtikleri kadınların, çocukların cesetlerini atmışlar, suya batsınlar diye de söktükleri mezar taşlarını üstlerine yığmışlar.

Bini biraz aşan Havza sakinlerinden kırk kadarı kıyımdan kurtulmuş. Birisi onlara benim adımı söyledi, ansızın hayalet gibi yıkıntıların arkasından çıkarak başıma üşüştüler. Acınası, mert insanlar! Nasıl oluyor da şu yitmiş köyde bile sözümona Hristiyan Avrupa'ya gerçeği haykırmaya çalıştığımı biliyorlar? Evet, hepsi biliyor ve elimi sıkmaya geliyorlar. Sonra bana çektikleri büyük acıyı anlatıyorlar. Onlardan biri “ne karım, ne çocuklarım, ne evim, ne hayvanlarım var artık. Ben niçin ölmedim?” diyor. İki büküm bir yaşlı adam “On yaşında bir kız torunum vardı, o bütün neşemdi benim” diyor, “içeri giren dört Bulgar askeri ırzına geçmek istedi, onu korumak isteyince beni yumruklarıyla yere serdiler. Kendime geldiğimde ortada yoktu”. Küçük kız nerede acaba? Kuşkusuz kuyuda, kırık mermerlerin altında çürüyor.

Üzüntü veren bu sonsuz ıssızlıklar arasından geçen ana yol boyunca, askerler, topçu malzemesi yüklenmiş arabalar, top arabaları, Kürt ya da bedevi süvariler, erzak yüklü develer ardı ardına sürekli geçiyor. Her yandan, hatta Asya'nın en uzak köşelerinden insanlar ilk kez bir tansıkla kurtulan Edirne'ye yardıma koşuyor; ama Avrupa tüm insanca duygulara aykırı biçimde, buralarda taş üstüne taş bırakmayacak, ortalığı toplu mezara çevirecek aşağılık katillerin geri dönmesi isteğinde direniyor.

Edirne! İç karartıcı uzun geziden sonra, akşam, ufukta yeşil ağaçlardan bir çember üzerinde yine Edirne görünüyor. Taç gibi duran minareleri ve kubbeleriyle hâlâ hayranlık uyandırıyor. Bayraklarla donanmış sokaklarında sevinç, karabasanların en korkuncundan uyanmanın beklenmedik sevinci var. Edirne'nin hangi tansıkla kurtulduğu biliniyor. Türklerin geri geleceğini sezen Bulgarlar son kırım için her şeyi hazırlamışlardı. Onlar Müslümanları öldüreceklerdi, buna karşılık onların desteğiyle silahlanan Ermenilerin de Rumları öldürmesi isteniyordu. İşbölümü yapılmıştı. Ayrıca yıkınak, yerle bir etmek amacıyla toprakları selatin camiye, Selimiye'ye çevirmişlerdi. Bulgar işgalinin o son gecesi çok korkunç oldu, dörder

dörder birbirine bağlanmış Rumların nehre atıldığı gece, bu gecedir. Boğulmaktan kurtulan tek kişi olanları tüyler ürperten ayrıntılarıyla bana anlattı, bunu daha sonra aktarmak üzere bir yana bırakıyorum.

O son gece hemen hemen her yerde adam öldürdüler, yağmaladılar, ırza geçtiler. Binlercesi arasından bir örnek: Bildiğim bir evde bir Türk zabitanın dul eşiyle iki kızı oturuyordu; kapıyı kırıp giren Bulgar askerleri sabaha kadar içeride kalıyor, komşular bütün gece yaban adamların üstüne çullandığı üç kadının iç parçalayıcı çığlıklarını işitiyorlar. Adamlar yağmaladıkları eşyayı şafakla hareket edecek vagonlara doldurmaktan da geri durmuyor. Bu acınacak bir yağmaydı, yoksul insanların eşyasını, döşeklerine varıncaya dek almışlar, kuduruk ellerine gelen her şeyi götürmüşlerdi!

Ama şafakta, Tanrı'ya şükür, henüz gelecekleri beklenmeyen Türkler göründü. Kurtuluş çığlığı dalga dalga bütün kentte yayıldı: "Türkler, Türkler geliyor!" Oysa onların ancak ertesi gün gelebileceği sanılıyordu. Bulgarlar ertesi gece her şeyi kana bulayacaklarından çok emindi! Şu oyunbozanların seksen kilometreyi yirmi dört saatte kat etmeleri nasıl bir tansıktı? Sonunda gelmişlerdi, Edirne, hiç değilse bir süre için kurtulduğunu duyumsuyordu. Müslümanlar, Rumlar, Museviler sevinçten titriyor, sevinçten ağlıyordu. Defolup gitmeden önce, Bulgarlar son birkaç savaş tutsağını da kuyulara atacak vakti buldular. Sonra bozguna uğrayıp kaçarken kendilerine iyice sokulan genç bir Türk zabitanı, Fuat Paşa'nın oğlu Reşit Bey'i yakalamak için geri döndüler. Reşit Bey'in gözlerini çıkardılar, kollarını kestiler ve ortadan yittiler. Bu işledikleri son cinayet oldu, hiç değilse bu kez.

Ramazan dolayısıyla Edirne'yi her yanı bayraklarla donatılmış, her yanı ışıklandırılmış, şenlik içinde görmüştüm –onun son ramazanıydı belki bu! Sokaklardaki halkın neşesinin ardında dünkü canavarlıkların anısı canlılığını koruyordu. Türk mahallelerinde, bana her yanda yıkılmış camiler, yağmacılar ya da uçkuru düşükler tarafından kırılmış kapılar, pencereler gösterdiler. Ezinç adasını gezdirdiler bana, ırmağın ortasındaki bu adaya Bulgarlar, açlıktan ölmeleri için dört ya da beş bin Türk savaş tutsağı yığmışlar. Adada gördüğüm ağaçlar, insan boyunun yettiği yere kadar çıplak ve beyazdı, gövdeleri kabuksuzdu, açlıktan ölenler koparıp yemişler-

di. On beş gün süren bu işkenceden sonra Bulgarların gelip hâlâ yaşamakta direnenleri boğazladıkları biliniyor. Yalnız Türklerin tanıklığına başvursaydım, abartıyla suçlanmayı göze almam gerekirdi. Ama en suçlayıcı tanıklıkları Rumlar ve Museviler yaptılar. Eski piskoposluk konutunda ziyaretine gittiğim Rum metropoliti kendisini kabaca yanına çağıran Bulgar generalinin onunla nasıl konuştuğu anlattı ve yazmama izin verdi: “Siz Türkleri seviyormuşsunuz, öyle mi? –Evet, çünkü dört yüzyıldan beri mutlu yaşamamıza izin verdiler. –İyi, ben de sizi idam ettireceğim. –Durmayın, hemen öldürün beni. –Hayır, daha sonra, canım ne zaman isterse. Çıkın.” Yaverler de bitişikteki salonda oraya çağırılmış tüm Rum ileri gelenleriyle aynı biçimde konuşuyorlardı. Ama Türklerin yıldırım gibi yetişmesi hepsini kurtardı.

Valinin yıkılmış konağında verdiği bir iftar, ramazan ayındaki akşam yemeği, sırasında Edirne’deki Müslümanlar ile diğer inanç topluluklarının nasıl kardeşçe uyuştukları konusunda fikir sahibi oldum. Generallerin, her rütbeden subayların arasında Musevilerin hahambaşısı masada sarıklı iki hoca¹ın ortasında oturuyor, öte yanda Rum metropoliti gülümseyerek solundaki komşusuyla, dervişlerin şeyhiyle konuşuyordu. Yazık ki, herkesi birleştiren kurtuluş sevincinin üstüne yarınların kaygısı çökmekteydi. Avrupa, Avrupa ne yapacaktı, neler isteyecekti? Yine de Fransızların, İngilizlerin, belki her şeye karşın Rusların yüreğine güven duyuluyordu. Yemeğin sonunda müezzinin güzel sesi konağı doldurdu. Açık pencerelerden dolunayın ışıltısı, ramazan dolayısıyla olağanüstü güzel-likte ışıklandırılmış minarelerin göğe yükselen külahları görünüyordu.

Namaz vaktiydi, vali ve yanındakilerle birlikte insanı hayran bırakan Selimiye Camisi’ne gittim, binlerce insan secde ediyordu. O akşam hocalar kendilerinden geçercesine okudular. Güzel, berrak sesleri, sanki ses veren kubbenin yukarılarına doğru süzülüyor, buna karşılık diz çökmüş inananların çıkardığı boğuk, pes sesler, yeraltından gelen bir gürleme gibi onlara eşlik ediyordu. Şimdiye kadar hiçbir camide namazın böylesi coşkuyla kılındığını görmemiş, Tanrı’ya şükredilirken, aynı zamanda korkuyla yakarıldığını işitmemiştim. Avrupa birkaç gün sonra Bulgarları buraya geri getirirse, Tanrı’ya yalvaran tüm bu insanlar, onların coşkulu

ilahilerle doldurduğu güzel camiler ne olacak? Barbarlar başladıkları işi bitiremedikleri için, geri döndüklerinde neler olacağını insan seziyor, üstelik içlerinde püskürtülmüş olmanın çılgın öfkesini taşıyacaklar.

Son derece kaygı veren bir zamandayız... Yine de ben hâlâ ümidimi yitirmedim. Olanların ayırdındaki Avrupa, hiç olmazsa Hıristiyan ve Müslüman dünyaları arasında bir nefret uçurumu açmamak adına bu güzel tanrıevlerini acımasız yıkıcılara bırakmak gibi sözcüklere sığmaz bir suç işlemekte duraksayacaktır.

Türklerin, Rusların yüreğine bile ümit bağladığını söylemiştim. Doğrusu ben de öyle. Sanıyorum, Ruslar yanılgıya düşüyor, aldatıldıklarını bilmiyorlar. Korkunç gerçeği öğrendikleri zaman, büyük Slav ailesinin yüz karası, bu dalavereci, kan dökücü küçük halkla dayanışmakla, kendi tarihlerine silinmez bir leke sürdüklerini anlayacaklardır.

Ek Söz- Kendi saptadıkları sınırların ötesine ilerlediklerinden ötürü Türkleri kınıyorlar. Zabıtlarıyla konuştum, dediler ki: “Biz orada yerleşmek amacıyla değiliz. Yalnızca korkudan çılgına dönmüş, hem Rum, hem Müslüman kadınları: ‘Ya bizi öldürün, ya da Bulgarlardan kurtarın’ diye yüzümüze haykırdıkları zaman yardımlarına koşmamak elde mi?” Dedeagaç’ta, diplomasinin Ferdinand Kóburg’a bıraktığı bir kentte, Türklerin ve Rumların, Bulgarlar gelmeden önce birlikte Asya’ya göçmek için yemin ettiklerini, kaçmak için sallar hazırladıklarını Avrupa biliyor mu acaba? Ve sonunda Trakya’nın küçük bir kentinden şöyle bir telgraf aldım: “Size yalvarıyoruz, Bulgar canavarlarının eline düşmememiz için mümkün olan her şeyi yapın. *İmza:* Yüz kadar Rum.”

SON TANIKLIKLAR

2.

Birkaç gün öncesine kadar Bulgar generalinin oturduğu, çevreye korku salan, şimdi bir günlüğüne benim olan güzel evdeyim, sanli yargı yetkisine sahip bir beymişim gibi gelenlerin suçlama dolu tanıklıklarını dinliyorum. İnsan Türklerin tanıklıklarını abartılı sanabilir. Ben yalnız Hristiyanların ve Musevilerin tanıklıklarından söz edeceğim ve yalnız birini olduğu gibi aktaracağım, çünkü henüz hiçbir yerde yayımlanmadı. Bu, Pandeli adında bir Rum'un, insanların Meriç'e atılıp boğulduğu ünlü olayda sağ kalan tek kişinin tanıklığı:

"Akşam işimden eve dönerken, oturduğum mahalleyi Bulgar askerleri istila etmişti. Benim evimde, bir çavuş, karıma neyimiz varsa kendisine vermemizi buyurmuştu, küçük çocuklarım (beş çocuğum var) hüüngür hüüngür ağlamaktaydı. Komşu evlerde de öteki askerler aynı biçimde hareket ediyordu, çamaşırlarımızı, değerli eşyalarımızı sokakta aşağı yukarı yürüten bir subayın önüne yığıyorlardı. Sonunda yağmacılar artık evlerimizin boşaldığını görünce, bizleri, biz erkekleri, yüzbaşının sorguya çekeceği bahanesiyle istasyonla götürdüler. Hepimizi sorguya çektiler, sorgu hemen hemen şöyleydi: 'Sen Rumsun, demek? O halde hırsızısın (aynen). Çek arabanı!' Üstüne iki de tokat atıyorlardı, sonra bizi karanlık bir mahzene götürdüler, sertçe itekledikleri için tepe üstü aşağı yuvarlanıyorduk.

Orada gecenin saat birine kadar kapalı kaldık. O vakit bir adam göründü, ilk işi 'bunların sayısı ne kadar da çokmuş' demek oldu. Elinde bir fener vardı; hepimizin tanıdığı Arapyan adında Edirneli bir Ermeniydi bu, onu Bulgar askeri kılığında görünce çok şaşırmıştık. 'Kötülüğünüzü istemiyorlar' dedi bize, 'yalnızca başka yere götürmek istiyorlar. Çıkın yukarı!' Mahzenden çıkınca bizi ikişer ikişer yürütmeye başladılar, yanımızda çift sıra dizilmiş askerler dipçik darbeleriyle bizi tartaklıyordu. Uzun süren yol boyunca Arapyan yakından tanıdıklarına yaklaşıyor, 'cebinizde para varsa, bana teslim edin, daha güvenli olur' diye kulaklarına fısıldıyordu. Benim yanımdaki ona 15 lira (yaklaşık 300 frank) verdi. Bana

gelince, yalnızca 4 ya da 5 kuruşum (yaklaşık 1 frank) olduğunu söyledim. 'Fark etmez' dedi, 'Bulgarlara bırakmak yararsız; yine de ver sen, yarın sabah geri veririm sana'. Bununla birlikte dipçik darbeleri yağmur gibi kafamıza iniyor, yarı canımız çıkmış, acıdan bağıra bağıra ilerliyorduk. Bir dönemeçte çimenlerin üstünde uyumuş kalmış diğer Bulgarlar uyanıp arkadaşlarına sordular: 'Nereye götürüyorsunuz bunları?' – 'Suya!' Nehrin kenarında, kıyının dik, suyun derin olduğu bir noktada durduk. İp gibi kullanmak için kemerlerimizi çıkardılar, kollarımızı kıvrarak yandan sımsıkı gövdemize, sonra hepimizi dörder dörder birbirimize bağladılar ve arkamızdan tekmeleyerek bizi aşağı atmaya başladılar. Arapyan boğulmamız için bizi suya itenlerle birlikteydi. Ben sonuncu dörtlü grubun içindeydim. Düşerken bağlarımı kopardım, yüzmeye koyuldum. Ama ay ışığında beni görüyorlardı, çeşitli yanlardan ateş açtılar. Her defasında başımı suya daldırıyordum. Beni gizleyen sazların arasında ayağım dip çamuruna değdiği zaman ölmek üzereydim. Yaylım ateşi kesilir kesilmez öteki kıyıya ulaştım, oradan yürüyüp gitmeye çabaladım ama baygınlık içinde yere yığıldım. Gün doğarken tanıdığım bir Rum bahçıvanın evine kadar kendimi sürükledim, Bulgarların misillemesinden korktuğu için beni kapı dışarı etti. Sırılsıklam, soğuktan donmuş bir halde, gittim yine çalılıkların arasına gizlendim.

Ama az sonra her yandan sevinç çılgınlıkları yayıldı: 'Türkler, Türkler geliyor!' Oysa kimse yarından önce gelmelerini beklemiyordu. Uzaktan kirlara doğru kaçan Bulgarları gördüm. Sonunda kurtulmuştum, rahat rahat bir arabaya binip evime döndüm.

Mahallede, nehrin dibinde kısıklırak bağlı yatan diğer kırk dört erkeğin dul eşleri, çocukları üzerime atıldı. 'Onları sorgulamaya götürdüler' diye yanıtladım, 'kayılanmayın, geri gelecekler'. Cesaretim yoktu, ancak akşam gerçeği söylemeye karar verdim.

Daha sonra onların nasıl sudan çıkarıldığını biliyorsunuz, dipçik darbeleriyle iyice şişmiş yüzleri tanınmayacak haldeydi."

Bulgarların uzaklara, kim bilir ne ezinçler çektiirmek için götürdükleri Türk tutsak müfrezelerinin gidişini bana Fransızlar anlattı. Açlıktan ayaklarını sürüyemeyecek halde olanları dipçik darbeleriyle tartaklıyor,

yığılıp kalanları süngüyle delik deşik ediyorlarmış ve onlar, sokakta, yerlerde hırıltılar içinde can veriyorlarmış. Büyük acılarla can çekişen göğüsleri kesilmiş genç Rum kızlarına, bir sürü askerin sırayla ırzına geçtikten sonra başlarını baltayla doğradıkları küçük kızların ölmelerine nasıl yardımcı olduklarını bana hekimler anlattılar. Daha sonra Rumen soylularından bir hanım bana ulaşan mektubunda Bükreş'e getirilen Bulgar tutsakların ceplerinde tespih gibi dizilmiş kulakların yanı sıra, kesilmiş küçük çocuk elleri de bulunduğunu söylüyor. Bağışlanmak için "pekâlâ biliyorsunuz, bu bir uğurluktur" diyorlarmış... Ve sonunda bana, gerçekliği gerektiği gibi kanıtlanmış bir Türk askerinin resmini getiriyorlar; Bulgarlar eğlence olsun diye kafatasını yüzmüşlerdi; burnu, bir gözü, bir yanağı daha duruyordu; kafatasının başka her yerinden, üstündeki etler iyice kazınmış çıplak kemikler dışarı çıkmıştı...

Ama bu belgelerin ancak başlangıçta, bunca canavarlığı tek başıma ben kınadığım zamanlar bir değeri vardı; bugün bütün dünya buna tanıklık ediyor, hatta önce yana tutuşa Bulgar cephesine koştuktan sonra, en ürkütücü ayrıntıları aktaran bir Slav, bir Rus olmuştur. Dolayısıyla anlatılanları yeterince dinledim, yeterince not ettim... Yeter, iyisi mi, gündüzleri gölge yapan, geceleri havayı dolduran ezanlarla beni oyalayan karşıdaki camiye, biraz huzur ve güzellik bulmaya gideyim.

SELİMİYE CAMİSİ

3.

Kutsal avluya girer girmez, sıra sıra kemerler arasından öylesine rahatça göğe yükselen minarelerin eteğinde, insan ansızın sanki içinin dinginlikle, uyumla dolduğunu, dünyadan koptuğunu, bağışlandığını duyumsuyor. Şu acılı günlerde caminin avlusunda çokca kalabalık var, ama bu topluluklar kımıldamıyor, yüzler peçeyle örtülü, bu inançlı suskunlukta kimsenin sesi yükselmiyor. Kapıların sundurmaları altında, çoğun dilencilerin durduğu yerlerde çok sayıda kadın oturmakta, peçeleri örtük, giyimleri düzgün, tavırlarında ise ağırbaşlılık ve yazgıya boyun eğmişlik var. Şimdi kamu yardımıyla yaşıyor onlar, ama avuç açmıyorlar, doğrudan bir sadaka vermekle onları inciteceğini seziyor insan; ast-subayların, erlerin dul kalmış eşleri onlar, yıkılan köylerinden kaçmışlar, artık ne barınacak yerleri, ne de aileleri olduğu için, geçici bir sığınak bulmak için buraya, Allah'ın evinin eşiğine gelmişler. İşte avluya dolmuş dar-madağınık, oynamak akıllarından geçmeyen, güldükleri iştirilmeyen çocuklar; ama ağlamıyorlar da, şu yakınlardaki savaşlarda yetim kalmışlar, dün birbirlerini tanımıyorlardı, şimdi kardeşmiş gibi yardımlaşıyorlar. Onların arasından çok küçük birini bana gösteriyorlar, dört yaşlarında var, dünyada kimsesi yok, güvercinler, serçeler, kırlangıçlar nasıl geliyorsa, o da öyle kendiliğinden, içgüdüyle camiye gelmiş. Her yanda sefalet olmasına karşın herkes çocuklarla ilgileniyor; bu mevsimde, güzel, ılık yaz gecelerinde, birbirlerine sarılıp üşümeden sundurmaların altında pekâlâ uyuyabilirler; ama onlar için yetimhaneler hazırlanıyor, güz serinlikleri başlar başlamaz alıp orada bakacaklar onlara, Türkiye'de küçük çocuklar hiçbir zaman ortada bırakılmaz.

Tannevinin girişinde, insan ağır deri perdeyi araladığı anda büyüleyici bir dinginlik başlıyor. Çok uzaklardan, ıssız kırlardan Edirne'nin üstüne konulmuş bir taş gibi görünen ve bağlaşıkların yasak bir mücevher gibi uzun süre hayranlıkla seyrettiği Selimiye Camisi'nin içi demek böyle. İçerisinin derinliği yanardöner bir alacakaranlıkta beliriyor: Değişik yüksekliklerde sıralanmış sayısız, çok küçük, camresimli pencere içeriye

gökkuşağı renkleri taşıyan bir yarı ışık veriyor; içeride artık pek de dünyasal olmayan bu dinginliğin yayılmasına, orantılardaki nasıl yetkin ve gizemli bir uyarılığın katkıda bulunduğu anlaşılmıyor. Çok yüksekte, merkezi kubbe kendisini daha da büyüten yarı kubbelerin üstüne oturuyor ve kubbenin dikmesiz, alttan destekleyen hiçbir şey olmaksızın büyüyle havada durduğunu söyleyeceği geliyor insanın; başını kaldırınca insan önce ona bakıyor, o da her şeyin üstünde süzülen bir çeşit çok hafif büyük bir tente izlenimini uyandırıyor, üstündeki binlerce rengin alacası uzakta birbirine karışıyor, söylemesi mümkünse eğer, kubbenin *maddeden arınmış* gibi duran bezemeleri, kar tanelerinin ancak mikroskopla görülen kusursuz düzgünlükteki, ama eşsiz bir imgelemin yarattığı olan geometrik desenlerinden yansınmışa benziyor.

Bu camiye yalnızca akşam görmüştüm, secde eden binlerce insanın, alınlarını yere sürerek hep birlikte boğuk bir fırtına gürültüsü gibi Allah'ın adını haykırdıkları teravi namazı sırasında. Şimdi nerdeyse, köşelerde güçlükle seçilen bazı yaşlıların namaz kıldığı, uçan kuşların işitildiği bir yalnızlık var. Çıplak ayakların sesi hasırların, halıların üstünde donuklaşıyor –zorbalığına ek, bir de dermeci olan Ferdinand Koburg, eski, değerli halıları yürüttükten sonra İstanbul'dan yeni halılar gönderilmiş. Duvarlarda harika çini panolar tatlı tatlı parıltıyor, aralarından bazıları eksik, yazık ki, başka Slavlar –Ruslar– kaçırmış onları, 1878'de, Türk sanatının Avrupa'daki başyapıtlarından biri olan baştan aşağı çinilerle, altın oymalarla dolu II. Selim'in o sarayını yıktıkları dönemde –ama bütünün etkisi hemen hemen hiç bozulmamış. Çokca girişik bezemenin arasındaki bu çini kaplamalar, taklidi olanaksız mavilerinde ve kırmızılarında, zamanın solduramadığı bir parıltıyla kutsal yazıtlar, donmuşcasına katı duran garip çiçekler, dinsel çiçekler, İslamiyet'e özgü çiçekler sergiliyorlar. Hiçbir yanda, bizim kiliselerimizdeki gibi insanlığı çağrıştıran ne bir yontu, ne bir resim var. Hemen hemen sadece kesişen ve birbirine dolaşan çizgilere dayanan bütün bu görkem, bütün bu bezemeler, insanı, yeryüzündeki şeyleri unutmaya, artık acı çekmeyeceği, her şeyin dindiği ve son bulduğu ötelere hafiften sezinlemeye iten, bilemediğim soyut bir biçim alıyor.

Havada hep kuşlar uçuşmakta, kubbelerin seselimi kanatların pıttırısını ikiye katlıyor, tonozlardaki oyma bezeklere güven içinde yuva yapan güvercinler, serçeler bunlar. Ve işte girişi örten deri perdenin aralanmasıyla, beraberlerinde gizliden bir güneş ışını da getirerek bir sürü çocuk içeri dalıyor; çok neşeliler, küçük oğlanların başında kırmızı fes, ayaklarında bol, kabarık kısa pantolon, küçük kızların üstünde ise çiçek ve yaprak desenli kumaşlardan bir giysi, başlarında muslin örtü var; bunlar savaş yetimleri değil, çok neşeli görünüyorlar, ama bu çevrede oturuyorlar, önce çok gürültü çıkarmadan sütunların arasında kovalamaca oynuyor, sonra hep birden o çok büyük kubbenin altında tanrıevinin tam orta yerinde, su fişkıran bir çeşmeden su içmeye gidiyorlar.

Kalabalığın kitle halinde namaza geldiği belirli saatler dışında Türkiye'deki camiler her zaman çokça küçük çocuğun ve kuşların sık sık uğradığı, hiçbir zaman kapanmayan bir çeşit düş saraylarıdır.

21 Ağustos 1913, Perşembe.

Sabah erken saatte Edirne'den hareket, Vali Enver Bey ve bütün generaller gara kadar uğurladılar.

Akşam, ramazan için ışıklarla donatılmış İstanbul'a geri döndüm ve ancak gece yarısına doğru benim küçük Kandillime varabildim.

22 Ağustos 1913, Cuma.

Kandilli. Havanın basık, kış gibi kapalı olmasına karşın, tek başıma Beykoz'a, "Hünkâr Çayırı"na gidip dinlenmek istiyordum.

Ama oraya gidince, fırtınayla gelen şiddetli bir yağmur yüzünden küçük bir Türk kahvesine sığınmak zorunda kalıyorum. Kahvede beni tanıyorlar, bütün herkes başıma toplanıyor: Zabıtlar, erler, halk, hatta köyün en kendi halindeki sakinleri bile. Çok üstüme varıyorlar, alkışlıyorlar, ellerimi öpüyorlar, yanımdan ayrılmak istemiyorlar... Böyle minnet duygusu yeryüzünde hangi halkta vardır?

Güçlkle "şirket"e (Asya kıyısını yakından izleyerek beni Kandilli'ye götürecek küçük vapura) binmeyi başarıyorum. Benimle birlikte o vapura binenler bütün yolculara haber veriyor, Kandilli'de indiğim zaman yine yüzlerce insan beni alkışlıyor.

Bu akşamki son haberlere göre, Avrupa insafa gelecek, Rusya direnmeyecek, sonunda Edirne Türk kalacakmış gibi görünüyor.

24 Ağustos 1913, Pazar.

Kandilli'de son günüm. Yarın Türk dostlarımin benim için hazırladıkları İstanbul'un ortasındaki bir eve yerleşmem gerekiyor.

Bugün Kontes O...'nın eşliğinde Tarabya'ya Fransız büyükelçisinin eşini ziyarete gidiyorum. Büyükelçiliğimizce konut olarak kullanılan köşk az zaman önce bir yangında harap olmuş; büyükelçinin eşi bizi yıkıntılarda gezdiriyor. Zamanla tahtaları iyice kuruyan bu ahşap köşk, yüzyıl aşkın bir süredir Fransızlarındı; saman gibi yanmış, barındırdığı değerli anılardan hiçbirini kurtaramamışlar.

Türkiye’de sevdiğim şeylerden çoğunun yazgısı aynı olacak; çünkü ateş, Rum güruhu ile “gelişme”nin yanı sıra Doğu geçmişinin en büyük yıkıcılarından.

Akşam, yemekten sonra, Kontes’le ben, Kandilli Camisi’nde namaza gidiyoruz. Bu çok küçük bir köy camisi, kubbesi yok, yalnız ahşap, basit bir minare onu çevredeki evlerden ayırıyor. İçerisi nerdeyse karanlık, tavana asılı birkaç yağ kandili kireç badanalı duvarları, naif mihrap bezemelerini güçlkle aydınlatıyor. Ama bu gösterişsiz yerde kılınan namazda, inananların içe dalışı belki İstanbul’daki görkemli büyük camilerde olduğundan daha çarpıcı.

Namazdan sonra Kandilli’nin ileri gelenleri ve imamlar vedalaşmak için yanıma geliyor, çünkü yarın, yazık ki, onların doyum olmaz köyünden ayrılıyorum.

25 Ağustos 1913, Pazartesi.

Saat ikide Türk dostlarım bizi almaya Kandilli’ye geldiler ve bizi henüz bilmediğim yeni evimize götürdüler.

Evimiz, bana Padişah’ın Eski Saray’dan gönderdiği çok güzel ve eski eşyayla Türk tarzı döşenmişti, akşam yemeği altın sofrayla verildi.

Ama bu akşam, oldukça yitmiş bu mahalledeki evimde sanki özellikle yüreğimi burkmak için çıkan korkunç fırtına çatımızı sarsıyor, her şey kararıyor, çevremi saran doğu şatafatına karşın her şey bana biraz üzüntü veriyor.

28 Ağustos 1913, Perşembe.

İşte yine bir kez daha sevgili İstanbuluma yerleştim; evim, bugüne kadar neredeyse varlığını bilmediğim, uzayıp giden geçmiş zaman sokaklarının bitimindeki, bulunması güç, erişilmesi hemen hemen olanaksız bir mahallenin sonunda.

Aşağı yukarı kırk yıldır yabancımla olmayan kutsal Fatih Sultan Alayı’na gelince “Çarşamba Caddesi”ne girmek gerekiyor; mezarlar, pencereleri kafesli evler arasında uzanıp giden bir eski zaman Türkiye’si

sokağı bu; yaklaşık bir buçuk kilometre yürüdükten sonra çok eski, küçük bir caminin önünden sağa dönüp, bir su birikintisini geçince, nihayet arabacıların girmeye hep çekindiği, ilk bakışta tehlikeliymiş gibi görünen bir çıkmaz sokağın dibindeki bizim eve varılıyor. Bu girintili çıkıntılı çıkmazın iki yanında da göçtü göçecek eski ahşap evler, eski duvarlar, yaşlı ağaçlar sıralanmış; çıkmaz, gizemli, karanlık bir köşede yok oluyor. Her yanını ot bürümüş bir arnavutkaldırımı, yıkık bir minare, hiçbir tarafa bakmayan bir kapalılık; insanın kendini çok büyük bir kentte değil, daha çok Anadolu'da kendi halinde bir köyde sanacağı geliyor.

Sabah bir türkü, ya da kavalla çalınan basit bir ezgi, Asya giysileri içindeki bir meyve satıcısının ya da sakanın gelişini haber veriyor. Ara sıra daracık sokağın kafesli küçük evlerinden birine girerek gözden yiten kaptanlı ve sarıklı bir Türk de olmasa, geri kalan zamanda kimse geçmiyor. Akşam, ay ışığında, hüzünlü, ürkek, hep aynı iki genç kız, evlerinin önünden uzaklaşmadan kol kola aşağı yukarı yürüyor. Bu ölü mahallede yüzyıllar ilerlememiş olmalı.

İşte benim evim burada; ev çok sessiz, her yanı sımsıkı kafesle çevrili. Giriş katında uşaklar, beni bekleyen korumalar kalıyor, sekiz on kişiler. Girişteki beyaz mermer sofada, rafların üstünde takunyaları, pabuçları duruyor. Padişah'ın bana verdiği uşaklardan biri olan Sabahattin aynı zamanda derviş, ayrıca ben de on yıl öncesindeki uşaklarım koca Cemil ile saf Hamdi'yi yine yanıma aldım.

Birinci katta yemek odası var. Benim evimde yalnızca çok güzel, küçük altın kaplarda alaturka usulde verilen Türk yemekleri yeniliyor. Yemek odamdaki masa som gümüşten, Sultan Abdülaziz'in masasıymış.

Sık sık yemeğe konuklarımız oluyor, yemeğin Doğu usulünce sunulması onları eğlendiriyor; özellikle oğlumun çağrılıları bunlar, Fransız deniz teğmenleri, büyükelçilik ataşeleri. Ama Fatih Camisi'nin önüne kadar gidip çağrılılarımızı beklememiz, onları karşılamamız gerekiyor, yoksa yolu yitirmeden bizim kolay bulunmaz evimize mümkün değil gelemezler.

Çoğu pencerenin ve tahtaboşun, evimize çıkan daracık sokağın ters yönüne açıldığı ikinci katta, insan birdenbire çok yüksekte, yukarıdan

Fener, Balat semtlerine, sonra Haliç'e ve karşı kıyıda Hasköy'e bakan bir kartal yuvasında olduğunu görüyor.

Önce Hasköy'de oturmuştum –otuz altı yıl önce!– gençlik günlerimin sevgilisini Selanik'ten geldiği zaman orada konuk etmiştim. Oralarda hiçbir şey değişmemiş. Şimdi kaldığım evden, karşımda, aşağı taraflarda, Hasköy'ün küçük camisi önüne düşen, vaktiyle oturduğum küçük evi, akşamları bu gözlerden uzak evime dönerken nice defalar tedirgin ayağımı bastığım o aynı eski tahta iskeleyi görebiliyorum. O devirden bu yana zaman nasıl da akmış sultanları, imparatorlukları devirerek! Bugün eskisi gibi küçük bir serüvenci değil, Türkiye'nin büyük saygı gösterdiği biri olarak Haliç'in bu yanında, vaktiyle adım atmaya pek cesaret edemediğim yabancı mahallelerin doruğunda, Yavuz Selim Camisi'nin yakınında oturuyorum; bu caminin adını bana zavallı Mehmedim söylemişti, gençliğimde bir akşam vakti kayıkla geçerken, ta yukarılarda, başımızın üstünde bize ilk kez görüldüğü zaman...

Bu ikinci katta benim oturma odam var, yine Padişah'ın Eski Saray'dan gönderdiği sedirlerle, hat levhalarıyla, ufak tefek eşyayla tamamıyla alaturka döşeli. Sonra yatak odalarımız var bu katta, onlar da tamamıyla alaturka, yumuşak halılar, yere serili ipek döşekler, Şam ipeğinden robdöşambırlar, simle, sırmayla çok güzel işlenmiş yatak takımlarıyla. Benim odamdaki sedef masa ile yaldızlı gümüş el yunağının üstündeki marka yüz yıl önce ölmüş bir hanım sultana ait. Oğlumun ve Osman'ın odaları Haliç görünümünü alıyor, benim odamsa hüznülle, ama bile bile istenen bir hüznülle, taşları otlarla yeşillenmiş, kapalılığı iç karartan küçük çıkmaz sokağa bakıyor.

Akşam yemekten sonra, başımızda fesle elbette, tüm bu Müslüman mahallelerinin merkezi olan büyük Fatih Alanı'na gidiyoruz, olağanüstü güzel caminin karşısında, Mustafa'nın ağaçlar altındaki geleneksel Türk kahvesinde oturuyor, nerdeyse hiç konuşmadan nargile içen yüzlerce sarıklı düş tutkunu arasına karışıyoruz. Fatih Alanı'nın her yanında İstanbul bu dönemde ramazana özgü pırıltılı düş evrenine dalar, tümü ışık halkaları taşıyan minareler, aralarına çekilmiş ipler vasıtasıyla sayısız küçük kandilden oluşan kutsal yazıları havada tutarlar.

Saat ona doğru ıssız sokaklardan evimize dönmek için gideceğimiz yol yine uzun. Ramazan olmasına karşın uykuya dalmış bu eski sokaklarda, gece bekçilerinin demirli sopalarının yankı veren kaldırım taşlarına çarpışı her yandan işitiliyor –eski İstanbul’un bilinen gürültüsüdür bu. Sıcak yaz gecelerinde uyku tutmadığı zamanlar, yıldızların altındaki küçük gizemli sokağa bakmak için camları hep açık duran pencerelerimden birinin kafesini çoğu kez yukarı kaldırıyorum. Karanlığın içinde Bulgar kundakçılara karşı beni koruyan çavuş kadife adımlarla dolaşıyor.

Şafak sökerken üst başımıza düşen küçük caminin yıkık minaresinden bir ezan sesi geliyor. Yıllardır orada ezan okunmazmış, ama Türkler beni sevindirmek için bu terk edilmiş minareye şimdi her akşam en güzel, en berrak sesli müezzinler arasından seçtikleri birini gönderiyorlar.

29 Ağustos 1913, Cuma.

Bu akşam, Kadir gecesi ayını için, tekkeleri İstanbul surları dışında, ölülerin yattığı uçsuz bucaksız ıssızlığın ortasında bulunan Mevlevi dervişlerince akşam yemeğine çağrıldık. İstanbul’da ulaşması daha kolay başka Mevlevi tekkeleri, hatta Beyoğlu’nun göbeğinde, yabancıların kabul edildiği tekkeler var; ama buraya her isteyen giremiyor, bunun için insanın içeride çâşıtları olması gerek.

İçeri girer girmez, tekkenin, duvarları hat levhalarıyla donanmış büyük yemekhanesi, görünüşü, sessizliği ve beyazlığıyla insanı etkiliyor. Dervişler, yerdeki hasırların üstüne, küçük, yuvarlak, masaların çevresine ağırbaşlılıkla çömelmiş, kiliselerdeki gibi uzun mumlar ışığında akşam yemeklerini yiyorlar; başlarında oldukça uzun kahverengi külahlar var; yerle aynı hizada denilecek alçaklıktaki masalar on iki kadar; yemek sırasında müritlerden biri dualar okuyor, diğerleri dindarca bir sessizlik içinde dinliyor, her ara verildiğinde, dua okunması kesildiği zaman, hepsi eğilerek derin bir sesle Allah’ın adını anıyor.

Bizi konuk eden tekke şeyhi henüz genç bir adam, bilgili, çağdaş sorunlardan oldukça haberi, ama mevkisine yaraşan biçimde eski zaman Türklerinin soyluluğunu, telaşsız inceliğini korumasını bilmiş.

Üstelik “çelebi” unvanını taşıyor, çevresi siyah bir sarıkla sarılı uzun külahı, koyu renkli cübbesi oldukça ağır bir hava veriyor ona. Bu arada, onun yanı başında bizim de çevresinde oturduğumuz masa diğerleri gibi alçak ve küçük, yalnızca üstündeki sofra takımı daha değerli, eski Çin porseleni bu, oralardan kuşkusuz çok eski zamanlarda gelmiş. Şeyh yemekten sonra bizi kendi dairesine götürüyor. Yine burada da, elbette, Batı’ya özgü hiçbir eşya Doğulu uyumu bozmuyor. Yalnızca, altın harflerle ayetler yazılı üç ya da dört siyah levha duvarları beziyor; geniş sedirler, kahveyi, sigaraları koymak için çok küçük birkaç masa var; gariplik, ağırbaşlı bir sadelik içindeki bu dairede bütün eşya bundan ibaret.

Sonra biz Kadir gecesi ayinini izlemek için tekkenin mescidine geçiyoruz. Halı seccadeler üstünde oturduğumuz sekililik, semazenlerin sema etmesi için ayrılan yere bakıyor, burası mescidin orta yerini olduğu gibi kaplayan, bir parmaklıkla çevrili daire biçiminde büyük bir alan. Şeyh aşağıda kaldı, bu kutsal dairenin içinde, ayakta, yüzü bize dönük, kıpırdamadan duruyor; dimdik, sanki duyarsızlaşmış, gözleri hülyalı. Çevredeki karanlık boşluklardan sessizce çıkan semazenler birer birer geliyor, gözleri yerde, kollarını göğüsleri üstünde kavuşturmuş, Eski Mısır mumyaları gibi donmuş bir halleri var. Giydikleri binlerce kırmızı olan, çok geniş, koyu renkli, uzun cübbeleri ince bellerinde kemerle sıkışmışlar. Ardı ardına yuvarlak salonun çevresini ayin yaparmışçasına dolaşarak hareketlerine başlıyorlar. Hareketleri daha şimdiden sanki düşteymiş gibi; tekke şeyhinin önünden geçtikleri ya da yeniden geçtikleri her sıra, derin bir saygıyla eğiliyorlar, şeyh aynı ağırbaşlılıkla karşılık veriyor. Şimdi neylerin, dev kudümlerin yer aldığı bir küçük çalgı takımının eşliğinde semaya başlayacaklar, birçok insanın birlikte söylediği ağırbaşlı ezgilerin de eşlik edeceği sema bütün ayin boyunca sürecek. Semazenler önce paslanmış yayları güçlükle oynayan otomatlar gibi kısa aralıklarla kollarını açıyor, sonra kafalarını biraz sayrıl bir incelikle omuzlarına eğip, kollarını neredeyse haç biçiminde iyice uzatıyorlar, işte ancak bu hareketi tamamladıktan sonra, ilkin büyük bir tatlılıkla dönmeye başlıyorlar, ama dönmeleri her dakika hızlanıyor, koyu renkli uzun cübbeleri çan biçiminde açılıyor; az sonra insanın

onlar için ters dönmüş çançiçekleri diyeceği geliyor; şimdi çok hafifler, yuvarlak salonun çevresini kayarak dolanmalarına pek hafif bir esinti yetecek sanki, tıpkı rüzgârın ölü yaprakları sürüklemesi gibi. Artık hepsi düz bir yüzey üstüne çarptırmadan fırlatılmış topaçlar nasıl dön-erse öyle hareket ediyor. Geçerken hiç gürültü çıkarmıyorlar, hızlı ayak-larının oynadığı bile görünmüyor, esrik bakışlarına karşın, başlarının üstünde uzun külahlar hiç sallanmıyor. Sürekli dönüyorlar, hep aynı yönde dönüyorlar, insan kendini onların hareketlerine öyle kaptırıyor ki, dönüş yönlerini değiştirirlerse, acıyla sarsılacağını, yeryüzü-ötesi bir düşün onulmazcasına kopacağını sanıyor... Sonu gelmeyecekmişçesine, insanın başını döndüresiye dönüyorlar...

Ağırlıktan yoksun bu insanlar yarı gölgeli, iç karartan büyük bir mezarlık dekoru içinde sema ediyor, çünkü karşılarında ölülerden oluşan bir seyirci topluluğu var; o ölüler de yaşamları boyu onlar gibi burada, aynı semahanenin ortasında sema ettiler, ama bugün, dikkatli ve yıldırıcı bir suskunlukla şimdiki dervişlerin din coşkusuyla nasıl esridiğini gözlemek-le yetiniyorlar. Aslında geniş kemerlerle mescide açılan derinlemesine yan sahinler, baştan aşağı üstüne Peygamber'in rengi yeşilden kumaşlar geçir-ilmiş dev gibi, çok yüksek sandukalarla dolu. Bütün bu koyu yeşil san-dukalar, yüzyıllardan beri süregelen sema kurallarının günümüzde ne ölçüde korunduğunu sanki daha iyi görmek için birbiri ardına yığılmışlar; İslamiyet'in farklı devirlerinden kalma bütün bu sandukalar, altında yatan ölünün dervişlik ortamında erdiği aşamanın ve gördüğü saygınlığın büyük-lüğü ölçüsünde yüksek ve büyük oluyorlar; ayrıca her sandukanın üstünde mantara geçirilmiş uzun, sivri bir derviş külahı var, bu da bütünde belli belirsiz bir çeşit insansı görünüş veriyor.

Bu kıpırtısız, gizlenmiş seyirciler karşısında semazenler dönüyor, hep aynı tatlı, ince, hafif müziğin eşliğinde, hep daha hızlı dönüyorlar, insanın, bu ezgilerin garip biçimde uzaklardan geldiğini, geçmiş zaman-ların derinliklerinden işitildiğini söyleyeceği geliyor; hiç durup sarsıl-madan, ne bir yanlış adım, ne bir duraksama olmaksızın, çevrine çevrine dönmeyi sürdürmeleri inanılır gibi değil, sanki maddeden arınmış gibiler ya da daha çok, döndükçe üstündekiler ters çevrilmiş çançiçekleri biç-i-

minde gitgide şişen, fırl fırl dönen makineleri andırıyolar. Yeşil sandukaların altındaki ölülerin ilgisi artıyor, akıcı, gürültü çıkarmayan bu dansa gitgide daha çok tutulmuş görünüyorlar, sanki daha iyi görmek için dik boyunlarını uzatıyor, yerlerinden doğruluyorlar. Zaten semazenlerin aradığı insanın başını döndüren yorgunluktur, hafif ve zarif kendinden geçiştir, kendine özgü bu Allah biçimini almış erişilmez Tanrı'nın, İslam dünyasının, büyük çöllerin Tanrısının bulunduğu bölgelere uçmaya uygun esrikliktir. Baka baka sizin de başınız dönüyor, dikkat kesilmiş ölülerin başlarındaki dev külahlar semazenlere yaklaşmak için şimdi büsbütün yerlerinden kalkıyor sanıyorsunuz.

Bununla birlikte, bu baş döndürücü valsçiler sonunda düşecek diye insan korkuyor, işte pek tekdüze olan hafif müzik ansızın duraksıyor, gerçekten bitecekmiş gibi görünüyor, boğuk sesli kudümlerin vuruşları sanki, “yeter”, “bitirin” demekte. Semazenler yere yığılmaya başlıyor, önce yalnız biri, sonra ikisi, sonra üçü, sonra hepsi... Bitiyor. İnsan kendini nerdeyse onlar kadar tükenmiş duyumsuyor, sandukaların büyük külahları da yığılıyorlarmış, tahta boyunlarını geri çekiyorlarmış izlenimini uyandırıyorlar. Artık bitti...

Ayin süresince, salt ölülere özgü bir alanla çevrili olduğu insanın aklından çıkmıyor, şimdi buradan çıkıp giderken tekrar onların arasına dalmak, mezar taşlarının, servilerin arasından uzun süre yürümek gerekeceğini düşününce insan biraz ürperiyor; sonra bu serviler kara yapraklı, dalları beyaz, tepeleri de gece yarısı göğünün solgunluğu altında dervişlerin başlarına giydikleri, göz önünden gitmeyen dev külahları çağrıştırıyor.

30 Ağustos 1913, Cumartesi.

Bu akşam saat dokuz buçukta Türkler tarafından onuruma verilen temsile gitmek için İstanbul'u boydan boya geçiyorum. Sokaklarda Doğulu kalabalık ramazan neşesi içinde, karanlık gökyüzünde, kuş gibi hafif minareler ışık çemberlerini takmış. Bütün yol boyunca halk beni alkışlıyor. Tiyatronun önünde bekleyen kalabalık beni görünce coşuyor, bando La Marseillaise'i çalıyor. Kâğıt süslerle, çiçeklerle donatılmış locama

girdiğimde tıklım tıklım dolu bütün salon ayağa kalkıyor, alkışlar dinmek bilmiyor. Hem Padişah, hem oğlu veliaht şehzade, beni esenlemek için birer yaver göndermişler.

Saat on birde, ramazan gecelerinin büyüleyici pırlıtlısında, yine kalabalığın arasından geçerek ıssızlık içindeki evime geri dönüyorum.

1 Eylül 1913, Pazartesi.

Bana Tarabya'da büyük bir akşam yemeği vermek için hazırlık yapmışlar; yüz kadar insan baştan aşağı bayraklarla donatılmış bir vapurla beni almaya geliyormuş. Ama öte yandan Padişah da, Eski Saray'da bir akşam yemeği için beni alsınlar diye adamlar göndermiş ve beni hoşnut etmek için bu akşam yemeğinde eski usullere, eski günlerin bütün o çekici incelik kurallarına uyulmasını buyurmuş. Burada duraksamak olası değil, Tarabya'nın tüm o ince insanlarına özürlerimi iletiyorum ve Eski Saray'a gidiyorum.

Eski Saray!.. Dünyada eş bulunmayan bu yerin yalnız adı bile saygı uyandıran, ürküten bir şeyler yüklü. Eski Saray... Avrupa'ya sınır çizen bu burun, karşı Asya'ya doğru görkemle, egemence uzanıyor; girilmesi yasak mezarlıklar gibi sürekli sessizlik içinde; baştan aşağı servilerle, değerli taşlar barındıran çini, mermer kaplı köşklerle dolu. Beş yüz yıl boyunca dünyayı titreten sultanların bizim tasarlıyamadığımız bir görkem içinde yaşadıkları yer orası, çok büyük; ürkütücü yüksek mazgalları, koskocaman dört köşe burçları olan bir kale duvarıyla boydan boya çevrili. Bu kalın surlardan içeri geçit veren sivri kemerleri örten demir kaplı kapıların önünde gece gündüz silahlı nöbetçiler bekliyor; bu acımasız kapıların arkasından kapandığını işitince, insan kendini sonsuza dek içeri kapatılmış, dünyanın geri kalan kısmından ayrılmış hissediyor. İlkın yaşı bilinmeyen servilerin, çınarların koruyucu dalları altından giden, büyük taşlarla döşeli, ağaçlı yollarda buluyor insan kendini, sonra bugün hemen hemen kimsenin uğramadığı o sessiz bölgeye dağılmış köşklere geliyor. Burada eskiden her padişah geleneği sürdürmek, öncelinin öldüğü yerde yaşamamak için kendi özel köşkünü yaptırmış. Bunların çifte kilit vurulmuş kapılarını açtırabilmek için çok özel izinler gerekiyor.⁷

Milli Müdafaa Komitesi'nin en önde gelen üyeleri arasında seçilmiş sekiz ya da on çağrılıyız. Her zamanki gibi gümüş işlemeli masanın çevresinde yerlerimizi almadan önce, eski zaman padişahlarının harem dairelerini dolaşmamız öneriliyor; bugüne değin kimsenin girmediği bu dairelerde yalnızca, neredeyse yüz yaşına varmış, sürekli kapanmışlık ve sessizlik içinde yaşamlarının son günlerini geçiren eski hanım sultanlar oturuyor, bizim yüzümüzden bu eski soylu, saraylı hanımları bir süre için gizlemişler. Bizi en çok etkileyen dairelerden biri Sultan Abdülmecit'in haremi oluyor; her yanında nöbetçiler, ürkütücü kapılar bulunan birçok dar ve karanlık geçeneği geçtikten sonra tavanları baştan aşağı oymalı, yaldızlı sedirleri gümüş lameli vişneçürüğü harika Çin ipeği kaplı salonlara giriyoruz. O zaman beni incelikle ağırlayan yanımdakilere: "Burası gerçekten Binbir Gece sarayları gibi" diyorum, "ama insanın buraya ancak tuzak dolu dar geçitlerden girip çıkabileceğini, buraların efendisi hükümdar tutsak kalmanızı isterse, kaçmanın olanaksızlığını duyumsaması pek boğuntu verici". –"Yok, hayır", diyor rehberim yarı alaysılı, yarı saygılı, "bakın, bazı ayrıcalıklılar için bir çıkış var". Bunun üzerine, sim işlemeli vişneçürüğü Çin ipeğinden padişah sedirinin eteğindeki oyması ve yaldızı çok güzel, küçük bir panoyu açıyor; bir insanın buradan dışarı çıkması olasıydı, ama önden başını sokması koşuluyla. Derhal ölüm kokan nemli, dondurucu bir hava dalgası geliyor. "A! tam bir kuyulu zindan!" diyorum ben. Kuyulu bir zindanmış gerçekten, beni inandırmak için bir taş atıyorlar, gitgide şaşırtıcı derinliklere yuvarlandığını işittiğim taş, sonunda yüz metre kadar altımızda, Boğaz'ın suları-na düşüyor...

Bunun ardından göz kamaştırıcı ve ürkütücü başka daireleri, özlem yüklü küçük bahçeleri geziyoruz, kenarları şimşirle çevrili çiçek tarhlarının bulunduğu bu bahçeleri kuşatan büyük duvarların kalınlığı hakkında pencere duvarları fikir veriyor. Sivri kemerleri örten kafeslerin arasından, ama gerçekten, çok uzaktan ve çok yukandan insan Marmara'nın hayran bırakan güzel maviliğini seçiyor.

Bu Eski Saray'ı yer yer daha iç karartıcı kılmak için sarayın bir bölümünden ötekine giden dar, karanlık geçeneklerde asılı küçük lambalar

yanıyor. “Bu” diyor beni ağırlayanlar, “yüz ya da iki yüz yıl önce burada boğazlanan filan sultanın ya da filanca hanım sultanın anısını sürdürmek için”.

Beni daha da onurlandırmak için son akağaları tanıtıyorlar bana, bunlar garip ömürlerini burada tamamlayan bir çeşit yarı hayaletler. (Bilindiği gibi haremağaları artık yalnız zencilerden oluyor.) Bunlar iyice pimpirikleşmiş, küçülmüş yaşlılar, kınış kınış yüzleri neredeyse külrengi bir solgunlukta. Ayrıca bize, koğuşlarının girişinde iple asılı, farklı büyüklükteki sıra sıra sopayı, falakayı gösteriyorlar, ağır bir kusur işledikleri zaman onları böyle döverlermiş.

Altı ya da sekiz kişilik soframızı boğucu ve karanlık küçük bir salon-da hazırlamışlar, som gümüşten masanın üstünü paha biçilmez bir sofra takımı dolduruyor, en küçük parçası bile bir müzenin eline geçirmek isteyeceği değerde. Böylesi göz kamaştırıcı bir ortamda verilen akşam yemeğinde, kesimleri geçmiş zamana ait, eski ipeklilerden uzun cübbeler giymiş ciddi adamlar hizmet ediyor; elbette alkol yok, şarap yok, sade bir yemek bu, başka türlü sü geceyle birlikte yeraltı geçitlerinden ya da görkemli salonlardan çıkacak ölmüş büyüklerin ruhlarına nerdeyse bir hakaret olurdu. Herkes alçak sesle ve sırası gelince konuşuyor.

Daha şimdiden bu gizem dolu yeri, hatta buradaki taş döşeli avlular ve ağaçlı yolları saran gece yarım saat sonra sofrada kalmamıza izin vermiyor. Kahve ve tütün içmek için bizi hâlâ apaydınlık camlı salonlara götürüyorlar. Burada gümüş işlemeli pembe Çin ipeği sedirlere daha aralıklı oturuyoruz, aydınlıkta; yerde orada burada duran iri altın döküm kaplar kokulu çiçek demetlerini suya koymaya yarıyor. Tütün içmek için her birimize çubuk getiriyorlar, çubuk lülelerini ağırlaştıran tarihi elmasların her biri bir servet değerinde, yasemin çubuklarsa insanın yakmaya kolu yetmeyecek kadar uzun; bu bir teşrifat sorunu, çünkü durum, büyük ipek cübbesiyle diz çöküp her birimizin yanında duran bir uşağın çubuklara bakmasını gerektiriyor. Az kavrulmuş kahvenin, söylemeye gerek yok, çok hoş bir kokusu var... Birdenbire bu eski, ölmüş sarayda müezzinin okuduğu doyum olmaz ezan sesi yükseliyor; bu, artık yarı hayalet olmuş akağaların camisinde kılınacak akşam namazına çağrı. Oraya gitmek için ayağa kalktığımızda İstanbul'un da artık aydınlatıldığını görüyoruz; buradan

bakıma, özellikle akşamları, benzersiz bir periler âlemi seriliyor gözler önüne, Sarayburnu'nda fişkıran minareler ormanına baştan aşağı ışıktan hal-kalaxacaklı.

Çıkarken cinsiyeti belirsiz tuhaf yaşlılar yine bizim onurumuza kapıkarda sıraya dizilmişlerdi.

"Biliyorsunuz" diyor beni ağırlayanlardan biri, "Padişah Hazretleri sizi siarada ağırlamayı düşünmüştü; bu onura erişen kimse olmadı hiç. Biz caydık, çok iç karartıcı olurdu. Burada gezinen çok hortlak var geceleri". YazıYı demek orada kalabileceğim doğruymuş, som gümüşten masamı, altınsofra takımlarımı buraya taşıtıp, birkaç günlüğüne buranın efendisi olabilirmişim, ama artık böyle bir fırsat bir daha elime geçmeyecek..

2 Eylül 1913, Salı.

Yeni ay göründü, dolayısıyla bu, ramazanın sonu. Yarın bayram kutılmaları başlayacak, sonra İstanbul yine alışılmış görüntüsünü alacak, din'din sessizliğine bürünecek.

3 Eylül 1913, Çarşamba.

Bayram; yakıcı güneşin altında İstanbul neşe dolu –benim içinse hiç heklemediğim, derin ümitsizlikle dolu bir gün...

Yaklaşık bir aydır Türkiye'de olmama karşın, gençlik sevgilimin yatıyıcı yere ilk ziyaretimi yapmakta kendimi oldukça gecikmiş buluyordum. Dolayısıyla bugün tüm o bayram cümbüşünün ortasından, eski, kar kılık ahşap evlerin önünde canlı renkli giysileri güneşte parıldayan insanların arasından geçerek mezarlıklara gitmek için Kenan Bey ve Os Can'la birlikte yola koyuldum.

Eski İstanbul'un içinde uzunca bir yol gittikten sonra arabamız "Eski Kapı"yı geçiyor ve biz büyük Bizans surları dışında, ıssızlıkların ve mezarlıkların girişinde arabadan iniyoruz.

İşte, aradığımız, dev kara serviler altındaki duvarla çevrili mezarlık; dik, alçalmış, eğilmiş ya da kırılmış mezar taşları arasından geçerek sevgili kükürlük mezarı koruyan servi kümesine yöneliyoruz.

Ama nasıl oluyor da mezar taşlarını hâlâ göremiyorum? Sakın yönümü şaşırmayayım? Bu olanaksız... Ama taşlar yerinde yok; bir tedirginliktir başlıyor... Arıyorum, arıyorum... Oysa taşlar pekâlâ buradaydı, surlardan uzaklıkları bu kadardı... Kuşkusuz belleğimde bir bulanma oldu; az önce kendimden çok emindim, şimdi nerdeyim pek çıkaramıyorum... Mezar şuradaydı, hiç kuşku yok... Buralara gelirken sık sık bana eşlik eden Osman da mezarın eskiden orada olduğunu doğruluyor... Ama mezar eski yerinde değil. Mezarlığın daha derinlerine doğru gidiyoruz, kavrulmuş otların, yıkılıp kalmış mezar taşlarının aralarına bakıyoruz... Ama hayır, bu kadar uzakta değildi, iyi biliyorum... Yüreğim daralıyor, şakaklarımın attığını işitiyorum. Mezar ortadan kalkmış... Üstelik karabasanlardaki gibi, nerde bulunduğumu pek kestiremiyorum... Karşıda, Büyük Bizans surlarında şu gedik yoktu gibi geliyor bana, epey eski görünmesine karşın şu bir başına duran ev de yoktu sanki... Az ötede, keçilerinin yanında duran çobanlara soruyorum: “Bu evi” diye yanıtlıyorlar, “dedelerimiz de biliyordu...” Öyleyse, ben mi deliriyorum acaba? Sevgili küçük mezar yerinde yok, tartışmasız tek nokta bu, gerisi pek önemli değil, belleğim yanılmış olabilir, üstelik bütün mezarlığı da baştan aşağı dolaştık!

Açıkça, ne söyleyeceğini pek bilemeyen Kenan Bey, yakınlarda biten savaşın getirdiği korkunç acıları anlatıyor bana: Bulgar kıyımlarından kaçan iki yüz bin göçmen arabalarıyla, hayvanlarıyla iki ay boyunca mezarlıklarda konaklamış; her şeyi onlar altüst etmiş olabilirmiş, bu kimsenin suçu değilmiş... Ama hayır, böyle olsaydı, iki mezar taşıyla onları tutan büyük mermer ayaklığı yerde bulurdum... Belki, sevgili küçüğümün ölüsünü cezalandırmak için bağnazlar her şeyi bile bile çiğnedi. “Bugün kimse” diyor bana Kenan Bey, “bunu yapacak kadar hoşgörüsüz olamaz...” O halde, bunu mezar hırsızları mermerciler yaptı, mezarı biraz bakımsız görünce tıraşlayıp satmak için mermerleri çalmış olacaklar... “A, evet” diyor yine Kenan Bey, “yazık ki, bu olanaksız değil; geceleri böyle işler yapan serseriler var. Bir defasında dayılarımdan birinin mezarı bu biçimde ortadan yitmişti...” Ve beni avutmaya çalışıyor: “Daha önce yaptığınız ölçümlemeli çizimlere dayanarak mezarın yeri tekrar bulunur, tıpatıp eşi yapılır; Türkler gelecekte bu mezarın üstüne titreyecektir...” Hayır, beş ya

da on metreye varan kesinlikle mezarın yerini bir daha bulmak mümkün değil; bir başka ölüyü koymak için bu toprağın açılacağı, sevgilimin kurumuş küçük kemiklerinin altüst edileceği gün daha gelmediyse bile yakındır. Bu düşünce benim için yılğının son derecesi. Çekip gidelim buradan başımızı geri çevirmeden. Her şey bitti artık...

Bunca sevdiğim şu Türkiye'ye karşı ansızın büyük bir tikslenme duyuyorum... Bende ki Doğu aşkının gizi, o iki mezar taşıyla altındaki kemiklerdi. Şimdi her şeyin kutsallığı çiğnendi, artık bu ülkeye lanet ediyorum, hiçbir şey beni ona bağlamıyor artık, artık beni ilgilendiren hiçbir şey yok orada. İlk gemiyle buradan gideceğim, bir daha hiç dönmeyeceğim. Tanrım, geçtiğimiz kış boyunca, düz kasketli barbarlar İstanbul surlarının iyice yakınındayken şu basit, şu acınası küçük anıt için az mı titredim! Kaç kez kötü kötü düşler gördüm, bu barbarlar oradalar, surların eteğindeler, âdetleri üzere mezar taşlarını kırıyorlar, ölüleri kirletiyorlar diye düşündüm, şimdi bu yürek daralmasından kurtulduğum anda, şimdi Türkiye'nin hâlâ yaşadığı şu anda, bu günahı işleyenlerin bizzat Türkler olduğunu öğreniyorum...

Arabayla eve dönerken keyifsizim. Haksız yere bütün Türklere aynı kırgınlığı duyuyorum; hatta yanımdaki Kenan Bey'e bile. Hiç konuşmuyorum; hiç özür belirtmeden bu akşam için tasarladığım tüm buluşmalardan vazgeçiyorum. İstanbul boş ve ruhsuz benim için; kaldığım Doğu evi bana omuz silktiriyor, beni tiksindiriyor. Odama kapanıyorum, kimseyi görmek istemiyorum.

5 Eylül 1913, Cuma.

Ölü yıkayıcısı yaşlı bir imam sayesinde sonunda mezar yine bulundu; bir karabasandan uyanıyorum. Hiç inanılır gibi değil bu öykü, işin içine sanlı kötülük perileri, kötü cinler karışmış gibi...

Evvelki akşam kendi aramızda mezar taşlarından konuştuğumuzu, taşların yazıtına, bezemesine, rengine ilişkin ayrıntılardan söz ettiğimizi işiten benim Türk uşaklarımdan biri –Mevlevi olan– bunu gidip ölü yıkayıcısı o yaşlı imamla konuşmuş. Yaşlı imam da bu sabah geldi dedi

ki: “Tanımlanan biçime uygun düşen bir mezar buldum, ölmüş kadının adı, tarih, her şey aynı... Yalnız bu mezar ‘Edirnekapı’ mezarlığında değil, ‘Topkapı’ mezarlığında.” Bunu işitince önce omuz silkтім; olur mu hiç? O zaman benim deli olmam gerekir! İyi biliyorum, yıllardır mezarlığa giderken hep “Edirnekapı”dan dışarı çıkardım. Oğlum ve Osman “yine de görmek gerekir” dediler bana, ben de onların demesine uydum... Aslında ortada açıklanması güç bir nokta vardı; çarşamba günü mezarlıkta kendimi evimdeymiş gibi rahat duyumsanıyordum; tanıdığım, bildiğim ağaçlar tam yerlerinde değillerdi, çevrenin görünümü, kuşkusuz belleğimin güçsüzleşmesinden ötürü bana değişmiş geliyordu ve sonra daha önceleri orada olmayan o eski ev sanki bir tansıkla birdenbire ortaya çıkmış gibiydi...

Bizim arabaya biniyoruz, Kenan Bey, Osman ve ben. Ben kuşku içindeyim, ümidim yok. Önce oturduğu kulübeye uğrayıp yaşlı imamı alıyoruz, bize o kılavuzluk edecek çünkü. Sonra yine “Edirnekapı”dan geçerek surlardan dışarı çıkıyoruz; ama bugün karşıya gelen mezarlıkta durmuyoruz, çünkü mezar artık orada değil. Sağa dönüyoruz, ıssız yol boyunca, yine karşısında bir mezarlık olan öteki kapıya kadar Bizans surlarını izliyoruz. Perilerin mezar taşlarını alıp başka yere götürmesi bana hep olanaksızmış gibi görünüyör.

Ama birdenbire, oraya yaklaştığımız gibi, gözlerimi kaldırıyorum: İşte orada, birincisine tıpatıp benziyen eski kapı karşıda, önünde, ağaçların altında küçük Türk kahveleri ve kapının karşısında, bizim sağımızda mezarlık! Düş mü görüyorum? Sinirlerim büyük bir sarsıntı geçiriyor sanki. Bu kez her şeyi tanıyorum, servilerin biçimine, yoldaki en küçük ayrıntıya değin; bir fotoğraf levhasına olduğu gibi belleğime kazınmış bütün bunları anımsıyorum. Aralarında aşırı benzerlik bulunsa bile bir an için olsun öteki mezarlık beni nasıl yanıltabildi? Ve geçmeyi alışkanlık edindiğim çevre duvarındaki gediği, onu da, birdenbire heyecanla tanıyorum! Çürütülmesi olanaksız bir kanıt gibi gözlerime batıyor bu gedik; keçilerini mezarlara götüren çobanlar gelip geçtikçe biraz beyazlamış; hatta biraz da benim ayaklarım beyazlatmıştır onu, vaktiyle üstüne az basmadım! Ah, duvardaki şu gedik, hiç yabancıım değil, kü rengi taşlar arasında beyaz bir iz o. Burada evimdeymiş gibiyim! Arabadan inmek için acele

ediyorum. Koşarak gediğin üstünden aşıyorum, ardımdan beraberimdekiler ve yaşlı imam geliyor, artık bana yolu göstermesine gerek yok... “İşte burada sizin mezarınız!” diyor arkamda Osman’ın sevinçli sesi; evet, mezar yine bulundu, ben de sonunda anlaşılmasa bir karabüyüden kurtuldum! Kurumuş otların, mavi top dikenlerin arasından mermerlere kadar hep koş a koş a gidiyorum, mermer taşlara sevecenlikle dokunuyorum, bunlar gerçekten taş, söylemeye gerek yok, benim taşlarım onlar.

Ardım sıra gelenler, hatta yaşımdan ötürü ağırca yürüyen imam bile bana yetişti. Çevrede oturuyorlar, beni görmesinler diye biraz uzaklaşıyorum, çünkü gözlerim yaşıla dumanlanıyor.

Üç yıldan bu yana sevgili küçük mezar nasıl eskimiş! Üç kış uzun süre karlar altında kalmış, sonra savaştan kaçanların konak yeri olmuş, küçük çocukların, kadınların, yaşlıların aklıktan, soğuktan, yoksulluktan ölmesinin dehşetini yaşamış.

Böyle bakımsız görünmemesi, bütün o geçmişi daha da derin bir karanlığa gömen görünüşten kurtulması için tekrar boyatmak, yaldız çekmek gerekecek. Mezarlıkla ilgili konularda bilgili olan yaşlı imamla onarım ve yaldız çekme konusunda anlaşıyoruz; mezar taşlarından biri biraz eğilmiş, o düzeltilecek ve en geç sekiz gün içinde her şey yenilenecek.

Yine yola koyuluyoruz, yüreğimde bir hafiflik var, kendimi gençleşmiş duyumsuyorum. Yaşamımdaki her şey yeniden dengeye kavuştu gibi geliyor bana; Türkiye eski ruhunu tekrar buldu. Gençliğimin geçtiği bu ülkeyi hâlâ seviyorum, bu akşam ay ışığında İstanbul’un büyüüne salaçağım kendimi.

Önemli değil, ama bir soru sonsuza dek yanıtsız kalacak: Nasıl yanıldım? Ömrüm boyu, yirmi yıldır bu mezarlığa ben hep “Edirnekapı”dan gittim, beni götüren bütün arabacılara belleğimin bir fonograf gibi yinelediği şu cümleyi söylediğimi çok iyi biliyorum: “Beni Edirnekapı’ya götür.”

Osman’a, Cemil’e, benimle oraya gelmiş herkese, mezarlığa giderken hangi kapıdan çıktığımızı sorduğum zaman hepsi hiç duraksamadan “Edirnekapı’dan” diye yanıtladılar.

O zaman bu da yaşamımdaki birçok gizden biri olarak kalacak...

İstanbul– Uzun süre can çekişen küçük kedimiz Mahmut’un ölümü. Bu acınası küçük yavru bizimle yaşamında beş altı mutlu gün geçirmişti.

Onu Mahmutpaşa Alanı’nda bulmuştuk, gölgeli bir köşede, bir duvar dibinde, yazgısına sonsuzca boyun eğmiş, gerisinin üstünde oturuyordu. Hiçbir şey söylemiyor, hiçbir şey istemiyor, hiç kımıldamıyordu. Şaşılacak kadar küçüktü, bir kedinin küçültölmüşüydü, sefaletten, açlıktan iyice pörsümüş gövdesi küçücüktü, ama küçük yüzü çok güzeldi, şimdiye değin gördüğüm en hoş, en akıllı kedi yavrusu yüzüydü.

Ankara kedisiydi, koyu gri rengi siyaha yakındı, yalnız çenesinin altında az bir yer açık griydi, üç belki dört aylık vardı, ama yaşına göre çok küçüktü, sefaletten gelişmesi geri kalmıştı. Kedi yavrularına özgü yüzü çok güzeldi, yanına yaklaştık; o zaman doğrudan gözlerimizin içine bakarak bizimle konuşmuştu: “Evet, çok mutsuzum ben, görüyorsunuz, yüzüstü bırakılmış, acınası küçük bir hiçim.”

Kimseye ait olmadığına emin olduktan sonra onu arabamıza götürmüştük. Eve gelince korunduğunu hemen anladı, güvende olduğunu duyumsadı, minnet dolu bir sevgi duydu. Mahmutpaşa’dan geldiği için adını Mahmut koymuştuk, böyle cılız küçük bir hayvana büyük mamutları çağırıştıran bir ad koymak eğlenceliydi. Mahmut, ya oğlumu ya da beni gözden yitirmek istemiyordu, en çoğu uşakların kendisiyle ilgilenmesini kabul ediyordu. Zorla üstünde durduğu güçsüz küçük ayaklarıyla koşarak her yerde bizi izliyordu. Sütün iyisi, mancaların en âlâsı onun için büyük şey ifade etmiyordu kuşkusuz; artık çok geçti, çok acı çekmişti, bağırsakları körelmişti.

Geldiğinin ertesi günü, ancak birimizin omzuna çıktığı zaman kendini iyi duyumsuyordu. İnatla pantolonlarımızdan, ceketlerimizden yukarı tırmanıyor, başını yanağımıza dayayıp omzumuza yerleşiyordu, öylece büzölüp mutlu oluyor, mırıldamaya başlıyordu. İlk düşünceleri olsa olsa bundan üç ay öncesine giden bu terk edilmiş yavru, sevgiyi ve sevecenliği nereden öğrenmişti? Ara sıra küçük hasta bir sicimin ucunda-

ki mantarla biraz oynayacak kadar kendini güçlü duyumsuyordu, ancak bir türlü iyileşmiyordu, küçük kemikleri derisinden dışarı çıkacakmış gibi görünüyordu. Çağırdığımız veteriner bazı ufak ilaçlar yazdı, özellikle onu emzirecek bir dişi kedi gerektiğini söyledi. Uşağım Cemil aradığımız dişi kediye yaşlı bir komşu kadının evinde buldu. Komşu kadın kendi yavru kedilerini sütten kesmeye, her geliş için üç para karşılığında ana kediye günde iki kez bize göndermeye razı oldu –toplam her gün altı paralık kedi sütü alacaktık. İnsan yarması Cemil bir sepetle ana kediye almaya gidiyor, küçük Mahmut sütünü emerken onu dört ayağından tutuyordu, çünkü bu iş ana kediye çok kızdırıyor, öfkesini kabartıyordu. Sonra ona bir manca veriyorduk, oburca yiyordu, ardından cehennemden kurtulmuşçasına kaçıyordu.

Ama süt veren kedi sabah akşam gelse de Mahmut büyümüyordu. Cana yakınlığı, yardıma duyduğu gereksinme günden güne artıyordu. Yalnız bırakınca hemen ağlıyordu, başını yanağıma dayadığı, omzumun üstündeki yerinden artık hiç ayrılmak istemiyordu; orada acısını, her şeyi unutuyordu...

Zorla verdiğimiz ilaçlardan tüyleri iyice darmadağın, yapış yapış bir hal aldı, kendi de insanı tiksindiren acınası küçük bir şey oldu. Ama hasta gövdesine göre çok büyük olan başı güzelliğini hiç yitirmedi, yalvaran, teşekkür eden gözleri hep aynı kaldı. Sonu gelmişti, bunu biliyor gibiydi; bize karşıdan bakarken yüzünde yoğun bir hüznün ve yalvaran bir ifade vardı.

Bu sabah ayağa kalkacak gücü bulamadı; yine de yanına yaklaşınca bakışlarıyla teşekkür etmek için hâlâ başını kaldırıyor, hafifçe mırıltıyordu. Bu akşam, ölmesi yakın kedilerin tavrıyla uzandı. Oğlumla ben nöbetleşe başında bekledik; bizim varlığımızın pekâlâ bilincindeydi ve yalnız yaklaşınca ısıtılabilen hafif mırıltısıyla hâlâ bize teşekkür ediyordu.

Oğlum onu gece saat bire kadar, iki üç kez kasılarak can çektiği o ana kadar dizlerinin üstünde tuttu; o andan sonra Mahmut, soğuk, cansız, dokununca tiksinti veren küçük bir şey, acınacak bir hiç oldu. Küçücük aklının, küçücük bilgisinin, küçücük sevecenliğinin nereye gittiğini kim bilebilir?

12 Eylül 1913, Cuma.

Sabah, güneş parıldarken, küçük kedimiz Mahmut'u gömmek için bizim evin bahçesinde, bir asmanın altına çukur açtık. Çevreden gelen beş altı çocuk kedinin toprağa gömülmesini ağırbaşlılıkla izledi.

13 Eylül 1913, Cumartesi.

Önceki gün bizi konuk eden Mevlevi şeyhi bugün öğleden sonra ziyaretime geleceğini bildirdi; Fransız hastanesinin başrahibesi de bugün İstanbul'daki küçük evimde beni görmeye geleceğine söz vermişti. Ne yapalım, rahibeyle şeyhin birbirleriyle anlaşmaktan başka çareleri yok, onları birlikte ağırlamak eğlenceli olacak.

Yukarıya Beyoğlu'na rahibeyi almaya birini göndermeliyim, yoksa İstanbul'un tam orta yerine yalnız gelmeyi asla göze alamaz; onu almaya Cemil gidecek, çünkü bundan üç yıl önce ben hastanedeyken onu görmüştü. Genellikle pek becerikli olan Cemil'in kendisine ne görev verdiği mi anlaması epey uzun sürdü. Bir rahibenin ne olduğunu ona açıklamaya çalışıyor, "rahibe" sözcüğünü Türkçeye çeviriyordum, ama o benim ne demek istediğimi bir türlü çıkaramıyordu. Sonunda birdenbire anımsadı: "Tamam, hani kafasında hep o kocaman beyaz şapka olan hanım!" (Saint Vincent de Paul rahibelerinin giydiği yanları kıvrık başlık demek istemişti.) Sonra kendinden emin, benim güzel paşa arabama binip gitti.

İşte, gerçekten iki saat sonra rahibe geliyor. Pek şaşırmış, pek heyecanlı bir hali var; yirmi yıldır İstanbul'da oturmasına karşın hiç bilmediği bu eski Müslüman mahallelerinde sırmalı ve kırmızı giysili koca şeytan Cemil'in eşliğinde yaptığı bu kaçamak gezinti ona serüvenlerin en çılgını gibi görünüyor olmalı. Doğu tarzı döşenmiş oturma odamın onu şaşkına çevirdiği açık; ama uzun külahı, uzun cübbesiyle şeyhin içeri girdiğini gördüğü zaman şaşkınlığı doruğuna çıkıyor. Ancak konuğum bir rahibeye gösterilmesi gereken saygıyı çok iyi biliyor, önünde yerlere kadar eğiliyor, elini önce ağzına sonra alnına götürerek onu alaturka selamlıyor. İncelikte geri kalmamak için, rahibe de başlığını eğiyor ve buzlar çözülüyor. Konuklarımı yemek odama alıyo-

rum, orada onları som altından sofrta takımımla vereceğim hafif bir yemek bekliyor. Şeyh çok iyi Fransızca konuşuyor, rahibede de artık şaşkınlık kalmıyor. Birbirlerine incelikle karşılıklı iltifatlar ederek ikisi de çörekler, meyveler yemek, şerbetler içmek için gümüş oymalı ağır masama oturuyor.

Ayrılmadan önce rahibeyle şeyh yine görüşmek üzere sözleşiyorlar.

14 Eylül 1913, Pazar.

Dolmabahçe'ye gidiyorum, şehzade veliaht beni orada kabul ediyor. Şehzadeyle kişisel sayılabilecek uzunca bir söyleşi.

Görüşmeden sonra Kenan Bey ve ben mezarlıklara gidecek zamanımız olsun istiyoruz, akşam çökmeden, çünkü Türkiye'de kalış süremi sonu yaklaşıyor. Vakit geç olmuş bile, arabacımız atları hızla sürüyor ve biz uçar gibi gidiyoruz. Dinlenmiş atlarla daha hızlı gideriz diye arabaya koşulu hayvanları İstanbul'da değiştiriyoruz.

Bu kez kenti kuşatan büyük Bizans surları boyunca içeriden gidiyoruz, alacakaranlıkta benim henüz bilmediğim bakımsız, yoksul mahallelerden –surlardaki yıkıntılar içinde oturan çingenelerin mahallesinden– geçiyoruz. Yol bitmek bilmiyor, sonuna hiç varamayacağımız gibi geliyor. Sonunda işte Topkapı, ortalık daha tam karanlık değil, eski mezarlığa, yüksek servilerin, otlar arasında eğik duran, liken kemirmiş mezar taşlarının arasına giriyoruz.

“Mezarınıza bakın” diyor Kenan Bey bana, “mücevher gibi parlıyor”! Sahiden bütün bu bakımsızlığın ortasında daha yeni yıldız geçilmiş tek mezar o. İki mezar taşının da üstünde küçük taşları andıran çiçek bezemeler var, sanki tatlılıkla, doyumsuz bir güzellikle parıldamak için kalan bütün gün ışığını üstlerinde toplamışlar, buna karşılık çevrede iç âleme dalmış şeyler yavaştan kararıyor. Yittiğini sandığımı sevgili küçük mezar işte burada, bir kez daha saygı ve sevgiyle onarılmış, bir kez daha ona veda edeceğim, çünkü bir daha göreceğim miyim bilmiyorum, sonunda nasıl bir yıkıma uğrayacağını, nasıl bir unutulmuşluk içinde yitip gideceğini bilmiyorum...

Sanki belleğimde yer etmesi için, alacakaranlıktaki bu son görünüşün hem güzelliğiyle çarpan, hem üzüncü bir yanı var. Mezar taşlarını taçlandıran yepyeni yaldızlar pırıl pırıl; bütün çevrede, servilerin geceyi çağırdığı uçsuz bucaksız mezarlıklarda, toprağın kızıl renginde binlerce mezar yerdeki toprakla karışıyor, hayaletlerin oluşturduğu cansız kalabalıkları andırıyor. Kırılığın kurak ve ıssız yanına doğru bu mezarlıkların sonu gelmiyor dense yeridir, karanlığın çöktüğü bu saatte düşüncesizce daha öteye gitmektense girişte kaçmaya hazır durmak daha iyi. Öbür yanda ise İstanbul var, eski Bizans surlarındaki yıkık yerlerin arasından alacakaranlığın pusu içinde, sıra sıra koyu renkte binlerce küçük ahşap ev görünüyor, evlerin arasından yükselen minare kümeleri ile cami kubbeleri şu saatte gündüz olduklarından daha beyaz. Ufukları akşamla gölgelenen bu kentin üstünde ay parıldamaya başlıyor; altın yeşili bir göğün derinliklerinden tunçtan oymalara benzeyen kenarları çok belirgin bulut kümeleri –fırtına bulutları– geçiyor. Ve bu oymaların kıvrımları arasından, henüz ufkun çok üstünde olmayan, ancak altın yaldızlı bir tepsi gibi parıldayan ay görünüyor. Her yanda ak minarelerin deldiği yürek burkan göğe doğru bu kocaman ay, yıkıntılarla dolu karanlık kentin üstünden yükseliyor...

Sevdiğim mezarı şimdiye kadar böyle geç saatte, nerdeyse gece vakti, hiç görmemiştim, şimdi akşamleyin veda edeceğim ona... Ama gecenin sessizliği çökerken yöredeki bu sonsuz ıssızlığın ortasında mezar taşlarının üstünde pırıltısı süren yaldızlar en azından sevgilimin anısının yaşamaya devam edeceğini kanıtıyor; sevgilim, benim sevgilim, çevresinde yatan tüm diğerleri gibi iyice unutulup gitmiş değil.

Eve dönmek için İstanbul’dan geçerken kentte binlerce küçük ışık yanmıştı, az önce doğan ay şimdi havada pırıl pırıldı.

15 Eylül 1913, Pazartesi.

İstanbul. Fethiye’deki küçük evimizden sonsuza dek ayrılma hazırlıkları. Bu sabah ziyaretçi çok, gelenler arasında Zennur Hanım ile iki kız kardeşi de var. Üçü de sımsıkı örtünmüş, köleleri olan zenci kadın

onlara eşlik ediyor. Fransa'da tam bir Parisli kadın haliyle de tanıdığım Zennur'u şimdi burada "gönül kırgınları" zamanında olduğundan daha çok Türkleşmiş görmek pek eğlenceli; ama bugün beni kendi evimde ziyaret ediyor, burada güvendeyiz, insanın kendini her an tehlikede duyduğu o gizli evlerden birinde değiliz artık.

Konuklarımı elbette Türk usulü döşenmiş oturma odamda, âdet olduğu üzere bir fincan kahve ikram ederek alaturka ağırlıyorum.

Gidecekleri sıra, aşağıda, ben oturmazdan önce pek تنها olan ve benim burada bulunmamın anormal bir canlılığa yol açtığı çıkmaz sokakta iki araba duruyor. Peçeli üç hanım ile yanlarındaki zenci kadını arabalardan birine kadar uğurluyorum, diğerine ben biniyorum; bütün bunlar, bizi gözleyen korumalara aklım takılmadan, bizi görmek için toplanmış mahalle çocuklarının önünde oluyor... Önemi yok, oturduğu Yıldız Sarayı'ndan ortalığa baskı ve korku salan Abdülhamit devrinden bu yana zaman çok değişti.

16 Eylül 1913, Salı.

Büyük yolculuğun arifesi. Bana düşünecek vakit bırakmayan çalkantılı, karışıklıklarla dolu bir gün. Bütün Boğaziçi'ne veda etmem gerekiyor.

Sabah saat onda, bizim evin bulunduğu tepenin tam altına düşen Haliç'teki Fener iskelesine, oğlumu ve beni almaya bir çatana geliyor. Galata Köprüsü'nden sonra son kez Boğaz'ı yukarı doğru çıkmaya başlıyoruz. Boğaz'ın ortasına doğru, Rumeli Hisarı'nın Ortaçağ'dan kalma yüksek burçları önünden geçtiğimiz sıra, oldukça loş bir eski köşkün pencerelerinden birinde kafesin arkasına yarı gizlenmiş uçuk mor giysili bir kadın eliyle işaret ediyor; bu Nigâr Hanım, açığa geçtiğimizi görünce kendisini unuttuğumuzu sanmış. El işaretiyle karşılık veriyorum: "Tamam, Tarabya'ya kadar çıkıyorum, ama Boğaz'ı aşağı inerken veda etmek için size uğrayacağım." Ve o da yine yarı gizlenmiş halde "Öyle mi, güzel, çok güzel, dönerken bekliyorum" anlamına gelen bir hareketle beni yanıtlıyor. Herkesin gözü önünde böyle işaretlerle konuşmak İslam dünyasında hiç yakışık almaz, ama o dünyanın tadını tuzunu bu

işaretleşmeler verir, yüksek burçların eteğindeki kafesle çevrili yabancı konağın penceresinde leylak rengi robuyla şu siluet pek hoş duruyor.

Bir saat süren yolculuğun sonunda Tarabya'dayız, burada büyükelçinin eşine son ziyaretimi yapıyorum. Yangından sonra elçiliğimiz ne kadar kötüleşmiş; oysa Fransa Sarayı, burada Türk geçmişinin tek kalıntısı, kozmopolit kenti dolduran beğenisizliğin ortasında göze batmayan biricik eski güzel şeydi.

Bu kez Boğaz'ı aşağı doğru inmek için tekneye biniyoruz. Verdiğim sözü tutup çatanayı Rumelihisarı'nda, robu leylak rengi hanımın evi önüne yaşıttırıyorum. Eski tarzdaki güzel evinde Nigâr Hanım bizi kahve ve sigaralar ikram ederek ağırlıyor.

Sonra Asya kıyısına geçiyoruz, iki yaz mevsimi boyunca eski yalılarında güler yüzle beni konuk eden dostlarım O..lara veda etmek için Kandilli'de duruyoruz.

Boğaz'dan aşağı inmeye devam ediyor, Beylerbeyi'nde yine duruyoruz. Büyük ağaçların gölgesinde sarıklı adamların oturduğu köy alanında beni tanıyorlar ve esenliyorlar. Beni Çamlıca'daki köşke çıkaracak bir arabanın burada, rıhtımda beklemesini söylemiştim; köşke uğrayıp şehzade Abdülmecit'e allahaismarladık diyecektim. Araba gelmiyor, uzun süre beledikten sonra yaşlı bir atın sürüklediği kötü bir kira arabasına razı olmak gerekiyor. Tıkr mıkır yola koyuluyor, "Kızıl Sultan"ın tutsak bulunduğu sarayın nöbetçiler bekleyen yüksek duvarları boyunca ilerliyoruz. Korkunç sıcakta, toz içinde, daracık dağ yollarından geçerek sonunda Çamlıca köşküne varıyoruz. Gönderdiğim yazı eline geçmeyen şehzade karşı tarafa (Padişah çağırdığı için Dolmabahçe'ye) gitmiş. Doğu tarzı köşkün serinliğinde dinlenirken haremağaları bize şerbetler ikram ediyor. Bu arada şehzadeye ait güzel bir arabaya atlar koşuluyor, bu araba bizi tekrar çatanamıza bineceğimiz iskeleye geri götürüyor. İskeleden ayrılınca beni Henri IV gemisine, Balkan Savaşları'ndan sonra Fransa'nın gönderdiği büyük gemiye götürmelerini istiyorum, burada on iki yıl önce silah arkadaşım olan gemi komutanına veda ediyorum.

Gün ilerliyor, sonunda isteğim üzerine çatana beni Sirkeci iskelesine bırakıyor. Oradan hemen bir arabaya atlıyorum, çünkü Kapalıçarşı'da

son alışverişlerimi yapmam gerek. Gün alçalıyor, çok geç olmasa, orada dükkânları kapanmış bulmasam bari. Tam vaktinde yetiştim, Doğu pazarlarına alışık olanların yaptığı gibi günlerdir pazarlık ettiğim Türk halıcı gitmek üzereydi. Bu kez, benim son akşamım olduğu için pazarlığı sonuçlandırmak gerek. Bununla birlikte hâlâ fiyatı tartışmakla, mal seçmekle oyalanıyorum. Sonunda halılarım, minderlerim sarılıp bağlanıyor, ardından halıcıyla ben dışarı çıkmak istediğimizde Kapalıçarşı'nın demir kapılarını çoktan kapanmış buluyoruz; içeride tutsak kalıyor, tonozlu küçük sokakların alacakaranlığında dolaşıp duruyoruz. Nöbet tutan bir gece bekçisine rast geliyoruz, çokça duraksamadan sonra sonunda bizi salıyor. Öff! İstanbul'daki binlerce fenerin ışıkları yanmış. Arabam da yok şimdi, üstelik kolumda ağır bir halı ve minder paketi var. Bereket versin Mahmut Paşa Alanı uzak değil, oraya yöneliyorum. Orada herkes beni tanıyor, eşyama taşısın diye yanıma bir hamal veriyorlar. İkimiz birlikte, hamal ve ben, arabaların her zaman sıra beklediği Divanyolu'na gidiyoruz. Ama arabacıların hiçbiri beni oturduğum uzak mahalleye kadar götürmek istemiyor: Beş kilometre... su çukurları var... yolu bilmiyoruz... diyorlar. Bununla birlikte biri Fethiye Camisi'ne kadar götürmeye razı oluyor; ama orada, daha ileri gitmeyi reddediyor. Arabadan inmek, koltuğumun altında hep o ağır paketle buradan evime kadar o uzun yolu yürümek zorundayım. Sonunda evime varıyorum! Sıraya dizilmiş uşaklarım beni her akşamki törensizlikle karşılıyor –bu akşam bana son kez yapılan bir saygı gösterisi bu.

Yine son kez, güneş doğmadan az önce, ezan okunurken, gidip pencereme kollarımı dayıyorum. Yarın artık görmeyeceğim bu تنها küçük sokakta günün ağarmasını izliyorum.

17 Eylül 1913, Çarşamba.

Saat dokuz sularındaki güzel sabah güneşi altında oğlum ve ben bir daha dönmek üzere İstanbul'daki evimizden çıkıp gidiyoruz. Osman, Hamdi, Cemil bavullarla, çantalarla önden gittiler, şimdi bizim için gitme

vakti. Bir ay boyunca beni paşalar gibi gezdiren güzel arabanın atları, aşağıda, ot bürümüş sokak taşları üstünde eşinmekte, iştiriyor.

İnsanın bir süre yaşadığı, çeşitli duyguları tattığı, bir daha görmeyeceği bir evden ayrılmasında sürekli aynı ince hüznün var. Yazık, başboş gençliği dolduran bu ince hüznün azalıyor, sönüyor; alışkanlığın etkisiyle sanki epey hafifleyen bu hüznü daha derinden duymayı isterdim. Geçen yıllar artık yerinme ve acı çekme yetime de mi zarar veriyor acaba?

Yine de yukarıdaki Doğu tarzı oturma odanın pencerelerinden karşıya, Haliç'in öteki yakasına, karşı kıyıya, bir parça uzağa, sanki bir uçurumun dibinde, gösterişsiz cami ile ilk gençliğimde kaldığım basit evin yanı başında duran eski, küçük Hasköy iskelesine son bir kez bakmak istiyorum. Onlara veda ediyorum. Belki, tekrar Türkiye'ye gelirim, bu yerleri, İstanbul'a ilk gelişimde kaldığım bu sevgili mahalleyi yine görmeye fırsatım olur; ama orayı bir daha hiç, hiç bugün ayrıldığım evin yüksek pencerelerinin kafesleri arasından göremeyeceğim. Türk dostlarımın inceliği sayesinde Doğu'nun geçmiş günlerine özgü bir debdebe içinde yaşadığım bu ev kısa süren bir düştü, artık bitti, ne benim, ne de başkası için bir daha gerçekleşmeyecek...

Zaman geçiyor, aşağıda atlar sabırsızlanıyorlar. Görünümünden yoksun küçük çıkmaz sokağın üstüne sabahın berrak güneşi vuruyor. Mahallelerine alışılmadık bir devinim getiren konuğun gidişine bakmak için çevrenin cana yakın çocukları oraya toplanmışlar, sekiz on kadar varlar. Gizli evime gelen ziyaretçilerime kılavuzluk etmeyecekler artık. Her akşam, daracık ölgün sokakta, yıldızların ya da ayın altında, hava almaya çıkan eve kapanmış kadınlar örneği gezinen iki genç kıızı da göreceğimi umuyordum; ama hayır, onlar yok, onları bir daha hiç görmeyeceğim, onlara ilişkin bilgi edinmeye bile cesaret edemeden buradan çekip gidiyorum.

Sokağa döşeli taşlardan ses getiren gürültülü bir tırısla hareket ediyoruz. Son bir kez koca İstanbul'u baştan aşağı geçmek gerekiyor; yol bitmek bilmiyor, dik yokuşlardan denize doğru inmek, Haliç köprüsünden geçip sonunda kozmopolit Galata rıhtımına ulaşmak gerekiyor; bütün bu rıhtım boyunca sıra sıra dizilmiş gemilerin kara demir gövdeleri birbirini

izler. Burada, Doğu'ya özgü tüm giysilerin birbirine karıştığı, bütün dillerin işitildiği bir keşmekeş, bir gürültü patırtı hüküm sürer. Varışlarda, ayrılışlarda insanı duygulandıran bu rıhtım yıldan yıla değişiyor, çağdaşlaşıyor, çok kötü biçimde çirkinleşiyor; ama bu rıhtım bana yaşadığım geçmiş günleri hep aynı biçimde çağrıştırıyor; geldiği zaman insan, sabırsızlıkla, neleri tekrar göreceği ya da yerinde bulamayacağı merakı içinde, birdenbire tüm İstanbul'un çekiciliğiyle dolan bu noktaya ayak basıyor; kendisini götürecek büyük demir makineye binmeden önce, insan yine bu noktada, Doğu nargilelerinin, sigaralarının kokusuyla bir anlığına kendinden geçmek üzere en yakın Türk kahvesinin önünde son birkaç dakika için oturuyor...

Ah, vaktiyle, yazgısı herhangi bir amiralin vereceği emirlere bağlı, kimsenin tanımadığı acınası küçük bir subay olduğum zamanlar, bir daha geleceğimden kuşkulu, gemilerin hareket ettiği İstanbul rıhtımlarının şu köşesine veda ederken nasıl yüreğim sıkıştırdı! Şimdi, ömrümün akşamında, özgürüm, ne zaman istersem buraya gelebilirim; hem sonra ayrılıp gitmenin verdiği heyecan da biraz silikleşmiş, bu dünyada artık her şeyin silikleştiği gibi...

Bugün veda nargilesini içmek için açık havada oturmaya cesaret edemiyorum, fazlasıyla tanınıyorum bu yerde, hem sonra beni uğurlamaya gelmiş bir dolu kibar insan güvertede bekliyor –derhal o büyük demir makineye binmeliyim.

Uğurlamaya gelen Türk dostlarımla sayıları çok fazla, hepsine istediğim gibi teşekkür etmem olanaksız. Gelişimde olduğu gibi, paşalar, subaylar, imamlar, dervişler, Padişah'ın ve şehzadelerin yaverleri buradalar. Hepsi bana iyi yolculuklar diliyor, yine gelmemi istiyorlar; Türklerin minnettarlığı tükenmek bilmiyor. Hareket çanının sonuna kadar çevremden ayrılmıyorlar.

Gemi rıhtımdan ayrılıp Marmara'nın dingin suları üstünde kayarcasına yol alırken bir kez daha aynı yanılsamaya kapılıyorum, hareket eden, uzaklaşan, giderek gözden yiten İstanbulmuş, ama gemi yerinde duruyormuş gibi geliyor bana. Şimdi İstanbul ufukta giderek silikleşen bir silüet yalnızca... sonsuza dek, kuşkusuz...

Rochefort, 24 Eylül 1913.

Gözler oraların büyüüne kapıldıktan sonra bu dönüşün daha hüzünlü olacağını düşünüyordum... Ama burada hava şaşılacak ölçüde güzel ve sıcak. Rochefort'daki eski evim bana hoş görünüyor, gölgeli bir tropikal ağaçlığı andıran eski bahçemin en güzel mevsimi şimdi.

Bir kez daha çocukluğumun geçtiği çerçevede, açılan bavullardan Doğu'dan gelen şeyler, İstanbul'daki mezarlıktan getirilmiş mavi top dikenler çıkıyor...

NOTLAR

- 1 Pierre Loti'nin yazılarından ve yapıtlarından yapılan tüm alıntılar italik yazılmıştır –ç.n.
- 2 Kurtuluş Savaşı sonrasında Ankara Hükümeti ile İtilaf Devletleri arasında 24 Temmuz 1923'te imzalanan Lozan Barış Antlaşması'yla karıştırılmamalıdır –ç.n.
- 3 Bu günlükte kendisinden birkaç kez söz edilen Tevfik Bey 1913'te Nazım Paşa'nın yanında öldürülmüştür –ç.n.
- 5 Dolman: dolaman sözcüğünden türetilmiş dolman, erkeklerin kullandığı bir tür kuşaklı Türk yeleğine verilen ad. Ayrıca, Macarlarda husar üniformasını tamamlayan parçaya dolmány denirdi. 19. yüzyılda dolmány'nin yerini *attila* denilen yeni bir giyim almış, Fransızlar buna dolman -yanlış olarak- demişlerdir. Sonraları Fransız ordusunda da kabul edilen bu giyim 20. yüzyıl başına kadar bazı atlı birliklerin subay ve erlerince kullanılmıştır –ç.n.
- 6 Bir delikten baktırmak suretiyle izletirilen bir gösteri. Karanlık bir odada üstüne resim yapılmış [ve genelde içbükey yerleştirilmiş] bir gerginin önüne çeşitli nesneler koyup ışık oyurları aracılığıyla üç boyutlu görünüm yanılsamasını amaçlar. Gergi bir çatki bezi gibi karanlık odayı çepeçevre sarabilirdi de.
- 7 Bunlar 1913 yılında yazılmıştı, ama bugün artık doğru değil. Şimdi büyükelçilikler vasıtasıyla gezme izni alan çok sayıda seçkin turist bu yerlerin saygınlığını çiğniyor.

"...Boğaz'ın sularında kaymaya başlıyoruz, ardımızda ipekten kırmalar bırakarak" diyordu Pierre Loti. İstanbul'a yaptığı son iki yolculukta bir günlük tutmuştu. 1910'daki ziyaretinde, İstanbul'un artık eskisi gibi olmadığını gözlemleyerek hayıflanıyordu. Günlüğün bu kısmında, Loti'nin bir tekkede izlediği sema töreni hakkında yazdıkları belki de bu konuda yazılmış en etkileyici satırları oluşturmaktaydı. 1913'te, İtalyanların Trablusgarb'a saldırısı ve ardından patlak veren Balkan Savaşı sırasında ise farklı bir yazarla karşılaşırız. Doğu'nun gizemine tutkun, Türklere duygusal yakınlık duyan Pierre Loti değil, siyasal tavır sergileyen bir yazardır artık. Ve sonunda 17 Eylül 1913 Çarşamba günü, oğlu ile birlikte bir daha dönmek üzere İstanbul'daki evinden çıkıp gider. Rochefort'da açtığı bavulundan, İstanbul'daki mezarlıktan getirilmiş çakırdikenler çıkar. Loti'nin günlüklerinden oluşan ve ölümünden sonra derlenen bu kitap Türkçe'de ilk kez yayımlanıyor. Pierre Loti ya da asıl adıyla Julien Viaud 14 Ocak 1850'de doğdu. İlk kez asteğmen olarak Jean-Bart gemisiyle İzmir'e geldi. Daha sonra İstanbul'daki Gladiateur gemisinde bir göreve atandı. Türkiye'den ayrıldıktan İstanbul'da kaldığı süreyi roman gibi yeniden yazmaya başladı. İlk yapıtı Aziyadé 1879 Ocak ayında yayımlandı. Üçüncü romanı Le Roman d'un spahi'de (Bir Sipahinin Romanı) Pierre Loti imzasını ilk kez kullandı. 10 Haziran 1923'te öldüğünde ardında kırk kadar eser vardı. Bunlardan yedisi Harf Devrimi'nin ardından eski yazıyla Türkçeye çevrildi. Latin harfleriyle dilimize kazandırılan eser sayısı ise sekizi aşmıyor.

ANİ VE YAŞAM Dizisi

Kitapyayinevi

ISBN 975-8704-02-8

9 799758 704025